

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΪΔΑΣ

**ΑΓΑΠΗΤΟΥ ΔΙΑΚΟΝΟΥ
ΕΚΘΕΣΙΣ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ
ΠΑΡΑΙΝΕΤΙΚΩΝ**

Νουθεσίες στον αυτοκράτορα Ιουστινιανό Α΄

(Εισαγωγή - Κείμενο - Νεοελληνική Απόδοση - Σχόλια)

Β΄ Έκδοση

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΡΗΓΟΡΗ®
ΑΘΗΝΑ 2018

**4. ΤΩ ΘΕΙΟΤΑΤΩ ΚΑΙ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΩ
ΒΑΣΙΛΕΙ ΗΜΩΝ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΩ
ΑΓΑΠΗΤΟΣ Ο ΕΛΑΧΙΣΤΟΣ ΔΙΑΚΟΝΟΣ**

1. Τιμῆς ἀπάσης ὑπέρτερον ἔχων ἀξίωμα, βασιλεῦ, τιμᾶς ὑπὲρ ἅπαντας τὸν τούτου σε ἀξιώσαντα θεόν, ὅτι καὶ καθ' ὁμοίωσιν τῆς ἐπουρανίου βασιλείας ἔδωκέ σοι τὸ σκήπτρον τῆς ἐπιγείου δυναστείας, ἵνα τοὺς ἀνθρώπους διδάξης τὴν τοῦ δικαίου φυλακὴν καὶ τῶν κατ' αὐτοῦ λυσσώντων ἐκδιώξης τὴν ὑλακὴν ὑπὸ τῶν αὐτοῦ βασιλευόμενος νόμων καὶ τῶν ὑπὸ σὲ βασιλεύων ἐννόμως.

2. Ὡς κυβερνήτης ἀγρυπνεῖ διαπαντὸς ὁ τοῦ βασιλέως πολυόμματος νοῦς, διακατέχων ἀσφαλῶς τῆς εὐνομίας τοὺς οἴακας καὶ ἀπωθούμενος ἰσχυρῶς τῆς ἀνομίας τοὺς ῥύακας, ἵνα τὸ σκάφος τῆς παγκοσμίου πολιτείας μὴ περιπίπτῃ κύμασιν ἀδικίας.

3. Θεῖον μάθημα καὶ πρῶτον οἱ ἄνθρωποι τὸ γνῶναί τινα ἑαυτὸν διδασκόμεθα· ὁ γὰρ ἑαυτὸν γνοὺς γνώσεται θεόν, θεὸν δὲ ὁ γνοὺς ὁμοιωθήσεται θεῷ, ὁμοιωθήσεται δὲ θεῷ ὁ ἀξίος γενόμενος θεοῦ, ἀξίος δὲ γίνεται θεοῦ ὁ μηδὲν ἀνάξιον πράττων θεοῦ, ἀλλὰ φρονῶν μὲν τὰ αὐτοῦ, λαλῶν δὲ ἅ φρονεῖ, ποιῶν δὲ ἅ λαλεῖ.

**Στον ιερότατο καὶ ευσεβέστατο
βασιλέα μας Ιουστινιανό
ὁ ταπεινότατος διάκονος Ἀγαπητός**

1. Ἐπειδὴ κατέχεις τὸ ἀνώτερο ἀπὸ ὅλα γενικὰ τα ἀξιώματα, βασιλεῦ, τιμᾶς περισσότερο ἀπὸ ὅλους γενικά (τοὺς ἀνθρώπους) τὸν Θεό, ὁ ὁποῖος σε ἐκρίνε ἀξίο γιὰ αὐτό, ἀφοῦ καθ' ὁμοίωσιν τῆς ἐπουράνιας βασιλείας σου προσέφερε τὸ σκήπτρο τῆς ἐπίγειας ἐξουσίας, γιὰ νὰ διδάξεις στοὺς ἀνθρώπους νὰ διαφυλάσσουν τὸ δίκαιο καὶ γιὰ νὰ διώξεις μακριὰ αὐτοὺς ποὺ γαυγίζουν με λύσσα κατὰ τοῦ δικαίου, με τὸ νὰ ὑπόκεισαι στοὺς νόμους ποὺ ὁ ἴδιος θεσπίζει καὶ με τὸ νὰ ἀσκέεις τὴν ἐξουσία σου σύμφωνα με τὶς ἐπιταγές τοῦ νόμου.

2. Ὁ πολυόματος λογισμὸς τοῦ βασιλέως ἀγρυπνεῖ ἀκατάπαυστα σαν κυβερνήτης πλοίου, κραδαίνοντας με ἀσφάλεια τὰ πηδάλια τῆς εὐνομίας καὶ ἀπωθώντας με σθένος τὰ ὀρμητικὰ ρεύματα τῆς ἀνομίας, γιὰ νὰ μὴ πέφτει ἐπάνω στα κύματα τῆς ἀδικίας τὸ σκάφος τῆς παγκόσμιας πολιτείας.

3. Οἱ ἄνθρωποι διδασκόμαστε ὡς θεϊκὸ καὶ πρωταρχικὸ μάθημα τὴν αὐτογνωσία. Διότι αὐτὸς ποὺ γνώρισε τὸν ἑαυτοῦ θα γνῶρισει τὸν Θεό, καὶ ἐκεῖνος ποὺ γνῶρισε τὸν Θεό θα προσομοιάσει στὸν Θεό· ἀλλὰ θα προσομοιάσει στὸν Θεό ἐκεῖνος ποὺ ἐγίνε (διὰ τοῦ βίου του) ἀξίος τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἀξίος τοῦ Θεοῦ γίνεται αὐτὸς ποὺ δὲν διαπράττει τίποτα ποὺ εἶναι ἀνοίκειο στὸν Θεό, ἀλλὰ στοχάζεται μεν τὴ διδασκα-

4. Ἐπὶ προγόνων εὐγενεΐα μηδεὶς ἐναβρυνέσθω· πηλὸν γὰρ ἔχουσι πάντες τοῦ γένους προπάτορα, καὶ οἱ ἐν πορφύρα καὶ βύσσῳ καυχώμενοι καὶ οἱ ἐν πενία καὶ νόσῳ τρυχόμενοι καὶ οἱ διαδήματα περικείμενοι καὶ οἱ διὰ δόματα προκείμενοι· μὴ τοίνυν εἰς πῆλινον ἐγκαυχώμεθα γένος, ἀλλ' ἐπὶ χρηστότητι σεμνυνώμεθα τρόπων.

5. Ἰσθι, ὧ εὐσεβείας θεότευκτον ἄγαλμα, ὅτι ὄσω μεγάλων ἠξιώθης παρὰ θεοῦ δωρεῶν, τοσοῦτ' αὖ μείζονος ἀμοιβῆς ὀφειλέτης ὑπάρχεις αὐτῶ· οὐκοῦν ἀπόδος τῷ εὐεργέτῃ τὸ χρέος τῆς εὐχαριστίας, τῷ λαμβάνοντι τὸ χρέος ὡς χάριν καὶ τῆς χάριτος χάριν ἀντιδίδοντι. Αὐτὸς γὰρ αἰεὶ καὶ χαρίτων ἄρχει καὶ ὡς χρέος τὰς χάριτας ἀποδίδωσιν· εὐχαριστίαν δὲ ζητεῖ παρ' ἡμῶν οὐ τὴν διὰ ῥημάτων ἀγαθῶν προφορὰν, ἀλλὰ τὴν διὰ πραγμάτων εὐσεβῶν προσφορὰν.

6. Οὐδὲν οὕτως εὐδόκιμον ἐργάζεται ἄνθρωπον ὡς τὸ δύνασθαι μὲν ἅ βούλεται πράττειν, αἰεὶ δὲ φιλάνθρωπα καὶ βούλεσθαι καὶ πράττειν. Ἐπειδὴ

λία Του, διακηρύσσει δε ὅσα στοχάζεται καὶ εφαρμόζει στὴν πράξη ὅσα διακηρύσσει.

4. Κανεῖς νὰ μὴν υπερηφανεύεται γιὰ τὴν ευγενικὴ καταγωγὴ τῶν προγόνων του. Διότι ὅλοι (οἱ ἄνθρωποι) ἔχουν ὡς προπάτορα τοῦ γένους τους τὸν πηλό, καὶ ἐκεῖνοι που καυχῶνται γιὰ τὴν πορφύρα καὶ τὸ μετὰξι (που τοὺς περιβάλλει) καὶ αὐτοὶ που υποφέρουν ἀπὸ τὴν ἔνδεια καὶ τὴν ἀσθένεια, καὶ ἐκεῖνοι που φοροῦν διαδήματα καὶ ἐκεῖνοι που στέκονται ἐνώπιον κάποιου γιὰ νὰ λάβουν ἐλεημοσύνη. Ἀς μὴν μεγαλοφρονούμε λοιπὸν γιὰ τὸ πλασμένο ἀπὸ πηλό γένος μας, ἀλλὰ ἀς αἰσθανόμαστε ὑπερηφάνεια γιὰ τὴν ἐνάρετη συμπεριφορὰ μας.

5. Νὰ ξέρεις, (εσύ) ἄγαλμα τῆς εὐσεβείας πλασμένο ἀπὸ τὸν Θεό, ὅτι ὅσο μεγάλες δωρεές ἀξιώθηκες ἀπὸ τὸν Θεό, τόσο μεγαλύτερη ἀνταπόδοση οφείλεις σὲ Αὐτόν. Νὰ ἀνταποδώσεις λοιπὸν τὴν εὐχαριστία που οφείλεις στὸν εὐεργέτη σου, ὁ ὁποῖος λαμβάνει αὐτὸ που του οφείλεις ὡς εὐεργεσία (ἐκ μέρους σου) καὶ (σου) ἀνταποδίδει τὴν εὐεργεσία αὐτὴ με (ἄλλη) εὐεργεσία. Διότι Αὐτὸς ὁ ἴδιος πάντοτε καὶ ἀρχίζει (πρῶτος) τὶς εὐεργεσίες καὶ ἀνταποδίδει τὶς εὐεργεσίες σαν νὰ τὶς οφείλει. Ὡς ἐκφραση εὐγνωμοσύνης ὁμως ἐκ μέρους μας ζητεῖ ὄχι τὸ νὰ ἐκφέρουμε ἐνάρετους λόγους, ἀλλὰ τὸ νὰ (Του) προσφέρουμε ὡς ἐκφραση τῆς εὐγνωμοσύνης μας πράξεις εὐσεβεῖς.

6. Τίποτα δὲν καθιστᾷ τόσο ἐνδοξο τὸν ἄνθρωπο ὅσο τὸ νὰ μπορεῖ μὲν νὰ πράττει ὅσα ἐπιθυμεῖ, ἀλλὰ πάντοτε καὶ νὰ ἐπιθυμεῖ καὶ νὰ ἐκτελεῖ ἔργα φιλαν-

τοίνυν ἐκ θεοῦ σοι κεχάρισται δύναμις, ἧς ἐδεῖτο δί-
 ἡμᾶς ἡ ἀγαθή σου βούλησις, πάντα καὶ βούλου καὶ
 πράττε, ὡς ἀρέσκει τῷ ταύτην σοι δεδωκότι.

7. Τῶν ἐπιγείων χρημάτων ὁ ἄστατος πλοῦτος
 τῶν ποταμίων ρευμάτων μιμεῖται τὸν δρόμον· πρὸς
 ὀλίγον μὲν ἐπιρρέων τοῖς ἔχειν νομίζουσι, μετ' ὀλί-
 γον δὲ παραρρέων εἰς ἄλλους ἀπέρχεται. Μόνος δὲ
 τῆς εὐποΐας ὁ θησαυρὸς μόνιμὸς ἐστὶ τοῖς κεκτη-
 μένοις αὐτόν· τῶν γὰρ ἀγαθῶν ἔργων αἱ χάριτες
 ἐπὶ τοὺς ποιοῦντας ἐπαναστρέφουσιν.

8. Ἀπρόσιτος μὲν ὑπάρχεις ἀνθρώποις διὰ τὸ
 ὕψος τῆς κάτω βασιλείας, εὐπρόσιτος δὲ γίνῃ τοῖς
 δεομένοις διὰ τὸ κράτος τῆς ἄνω ἐξουσίας· καὶ
 ἀνοίγεις τὰ ὦτα τοῖς ὑπὸ πενίας πολιορκουμένοις,
 ἵνα εὖρησ τὴν τοῦ θεοῦ ἀκοὴν ἀνεωγμένην. Οἷοι
 γὰρ τοῖς ἡμετέροις γινόμεθα συνδούλοις, τοιοῦτον
 περὶ ἡμᾶς εὐρήσομεν τὸν δεσπότην.

9. Τὴν πολυμέριμον τοῦ βασιλέως ψυχὴν κα-
 τόπτρου δίκην ἀποσμήχεσθαι χρή, ἵνα ταῖς θεαῖς
 αὐγαῖς ἀεὶ καταστράπτηται καὶ τῶν πραγμάτων
 τὰς κρίσεις ἐκεῖθεν διδάσκηται. Οὐδὲν γὰρ οὕτω
 ποιεῖ τὰ δέοντα καθορᾶν ὡς τὸ φυλάσσειν ἐκείνην
 διαπαντὸς καθαρὰν.

θρωπίας. Ἀφοῦ λοιπόν τώρα ο Θεός σου ἔχει προσφέ-
 ρει ὡς δῶρο τὴ δύναμη, τὴν ὁποία χρειαζόταν πρὸς
 ὄφελός μας ἡ καλή σου πρόθεση, καὶ νὰ ἐπιθυμῆς
 καὶ νὰ πράττεις τὰ πάντα κατὰ τέτοιον τρόπο, ὥστε
 νὰ ευαρεστεῖς Αὐτόν που σου τὴν ἔχει προσφέρει.

7. Ὁ ἄστατος πλοῦτος τῶν ἐπίγειων ἀγαθῶν μιμεῖ-
 ται τὴ γρήγορη πορεία τῶν ρευμάτων τῶν ποταμῶν·
 διότι προσωρινὰ χύνεται ὡς ρεῦμα ἀτελεύτητο σε
 ἐκείνους που θεωροῦν ὅτι τὸν κατέχουν, ἀλλὰ ὕστε-
 ρα ἀπὸ λίγο φεύγει (ἀπὸ ἐκείνους) καὶ ἐξολισθαίνει
 σε ἄλλους. Καὶ μόνος ὁ θησαυρὸς τῆς ἀγαθοεργίας
 εἶναι σταθερὸς σε αὐτοὺς που τὸν ἔχουν ἀποκτήσει·
 διότι τὰ αἰσθήματα εὐγνωμοσύνης γιὰ τὶς ἐνάρετες
 πράξεις ἐπιστρέφουν σε ἐκείνους που τὶς διέπραξαν.

8. Εἶσαι μὲν ἀπροσπέλαστος στους ἀνθρώπους
 ἐξαιτίας τοῦ ὕψους τῆς ἐπίγειας βασιλικῆς ἐξουσίας,
 ὁμῶς σε αὐτοὺς που βρίσκονται σε ἀνάγκη εἶσαι εὐ-
 προσήγορος ἐξαιτίας τῆς υπεροχῆς τῆς ἐπουράνιας
 ἐξουσίας. Καὶ ἀκούς με κατανόηση αὐτοὺς που πο-
 λιορκοῦνται ἀπὸ τὴν ἀνέχεια, γιὰ νὰ σε ἀκούσει με
 κατανόηση ὁ Θεός. Διότι ὅπως συμπεριφερόμαστε
 στους ομόδουλούς μας, ἔτσι θὰ συμπεριφερθεῖ σε
 ἐμᾶς ὁ Κύριος.

9. Ἡ ψυχὴ τοῦ βασιλέως, ἡ ὁποία εἶναι ἐπιφορτι-
 σμένη με πολλὰς μέριμνες, πρέπει νὰ καθαρίζεται
 σαν καθρέπτης, γιὰ νὰ ἀστράπτει πάντοτε ἀπὸ τὴ
 λάμψη τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ διδάσκεται ἀπὸ ἐκεῖ (δηλ. ἀπὸ
 τὸν Θεό) τὸν τρόπο, με τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ κρίνει
 τὶς υποθέσεις. Διότι τίποτα δὲν δίνει στον ἀνθρώπο

10. Ὡσπερ ἐπὶ τῶν πλεόντων, ὅταν μὲν ὁ ναύτης σφαλῆ, μικρὰν φέρει τοῖς συμπλέουσι βλάβην, ὅταν δὲ αὐτὸς ὁ κυβερνήτης, παντὸς ἐργάζεται τοῦ πλοίου ἀπώλειαν· οὕτω καὶ ἐν ταῖς πόλεσιν, ἂν μὲν τις τῶν ἀρχομένων ἀμάρτη, οὐ τὸ κοινὸν τοσοῦτον ὅσον ἑαυτὸν ἀδικεῖ, ἂν δὲ αὐτὸς ὁ ἄρχων, πάσης ἐργάζεται τῆς πολιτείας τὴν βλάβην. Ὡς οὖν μεγάλας ὑφέξων εὐθύνας, εἴ τι παρίδοι τῶν δεόντων, μετὰ πολλῆς ἀκριβείας καὶ λεγέτω πάντα καὶ πραττέτω.

11. Κύκλος τις τῶν ἀνθρωπίνων περιτρέχει πραγμάτων, ἄλλοτε ἄλλως φέρων αὐτὰ καὶ περιφέρων· καὶ τούτοις ἀνισότης ἐστὶ τῶ μηδὲν τῶν παρόντων ἐν ταυτότητι μένειν. Δεῖ οὖν σε, κράτιστε βασιλεῦ, ἐν τῇ τούτων ἀγχιστρόφῳ μεταβολῇ ἀμετάβλητον ἔχειν τὸν εὐσεβῆ λογισμόν.

12. Αποστρέφου τῶν κολάκων τοὺς ἀπατηλοὺς λόγους ὥσπερ τῶν κοράκων τοὺς ἀρπακτικούς τρό-

σε τέτοιον βαθμὸν τῆς δυνατότητάς να βλέπει ξεκάθαρα αὐτὰ που πρέπει να πράξει, ὅπως το να διαφυλάσσει εκείνη (δηλ. τὴν ψυχὴ του) πάντοτε ἀσπιλῆ.

10. Ὡπως ακριβῶς στὴν περίπτωση εκείνων που ταξιδεύουν με πλοίο, ὅταν μὲν υποπέσει σε σφάλμα ὁ ναύτης, προκαλεῖ μηδαμινὴ ζημία σε εκείνους που συνταξιδεύουν (με αὐτόν), ἀλλὰ ὅταν υποπέσει σε σφάλμα ὁ ἴδιος ὁ κυβερνήτης προκαλεῖ τὴν καταστροφὴ ολόκληρου τοῦ πλοίου, ἔτσι καὶ στὴν περίπτωση τῶν πόλεων, εἴ μὲν υποπέσει σε σφάλμα κάποιος ἀπὸ τοὺς ἀπλοὺς πολίτες, δὲν βλάπτει τόσο πολὺ τὸ σύνολο τῶν πολιτῶν ὅσο τὸν ἴδιον του τὸν εαυτό, μα εἴ μὲν υποπέσει σε σφάλμα ὁ ἴδιος ὁ ηγεμὼν, ζημιώνει ολόκληρη τὴν πόλη. Ἐπειδὴ λοιπὸν θα του ἀποδοθοῦν βαριές κατηγορίες, εἴ μὲν παραμελήσει κάτι ἀπὸ αὐτὰ που πρέπει (να φροντίζει), καὶ να μιλά καὶ να ενεργεῖ σε κάθε περίπτωση με πολλὴ προσοχή.

11. Κάποιος τροχὸς περιστρέφει τις ἀνθρώπινες υποθέσεις καὶ τις πηγαίνει ἄλλοτε ἔτσι καὶ ἄλλοτε ἀλλιῶς καὶ τις γυρίζει ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Καὶ σε αὐτές (τις υποθέσεις) ὑπάρχει ἀνισότητα καθὼς τίποτα ἀπὸ τα παρόντα ζητήματα δὲν παραμένει ἀμετάβλητο. Εὐς· λοιπὸν, ἐξοχότατε βασιλεῦ, σε αὐτὴν τὴν αἰφνίδια μεταβολὴ τῶν πραγμάτων ἀπὸ τὴ μίᾳ κατάστασι στὴν ἄλλη πρέπει να διατηρεῖς ἀναλλοίωτο τὸν εὐσεβῆ τρόπο σκέψης (σου).

12. Να ἀποστρέφεις τα ἀπατηλά λόγια τῶν κολάκων ὅπως ακριβῶς (ἀποστρέφεις) τὴ ληστρική

πους· οί μὲν γὰρ τοὺς τοῦ σώματος ἐξορύττουσιν ὀφθαλμούς, οί δὲ τοὺς τῆς ψυχῆς ἐξαμβλύνουσι λογισμούς, μὴ συγχωροῦντες ὄραν τὴν τῶν πραγμάτων ἀλήθειαν. Ἡ γὰρ ἐπαινοῦσιν ἔσθ' ὅτε τὰ ψόγου ἄξια, ἢ ψέγουσι πολλάκις τὰ ἐπαινοῦ κρείττονα, ἵνα δυοῖν θάτερον αὐτοῖς ἀμαρτάνηται, ἢ τὸ κακὸν ἐπαινούμενον ἢ τὸ καλὸν ὑβριζόμενον.

13. Ἴσον εἶναι χρὴ πάντοτε τοῦ βασιλέως τὸ φρόνημα, τὸ γὰρ συμμεταβάλλεσθαι ταῖς τῶν πραγμάτων μεταβολαῖς· διανοίας ἀβεβαίου τεκμήριον γίνεται· τὸ δὲ παγίως ἐν τοῖς καλοῖς ἐρηρεῖσθαι, ὡς τὸ εὐσεβὲς ὑμῶν ἐστήρικται κράτος, καὶ μήτε πρὸς ἀλαζονείαν ὑπεραίρεσθαι, μήτε πρὸς ἀθυμίαν καταφέρεισθαι βεβηκότων ἐστὶν ἀσφαλῶς καὶ ἀκράδαντον ἐχόντων τὴν ψυχὴν.

14. Εἰ τις κεκαθαρμένον ἔχει τὸν λογισμὸν ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης ἀπάτης καὶ βλέπει τὸ οὐτιδανὸν τῆς ἑαυτοῦ φύσεως, τό τε βραχὺ καὶ ὠκύμορον τῆς ἐνταῦθα ζωῆς καὶ τὸν συνεζευγμένον τῇ σαρκὶ ῥύπον, εἰς τὸν τῆς ὑπεροψίας οὐκ ἔμπεσεῖται κρημόν, κἂν ἐν ἀξιώματι ὑπάρχη ὑψηλῶ.

συμπεριφορὰ των κοράκων. Διότι αὐτοὶ μὲν (δηλ. οἱ κόρακες) ξεριζώνουν τὰ μάτια ἀπὸ τοῦ σώμα, ἐνῶ ἐκεῖνοι (δηλ. οἱ κόλακες) ἐξασθενοῦν τὴν ἀντιληπτικὴν ἰκανότητα (τοῦ ἀνθρώπου), καὶ δὲν (τοῦ) επιτρέπουν νὰ ἀντιλαμβάνεται τὴν πραγματικὴν διάσταση των υποθέσεων. Γιατὶ ἢ κάποιες φορές ἐπιδοκιμάζουν αὐτὰ που εἶναι ἄξια ἀποδοκιμάσιων, ἢ πολλές φορές κατακρίνουν αὐτὰ που ἀξίζουν ἀνώτερους ἐπαινοὺς, γιὰ νὰ διαπράττεται ἔτσι ἀπὸ αὐτοὺς ἓνα ἀπὸ τὰ δύο σφάλματα, δηλ. ἢ νὰ ἐξυμνεῖται ἡ ἀθλιότητι ἢ νὰ προσβάλλεται ἡ ἀρετή.

13. Ἡ διάθεσι τοῦ βασιλέως πρέπει νὰ εἶναι πάντα ἀμετάπτωτη, διότι τὸ νὰ ἀλλάζει ἀνάλογα με τὴ μεταβολὴ των περιστάσεων συνιστᾷ ἀναντίρρητη ἀπόδειξη ἀσταθοῦς σκέψης· ὅμως τὸ νὰ στηρίζεται (κάποιος) στέρεια στις ἀρετὲς, ὅπως ἔχει θεμελιωθεῖ ἡ εὐσεβῆς ἐξουσία σας, καὶ οὔτε νὰ ἐπαίρεται με ἀλαζονικὴ συμπεριφορὰ, οὔτε νὰ καταπίπτει ἀπὸ ἀπελπισία εἶναι χαρακτηριστικὸ ἀνθρώπων που ἔχουν πορευτεῖ με ἀσφάλεια καὶ διατηροῦν τὸ πνεῦμα τους ἀκλόνητο.

14. Εἴαν κάποιος ἔχει ἐξαγνίσει τὴ σκέψη τοῦ ἀπὸ τὴν πλάνη που περιβάλλει τὴν ἀνθρώπινη φύσι καὶ ἀντιλαμβάνεται τὴν ἀσημαντότητα τῆς (ἀνθρώπινης) φύσεως του, καὶ τὸν σύντομο καὶ βραχύβιο χαρακτήρα τῆς ἐπίγειας ζωῆς καὶ τὴ ρυπαρότητα που εἶναι συνυφασμένη με τὴ σάρκα (τοῦ ἀνθρώπου), δὲν θα πέσει στὸν κρημό τῆς ἀλαζονείας, ἀκόμα καὶ εἴναι φορέας λαμπροῦ ἀξιώματος.

15. Ὑπὲρ πάντα τῆς βασιλείας τὰ ἔνδοξα τῆς εὐσεβείας τὸ στέμμα τὸν βασιλέα κοσμεῖ· ὁ γὰρ πλοῦτος ἀπέρχεται καὶ ἡ δόξα μετέρχεται, τὸ δὲ κλέος τῆς ἐνθέου πολιτείας ἀθανάτοις αἰῶσι συμπαρεκτείνεται καὶ λήθης ἐπέκεινα τοὺς ἔχοντας ἴστησιν.

16. Σφόδρα μοι δοκεῖ ἀτοπώτατον εἶναι, ὅτι πλούσιοι καὶ πένητες ἄνθρωποι ἐξ ἀνομοίων πραγμάτων βλάβην πάσχουσιν ὁμοίαν· οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ κόρου διαρρήγνυνται, οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ λιμοῦ διαφθείρονται· καὶ οἱ μὲν κατέχουσι τοῦ κόσμου τὰ πέρατα, οἱ δὲ οὐκ ἔχουσι ποῦ στήσαι τὰ πέλαμα. Ἴνα τοίνυν ἄμφω τῆς ὑγείας τύχωσιν, ἀφαιρέσει καὶ προσθέσει τούτους θεραπευτέον καὶ πρὸς ἰσότητα τὴν ἀνισότητα μετενεκτέον.

17. Ἐφ' ὑμῶν ἀνεδείχθη τῆς εὐζωΐας ὁ χρόνος, ὃν προεῖπέ τις τῶν παλαιῶν ἔσεσθαι, ὅταν ἡ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἢ βασιλεῖς φιλοσοφήσωσι· καὶ γὰρ φιλοσοφοῦντες ἠξιώθητε τῆς βασιλείας καὶ βασιλεύσαντες οὐκ ἀπέστητε τῆς φιλοσοφίας· εἰ γὰρ τὸ φιλεῖν σοφίαν ποιεῖ φιλοσοφίαν, ἀρχὴ δὲ σοφίας ὁ τοῦ θεοῦ φόβος, ὃν ἐν τοῖς στέρνοις ὑμῶν ἔχετε διαπαντός, εὐδηλον ὡς ἀληθὲς τὸ παρ' ἐμοῦ λεγόμενον.

15. Το διάδημα της ευσέβειας περικοσμεῖ τον βασιλέα περισσότερο από όλα τα χαρακτηριστικά της βασιλικής εξουσίας που ἐμποιοῦν δόξα. Διότι ο υλικός πλοῦτος φεύγει και η δόξα (τον) ακολουθεῖ, αλλά η καλή φήμη της θεόπνευστης διακυβέρνησης εκτείνεται στην αιωνιότητα και θέτει πέρα από τα ὅρια της λησμοσύνης εκείνους που την κατέχουν.

16. Νομίζω πως είναι υπερβολικά παράλογο ὅτι οἱ πλούσιοι και οἱ πτωχοὶ ἄνθρωποι παθαίνουν την ἴδια ζημία ἀπὸ διαφορετικὰ μεταξύ τους πράγματα· διότι οἱ μὲν (πλούσιοι) «σκάζουν» ἀπὸ τον κορεσμό, ἐνῶ οἱ ἄλλοι (δηλ. οἱ πτωχοί) ἀφανίζονται ἀπὸ την πείνα· και οἱ μὲν (πλούσιοι) ἔχουν στην κατοχὴ τους μέχρι και τα πέρατα της οικουμένης, οἱ ἄλλοι ὅμως (δηλ. οἱ πτωχοί) δεν ἔχουν οὔτε πού να σταθοῦν. Για να αποκτήσουν λοιπὸν την υγεία (τους) και οἱ δύο, πρέπει να τους θεραπεύεις με ἀφαίρεση και με προσθήκη και να μεταβάλλεις την ἀνισότητα σε ἰσότητα.

17. Ἐπὶ των ἡμερῶν σας ἀναδείχθηκε η χρονικὴ περίοδος της εὐτυχίας, την οποία προανήγγειλε κάποιος ἀπὸ τους παλαιούς, ὅταν ἡ ἐκείνοι που ἀγαποῦν τη φιλοσοφία θα ἀσκήσουν τη βασιλικὴ ἐξουσία ἢ ἐκείνοι που εἶναι φορεῖς της βασιλικῆς ἐξουσίας θα ἐντρυφήσουν στη φιλοσοφία· διότι βέβαια ἐπειδὴ ἀγαπάτε τη σοφία κριθήκατε ἀξιοὶ για τη βασιλικὴ ἐξουσία και ἀφοῦ ἀναλάβατε τη βασιλικὴ ἐξουσία δεν ἐγκαταλείψατε την ἀγάπη (σας) για τη σοφία. Ἐάν λοιπὸν το να ἀγαπά κανεῖς τη σοφία «γεννά» τη φιλοσοφία, και ἀφετηρία της σοφίας εἶναι το δέος για

18. Βασιλέα σε κατὰ ἀλήθειαν ὀρίζομαι τὸν βασιλεύειν καὶ κρατεῖν τῶν ἡδονῶν δυνάμενον, ὡς τὸν στέφανον τῆς σωφροσύνης ἀναδησάμενον καὶ τὴν πορφύραν τῆς δικαιοσύνης ἀμφιασάμενον· ἡ μὲν γὰρ ἄλλη ἐξουσία τὸν θάνατον ἔχει διαδοχὴν, ἡ δὲ τοιαύτη βασιλεία τὴν ἀθάνατον σῶζει διαμονήν, καὶ ἡ μὲν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ λύεται, ἡ δὲ τῆς αἰωνίου κολάσεως ῥύεται.

19. Εἰ τὴν ἐκ πάντων βούλει καρποῦσθαι τιμὴν, γίνου τοῖς ἅπασιν εὐεργέτης κοινός· οὐδὲν γὰρ οὕτω πρὸς εὐνοίαν ἐφέλκεται ὡς εὐποιΐας χάρις διδομένη τοῖς χρήζουσιν· ἡ γὰρ διὰ φόβον γινομένη θεραπεία κατεσχηματισμένη ἐστὶ θωπεία, πεπλασμένης τιμῆς ὀνόματι φενακίζουσα τοὺς αὐτῇ προσανέχοντας.

20. Σεπτὴ δικαίως ἐστὶν ἡ ὑμῶν βασιλεία, ὅτι τοῖς πολεμίοις μὲν δεικνύει τὴν ἐξουσίαν, τοῖς ὑπηκόοις δὲ νέμει φιλανθρωπίαν· καὶ νικῶσα ἐκείνους τῇ δυνάμει τῶν ὄπλων, τῇ ἀόπλῳ ἀγάπῃ τῶν οἰκείων ἡττᾶται· ὅσον γὰρ θηρίου καὶ προβάτου τὸ μέσον, τοσοῦτον ἀμφοτέρων ἡγεῖται τὸ διάφορον.

τον Θεό, το οποίο εσεῖς ἔχετε ενστερνιστεῖ για πάντα, εἶναι πασιφανές ὅτι αὐτό που λέω αληθεύει.

18. Ορίζω πραγματικά βασιλέα ἐσένα πῶς ἔχεις τὴ δύναμη να ἐξουσιάζεις καὶ να υπερνικάς τις ἡδονικές ἐπιθυμίες, διότι στέφθηκες με τὸ στέμμα τῆς σωφροσύνης καὶ περιενδύθηκες τὸ πορφυρὸ ἔνδυμα τῆς δικαιοσύνης. (Ὅλες) τις ἄλλες μορφές ἐξουσίας λοιπὸν τις διαδέχεται ὁ θάνατος, ἡ βασιλικὴ ἐξουσία αὐτοῦ τοῦ εἶδους ὁμως ἐξασφαλίζει τὴν αἰώνια διάρκεια, καὶ ἐνῶ ἡ μὲν (πρόσκαιρη ἐξουσία) καταλύεται κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ἐπίγειου βίου, ἡ ἄλλη (δηλ. αὐτὴ που στηρίζεται στὴ σωφροσύνη καὶ τὴ δικαιοσύνη) ἀπολυτρώνει (τὸν βασιλέα) ἀπὸ τὴν αἰώνια τιμωρία.

19. Εἴαν ἐπιθυμῆς να ἀπολαμβάνεις τὸν σεβασμὸ ὅλων (τῶν ὑπηκόων σου), να τοὺς εὐεργετῆς ἀπὸ κοινού ὅλους γενικά· διότι τίποτα δεν παρακινεῖ τόσο πολὺ στὴν ευμένεια, ὅσο ἡ οφειλόμενη εὐγνωμοσύνη για τὴν εὐεργεσία που προσφέρεται σε ἐκείνους που τὴν ἐπιζητοῦν διακαῶς· διότι ἡ πρόθυμη υπηρεσία που προσφέρεται ἐξαιτίας τοῦ φόβου εἶναι ἐπίπλαστη κολακεία, ἡ ὁποία ἐν ὀνόματι τῆς υποκριτικῆς ἐκδήλωσης σεβασμοῦ ἐξαπατᾶ ἐκείνους που τὴν προσδοκοῦν.

20. Δικαίως ἡ βασιλικὴ ἐξουσία σας εἶναι ἀξία σεβασμοῦ, διότι στους ἐχθρούς μὲν ἀποδεικνύει τὴ δύναμή της, στους ὑπηκόους ὁμως διαχέει τὴν ἀγάπη (τῆς)· καὶ ἐνῶ (ἡ ἐξουσία σας) επικρατεῖ ἐναντι ἐκείνων (δηλ. τῶν ἐχθρῶν) με τὴν ἰσχύ τῶν ὄπλων, υπερνικάται ἀπὸ τὴν ἀόπλη ἀγάπη τῶν δικῶν της (υπηκόων)· διότι ὅσο μεγάλη ἀπόσταση ὑπάρχει μεταξύ ἐνός ἀγρίου θηρί-

21. Τῇ μὲν οὐσίᾳ τοῦ σώματος ἴσος παντὸς ἀνθρώπου ὁ βασιλεύς, τῇ ἐξουσίᾳ δὲ τοῦ ἀξιώματος ὁμοίος ἐστὶ τῷ ἐπὶ πάντων θεῷ, οὐκ ἔχει γὰρ ἐπὶ γῆς τὸν αὐτοῦ ὑψηλότερον. Χρῆ τοίνυν αὐτὸν καὶ ὡς θνητὸν μὴ ἐπαίρεσθαι καὶ ὡς θεὸν μὴ ὀργίζεσθαι. Εἰ γὰρ καὶ εἰκόνι θεϊκῇ τετίμηται, ἀλλὰ καὶ κόνει χοϊκῇ συμπλέκεται, δι' ἧς ἐκδιδάσκεται τὴν πρὸς πάντας ἰσότητα.

22. Ἀποδέχου τοὺς τὰ χρηστὰ συμβουλευεῖν ἐθέλοντας, ἀλλὰ μὴ τοὺς κολακεύειν ἐκάστοτε σπεύδοντας· οἱ μὲν γὰρ τὸ συμφέρον συνορῶσιν ἐν ἀληθείᾳ, οἱ δὲ πρὸς τὰ δοκοῦντα τοῖς κρατοῦσιν ἀφορῶσι, καὶ τῶν σωμάτων τὰς σκιάς μιμούμενοι τοῖς παρ' αὐτῶν λεγομένοις συνάδουσι.

23. Τοιοῦτος γίνου περὶ τοὺς σοὺς οἰκέτας οἷον εὐχῆ σοι τὸν δεσπότην γενέσθαι· ὡς γὰρ ἀκούομεν ἀκουσθησόμεθα, καὶ ὡς ὀρῶμεν ὀραθησόμεθα ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ παντεφόρου βλέμματος· προεισηνέγκωμεν οὖν τῷ ἐλέφ τὸν ἔλεον, ἵνα τῷ ὁμοίῳ τὸ ὁμοῖον ἀντιλάβωμεν.

ου καὶ ενός προβάτου, τόσο μεγάλη θεωρεῖ (ἡ βασιλικὴ ἐξουσία σας) τὴ διαφορὰ μεταξύ των δύο (δηλ. μεταξύ των εχθρῶν τῆς καὶ των υπηκόων τῆς).

21. Ο βασιλεύς ὡς πρὸς τὴ φύση τοῦ σώματός (του) μὲν εἶναι ὁμοῖος με κάθε ἄνθρωπο, ὡς πρὸς τὴν ἰσχὺ τοῦ ἀξιώματός (του) ὅμως εἶναι ὁμοῖος με τὸν Θεὸ που ἐξουσιάζει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, διότι δὲν ὑπάρχει κανεὶς ἐπὶ γῆς που νὰ κατέχει μεγαλύτερη ἐξουσία (ἀπὸ ἐκείνον). Αὐτὸς λοιπὸν πρέπει καὶ ὡς θνητὸς νὰ μὴν συμπεριφέρεται ἀλαζονικά καὶ ὡς θεὸς νὰ μὴν ἐξοργίζεται. Διότι ἀν καὶ ἔχει τιμηθεῖ με (τὸ νὰ ἀποτελεῖ) τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ὅμως ἔχει πλαστεῖ καὶ με γήινη σκόνῃ, ἀπὸ τὴν ὁποία διδάσκεται ὅτι εἶναι ὁμοῖος με ὅλους (τοὺς ἀνθρώπους).

22. Νὰ εἰσακούς ἐκείνους που ἐπιθυμοῦν νὰ σου προσφέρουν ὠφέλιμες συμβουλές, ἀλλὰ ὄχι ἐκείνους που κάθε φορὰ σπεύδουν νὰ σε κολακεύουν· διότι αὐτοὶ μὲν (δηλ. ὅσοι προσφέρουν συμβουλές ὠφέλιμες) βλέπουν με μίαν αὐτὸ που εἶναι πραγματικὰ ἐπωφελές, ἐνῶ οἱ ἄλλοι (δηλ. οἱ κόλακες) διακρίνουν καλὰ τις ἀπόψεις ἐκείνων που ἀσκοῦν τὴν ἐξουσία καὶ μιμούμενοι τις σκιές τῶν σωμάτων συμφωνοῦν με αὐτὰ που ἐκεῖνοι λένε.

23. Νὰ συμπεριφέρεσαι πρὸς ὅσους σε υπηρετοῦν με τὸν ἴδιον τρόπο που εὐχεσαι νὰ συμπεριφερθεῖ πρὸς ἐσένα ὁ Θεός. Διότι, ὅπως ἀκούμε (τοὺς ἄλλους), θα ἀκουστούμε (καὶ ἐμεῖς ἀπὸ τὸν Θεό), καὶ, ὅπως βλέπουμε (τοὺς ἄλλους), θα μας δεῖ (καὶ ἐμᾶς) τὸ βλέμμα τοῦ Θεοῦ που ἐπιβλέπει τὰ πάντα· ἀς προκαταβάλου-

24. Ὡσπερ τὰ ἀκριβῆ τῶν κατόπτρων τοιαύτας δείκνυσι τὰς τῶν προσώπων ἐμφάσεις οἷάπερ ἐστὶ τὰ πρωτότυπα, φαιδρὰ μὲν τῶν φαιδρυνομένων, σκυθρωπὰ δὲ τῶν σκυθρωπαζόντων, οὕτω καὶ ἡ δικαία τοῦ θεοῦ κρίσις ταῖς ἡμετέραις πράξεσιν ἐξομοιοῦται· οἷάπερ ἂν ἡ τὰ παρ' ἡμῶν εἰργασμένα, τοιαῦτα ἡμῖν ἐκ τῶν ὁμοίων ἀντιδιδούσα.

25. Βουλεύου μὲν τὰ πρακτέα βραδέως, ἐκτέλει δὲ τὰ κριθέντα σπουδαίως, ἐπειδὴ λίαν ἐστὶ σφαλερώτατον τὸ ἐν τοῖς πράγμασιν ἀπερίσκεπτον· εἰ γὰρ τὰ ἐξ ἀβουλίας τις ἐννοήσῃ κακά, τότε γινώσεται καλῶς τῆς εὐβουλίας τὰ χρήσιμα, ὡς καὶ τῆς ὑγείας τὴν χάριν μετὰ τὴν πείραν τῆς νόσου· δεῖ τοίνυν, εὐφρονέστατε βασιλεῦ, καὶ βουλῇ συνεωτέρα καὶ εὐχῇ συντονωτέρα ἐξερευνᾶν ἀκριβῶς τὰ συνοίσοντα τῷ κόσμῳ.

26. Ἄριστα διοικήσεις τὴν ἀγαθὴν σου βασιλείαν, εἰ πάντα σπουδάσεις ἐφορᾶν καὶ μηδὲν ἀνέχη παρορᾶν· οὐ γὰρ μικρὸν ἐπὶ σοί, ὅπερ μικρὸν εἶναι δοκεῖ συγκρίσει τῶν σῶν, ἐπειδὴ καὶ ῥῆμα βασιλέως ψιλὸν μεγάλην ἔχει παρὰ πᾶσιν ἰσχύν.

με λοιπὸν τον οἶκτο (μας προς τους ἄλλους) για τον οἶκτο (του Θεοῦ προς εμάς), για να λάβουμε (ἀπό τον Θεό) το ἴδιο ἀντάλλαγμα με αὐτό (που προσφέρουμε).

24. Ὅπως ἀκριβῶς οἱ πιστοὶ καθρέπτες παρουσιάζουν τις ἀντανακλάσεις τῶν προσώπων ἀκριβῶς ὅπως εἶναι τὰ ἀρχέτυπα, εὐθυμῆς μὲν τῶν χαρούμενων, κατηφεῖς δὲ τῶν μελαγχολικῶν, ἐτσι καὶ ἡ δικαίη κρίση τοῦ Θεοῦ ἐξομοιώνεται με τις δικές μας πράξεις· ὅποια ἀκριβῶς λοιπὸν εἶναι τὰ ἔργα που ἔχουμε διαπράξει, μας ἀνταποδίδει τὰ ὅμοια.

25. Να σκέπτεσαι χωρὶς βιασύνῃ αὐτὰ που πρέπει να πράξεις, μα να πραγματοποιεῖς με σπουδὴ αὐτὰ που ἀποφάσιες, ἐπειδὴ εἶναι πολὺ πιο επικίνδυνο το να ἐνεργεῖς για τα (διάφορα) ζητήματα με ἐπιπολαιότητα· διότι ἐάν κάποιος συλλογιστεῖ τις συμφορὲς που προκύπτουν ἐξαιτίας τῆς ἀπερισκεψίας, τότε θα ἀντιληφθεῖ καλὰ τα οφέλη τῆς εὐθυκρισίας, ὅπως (ἀντιλαμβάνεται κάποιος) το μεγαλεῖο τῆς ὑγείας ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τῆς ἀσθένειας· πρέπει λοιπὸν, ἀριστε βασιλεῦ, καὶ με πιο συνετὴ σκέψη καὶ με πιο διαπύρσια προσευχὴ να ἐξετάζεις με τρόπο ἀρτιο αὐτὰ που θα ωφελήσουν τον κόσμο.

26. Θα ἀσκήσεις τὴν ἐξαίσια βασιλικὴ ἐξουσία σου με ἐξοχο τρόπο, ἐάν φροντίζεις να ἐποπτεύεις ὅλα τα ζητήματα καὶ δὲν ἀνέχεσαι να παραβλέπεις καμία ὑπόθεση· γιατί στην περίπτωση σου δὲν εἶναι ἀνάξιο λόγου, αὐτὸ βέβαια το ὁποῖο συγκρινόμενο με τα δικὰ σου μέτρα φαίνεται ὅτι εἶναι ἀσήμαντο, διότι ἀκόμα

27. Σαυτῶ τὴν τοῦ φυλάττειν τοὺς νόμους ἐπί-
θες ἀνάγκην, ὡς μὴ ἔχων ἐπὶ γῆς τὸν δυνάμενον
ἀναγκάζειν· οὕτω γὰρ καὶ τῶν νόμων ἐπιδείξεις τὸ
σέβας, αὐτὸς πρὸ τῶν ἄλλων τούτους αἰδούμενος,
καὶ τοῖς ὑπηκόοις φανήσεται τὸ παρανομεῖν οὐκ
ἀκίνδυνον.

28. Ἰσον τῶ πλημμελεῖν τὸ μὴ κωλύειν τοὺς
πλημμελοῦντας λογίζου· κἂν γὰρ τις πολιτεύη-
ται μὲν ἐνθέσμως, ἀνέχεται δὲ τῶν βιούντων ἀθέ-
σμως, συνεργὸς τῶν κακῶν παρὰ θεοῦ κρίνεται. Εἰ
δὲ βούλει διττῶς εὐδοκίμειν, καὶ τοὺς τὰ κάλλιστα
ποιοῦντας προτίμα καὶ τοῖς τὰ χειρίστα δρῶσιν ἐπι-
τίμα.

29. Λίαν συμφέρειν ὑπολαμβάνω τὸ φεύγειν τὰς
τῶν κακῶν συνδιαιτήσεις· τὸν γὰρ συνόντα πάντο-
τε ἀνθρώποις πονηροῖς ἢ παθεῖν ἢ μαθεῖν ἀνάγκη
τι πονηρόν· ὁ δὲ τοῖς ἀγαθοῖς συνδιάγων ἢ μίμη-
σιν τῶν καλῶν ἐκδιδάσκεται ἢ μείωσιν τῶν κακῶν
ἐκπαιδεύεται.

καὶ ἓνας ἀπλὸς λόγος τοῦ βασιλέως ἔχει μεγάλη δύ-
ναμη σε ὅλους.

27. Να ἐπιβάλεις στον εαυτό σου τὴν ἀναγκαιό-
τητα τῆς τήρησης τῶν νόμων, ἀφοῦ δεν ὑπάρχει κά-
ποιος ἐπὶ γῆς που νὰ μπορεῖ νὰ σε ἐξαναγκάζει (νὰ
τηρεῖς τοὺς νόμους)· διότι κατὰ τὸν τρόπο αὐτὸν καὶ
θα ἀποδείξεις τὴ μεγαλοπρέπεια τῶν νόμων, καθὼς
εσύ ὁ ἴδιος τοὺς σέβεσαι πρὶν ἀπὸ τοὺς ἄλλους, καὶ
θα καταστεῖ φανερό στους ὑπηκόους σου ὅτι το νὰ
παραβιάζουν τοὺς νόμους εἶναι επικίνδυνο.

28. Να θεωρεῖς ὅμοιο το νὰ μην παρεμποδίζεις
εκείνους που διαπράττουν αμαρτήματα με το νὰ δια-
πράττεις αμαρτήματα (εσύ ὁ ἴδιος)· διότι καὶ ἀν ἀκό-
μα κάποιος διοικεῖ μὲν σύμφωνα με τὴς ἐπιταγές τοῦ
νόμου, ἀλλὰ ἐπιδεικνύει ἀνοχή σε εκείνους που ζοῦν
κατὰ παράβαση τοῦ νόμου, ἀπὸ τὸν Θεὸ θεωρεῖται
συνένοχος τῶν διεφθαρμένων ἀνθρώπων. Εἰάν, λοι-
πὸν, ἐπιθυμῆς νὰ εἶσαι διπλά ευυπόληπτος, καὶ νὰ
ἀποδίδεις μεγαλύτερες τιμές σε αὐτοὺς που ἐκτελοῦν
τὴς ἀριστες πράξεις καὶ νὰ κατακρίνεις εκείνους που
διαπράττουν τὴς φαυλότατες.

29. Φρονῶ ὅτι εἶναι πάρα πολὺ ωφέλιμο το νὰ ἀπο-
φεύγει κανεῖς τὴ συναναστροφή με τοὺς διεφθαρμέ-
νους· διότι αὐτὸς που συγχρωτίζεται πάντοτε ἀνθρώ-
πους ποταπούς μοιραία ἢ θα ὑποστεῖ ἢ θα διδαχθεῖ
(ἀπὸ αὐτοῦς) κάποια δολιότητα· ἐκεῖνος ὅμως που ζεῖ
μαζὶ με τοὺς ἐνάρετους ἀνθρώπους ἢ μαθαίνει νὰ μι-
μείται τὴς ἐνάρετες πράξεις (τοὺς) ἢ ἐκπαιδεύεται νὰ
περιορίζει τὴς (δικές του) ἀθλιότητες.

30. Ἐγκόσμιον ὑπὸ θεοῦ πιστευθεὶς βασιλείαν μηδενὶ χρῶ τῶν πονηρῶν πρὸς τὰς τῶν πραγμάτων διοικήσεις. Ὦν γὰρ ἂν ἐκεῖνοι κακῶς διαπράξωνται, λόγον ὑφέξει θεῷ ὁ τὴν ἰσχὺν αὐτοῖς δεδωκώς. Μετὰ πολλῆς οὖν ἐξετάσεως αἱ τῶν ἀρχόντων προβολαὶ γινέσθωσαν.

31. Ἴσον νομίζω κακὸν καὶ τῶν ἐχθρῶν θυμοῦσθαι ταῖς κακουργίαις καὶ τῶν φίλων θέλγεσθαι ταῖς κολακείαις. Δεῖ γὰρ πρὸς ἑκατέρους γενναίως ἀνθίστασθαι καὶ τοῦ πρέποντος μηδαμῶς ἀφίστασθαι, μήτε τὴν ἀλόγιστον ἐκείνων δυσμένειαν ἀμυνομένους, μήτε τὴν ἐπίπλαστον τούτων εὐμένειαν ἀμειβομένους.

32. Ἡγοῦ τούτους εἶναι φίλους ἀληθεστάτους μὴ τοὺς ἐπαινοῦντας ἅπαντα τὰ παρὰ σοῦ λεγόμενα, ἀλλὰ τοὺς κρίσει δικαίᾳ πάντα πράττειν σπουδάζοντας καὶ συνηδομένους μὲν ἐπὶ τοῖς χρηστοτέροις, ἐπιστυγνάζοντας δὲ ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις· οὗτοι γὰρ ὄντως ἀψευδεστάτης φιλίας δεικνύουσι τεκμήριον.

33. Μὴ μεταβαλλέτω σοι τὴν μεγαλόφρονα γνώμην τῆς ἐπιγείου ταύτης δυναστείας ὁ ὄγκος, ἀλλ' ὡς ἐπίκηρον διέπων ἀρχὴν, ἄτρεπτον ἔχε τὸν νοῦν ἐν πράγμασι τρεπτοῖς, μήτε ἐν ταῖς εὐθυμί-

30. Αφοῦ ὁ Θεὸς σου ἐμπιστεύθηκε τὴν ἐπίγεια βασιλικὴ ἐξουσία, νὰ μὴν χρησιμοποιεῖς κανέναν ἀπὸ τοὺς πανούργους ἀνθρώπους γιὰ τὴ διαχείριση τῶν (διαφόρων) υποθέσεων. Διότι γιὰ τὶς καταστροφές που τυχόν ἐκεῖνοι θὰ προκαλέσουν, θὰ λογοδοτήσῃ στον Θεὸ αὐτὸς που τοὺς ἔχει δώσει τὴν ἐξουσία. Ἡ ἀνάδειξη λοιπὸν τῶν αξιωματούχων νὰ πραγματοποιεῖται με ἐπισταμένη ἐξέταση.

31. Θεωρῶ ἐξίσου ἀθλιὸν καὶ τὸ νὰ ἐξοργιζόμαστε γιὰ τὶς δολιότητες τῶν ἀντιπάλων (μας) καὶ τὸ νὰ καταγοητευόμαστε ἀπὸ τὶς κολακείες τῶν φίλων (μας). Πρέπει λοιπὸν καὶ πρὸς τοὺς μὲν καὶ τοὺς δε νὰ ἀντιστεκόμαστε με ὑψηλὸ φρόνημα καὶ με κανέναν τρόπο νὰ μὴν ἀπομακρυνόμαστε ἀπὸ αὐτὸ που μας ἀρμόζει, δηλ. οὔτε νὰ ἀνταποδίδουμε τὰ ἴσα στὴν παράλογη ἐχθρότητα ἐκείνων, οὔτε νὰ ἀνταμείβουμε τὴν ἐπίπλαστη εὐνοια αὐτῶν.

32. Νὰ θεωρεῖς ὅτι οἱ πλέον εὐκρινεῖς φίλοι σου εἶναι ὄχι αὐτοὶ που ἐπιδοκιμάζουν ὅλα γενικὰ ὅσα λες, ἀλλὰ αὐτοὶ που φροντίζουν νὰ διευθετοῦν τὰ πάντα με ὀρθὴ κρίση καὶ χαίρονται μαζί σου γιὰ τὶς μεγαλύτερες ἐπιτυχίες σου, ἀλλὰ θλίβονται γιὰ τὶς ἀποτυχίες σου· διότι αὐτοὶ πραγματικὰ σου παρουσιάζουν ἀναντίρρητη ἀπόδειξη τῆς εὐκρινέστατης φιλίας τους.

33. Ἡ μεγαλοπρέπεια αὐτῆς τῆς ἐπίγειας βασιλικῆς ἐξουσίας νὰ μὴν σου ἀλλάξῃ τὴν ὑψηλὴ κρίση, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἀσκεῖς ἐφήμερη ἐξουσία, νὰ διατηρεῖς ἀμετάβλητη τὴ σκέψη σου γιὰ ζητήματα που μπο-

αις ἐξυψούμενος, μήτε ἐν ταῖς ἀθυμίαις ταπεινούμενος.

34. Ὡσπερ χρυσὸς ἄλλοτε ἄλλως ὑπὸ τῆς τέχνης μετατυπούμενος καὶ πρὸς διάφορα κοσμίῳ εἶδη μεταποιούμενος ὅπερ ἐστὶ διαμένει καὶ τροπὴν οὐχ ὑπομένει, οὕτω καὶ αὐτός, εὐκλεέστατε βασιλεῦ, ἄλλην ἐξ ἄλλης ἀμείβων ἀρχὴν, φθάσας δὲ καὶ αὐτὴν τὴν ἀνωτάτω τιμὴν ὃ αὐτὸς διαμένεις, οὐκ ἐν τοῖς αὐτοῖς πράγμασιν ἀναλλοίωτον ἔχων ἐν τῷ καλῷ τὸ φρόνημα.

35. Νόμιζε τότε βασιλεύειν ἀσφαλῶς, ὅταν ἐκόντων ἀνάσσης τῶν ἀνθρώπων· τὸ γὰρ ἀκουσίως ὑποταττόμενον στασιάζει καιροῦ λαβόμενον, τὸ δὲ τοῖς δεσμοῖς τῆς εὐνοίας κρατούμενον βεβαίαν ἔχει πρὸς τὸ κρατοῦν τὴν εὐπειθειαν.

36. Ἴνα τὸ κράτος τῆς βασιλείας ποιήσης ἀοίδιμον, ὅσπῃ ἔχεις κατὰ τῶν ὑπηκόων ἀμαρτανόντων ὀργὴν, τοσαύτην ἔχεις καὶ κατὰ σαυτοῦ πλημμελοῦντος ἀξίου· οὐδεὶς γὰρ ἰσχύει τοὺς ἐν ἐξουσίᾳ τηλικαύτῃ παιδεύειν, εἰ μὴ λογισμὸς οἰκεῖος ἐξ αὐτοῦ τοῦ πλημμελοῦντος κινούμενος.

ροῦν να μεταβάλλονται, χωρὶς οὔτε να ἐπαίρεσαι ὅταν σε βρίσκουν χαρές, οὔτε να ἐξουθενῶνεσαι ὅταν σε βρίσκουν λύπες.

34. Ὅπως ακριβῶς ὁ χρυσός, μολονότι με τὴν τεχνικὴ ἐπεξεργασία ἀλλάζει μορφὴ ἄλλοτε ἔτσι καὶ ἄλλοτε ἀλλιῶς καὶ παρὰ τὸ ὅτι μετασχηματίζεται σε κοσμήματα ποικίλων (διακοσμητικῶν) σχεδίων, ἐξακολουθεῖ να παραμένει ακριβῶς ἴδιος ὡς πρὸς τὴ φυσικὴ του ὑπόσταση καὶ δεν υφίσταται ἀλλοίωση, ἔτσι καὶ ἐσύ ὁ ἴδιος, ἐνδοξότατε βασιλεῦ, διερχόμενος ἀπὸ τὸ ἓνα ἀξίωμα στο ἄλλο, ἀφοῦ λοιπὸν κριθῆκες ἀξίος καὶ για τὴν ἴδια τὴν ὑπέρτατη ἐξουσία ἐξακολουθεῖς να παραμένεις ὁ ἴδιος, διατηρώντας σε διαφορετικὲς καταστάσεις ἀμετάβλητο στο καλὸ το ευγενὲς σου φρόνημα.

35. Να θεωρεῖς ὅτι κυβερνάς με ἀσφάλεια τότε, ὅταν ἐξουσιάζεις τοὺς ἀνθρώπους με τὴ θέλησή τους· διότι οἱ ὑπήκοοι που καθυποτάσσονται παρὰ τὴ θέλησή τους ἐπαναστατοῦν μόλις βρουν τὴν κατάλληλη ευκαιρία, ἐνῶ οἱ ὑπήκοοι που κυβερνῶνται με τὰ δεσμά τῆς ευμένειας διατηροῦν ἀμετάβλητη τὴν πρόθυμη υπακοή τους πρὸς τὴν κυβερνώσα ἐξουσία.

36. Για να καταστήσεις περιώνυμη τὴν ἰσχύ του βασιλικού ἀξιώματος, ὅσον θυμὸ αἰσθάνεσαι ἐναντίον των ὑπηκόων (σου) ὅταν υποπίπτουν σε παραπτώματα, τόσο πολὺ να θεωρεῖς ἀξίον να οργίζεσαι καὶ ἐναντίον του ἴδιου σου του εαυτοῦ, ὅταν υποπίπτεις σε (κάποιο) ἀμάρτημα· διότι κανεὶς δεν ἔχει τὴ δύναμη να σωφρονίζει αὐτοὺς που κατέχουν τόσο μεγάλη

37. Ὁ μεγάλῃς ἐξουσίας ἐπιλαβόμενος τὸν δοτῆρα τῆς ἐξουσίας μιμείσθω κατὰ δύναμιν· καὶ γὰρ πῶς τὴν εἰκόνα φέρει τοῦ ἐπὶ πάντων θεοῦ καὶ δι' αὐτοῦ κατέχει τὴν ἐπὶ πάντων ἀρχήν, ἐν τούτῳ δὲ μάλιστα τὸν θεὸν μιμήσεται ἐν τῷ μηδὲν ἡγεῖσθαι τοῦ ἐλεεῖν προτιμότερον.

38. Ὑπὲρ χρυσίον καὶ λίθον τίμιον ἑαυτοῖς θησαυρίζωμεν τῆς εὐποΐας τὸν πλοῦτον τὸν καὶ ὧδε κατευφραίνοντα τῇ ἐλπίδι τῆς μελλούσης ἀπολαύσεως, κάκεῖ καταγλυκαίνοντα τῇ πείρᾳ τῆς ἐλπίσθείσης μακαριότητος, τὰ δὲ νῦν περὶ ἡμᾶς ὡς οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς μὴ τερπέτω ἡμᾶς.

39. Σπούδαζε λαμπροτέραις ἀμείβεσθαι δωρεαῖς τοὺς μετ' εὐνοίας ποιοῦντας τὰ παρὰ σοῦ προσταττόμενα· τούτῳ γὰρ τῷ τρόπῳ καὶ τῶν ἀγαθῶν ἐπαυξήσεις τὴν προθυμίαν καὶ τοὺς πονηροὺς διδάξεις μεταμαθεῖν τὴν κακίαν· τὸ γὰρ τῶν αὐτῶν ἀξιούσθαι τοὺς μὴ τὰ αὐτὰ ποιοῦντας ἄγαν ἐστὶν ἀθέμιτον.

ἐξουσία, παρὰ μόνον ἡ ατομικὴ λογικὴ που εκπορεύεται ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἴδιον που υποπίπτει σὲ ἀμάρτημα.

37. Εκείνος ὁ ὁποῖος ἔλαβε μεγάλη ἐξουσία (δηλ. ὁ αυτοκράτωρ) νὰ μιμείται στὸν βαθμὸ που μπορεῖ Αὐτὸν που του προσέφερε τὴν ἐξουσία (δηλ. τὸν Θεό)· διότι βέβαια κατὰ κάποιον τρόπο (ἐκεῖνος) συνιστᾷ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ που εἶναι υπεράνω ὅλων καὶ μέσω Αὐτοῦ ἔχει ὑπὸ τὸν ἀπόλυτο ἐλεγχό του τὴν ἐξουσία τῶν πάντων, καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ πρὸ πάντων θα μιμηθεῖ τὸν Θεό δηλ. στὸ νὰ μὴ θεωρεῖ τίποτα πιο σπουδαῖο ἀπὸ τὸ νὰ προσφέρει τὸ ἐλεός του.

38. Περισσότερο ἀπὸ χρυσάφι καὶ πολύτιμο λίθος ἀποταμιεύσουμε γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας τὸν θησαυρὸ τῆς ἀγαθοεργίας, ὁ ὁποῖος καὶ ἐδῶ (δηλ. στὴν ἐπίγεια ζωὴ) προσφέρει μεγάλη τέρψη με τὴν προσδοκία τῆς μελλοντικῆς ανταμοιβῆς, καὶ ἐκεῖ (δηλ. στὴν μετὰ θάνατον ζωὴ) προκαλεῖ πολὺ μεγάλη ἀπόλαυση καθὼς γευόμαστε τὴν εὐδαιμονία που προσδοκοῦσαμε· ὁμως ἀς μὴ αισθανόμαστε ἀπόλαυση ἀπὸ αὐτὰ που βρίσκονται γύρω μας (δηλ. ἀπὸ τὰ ἐπίγεια ἀγαθὰ), καθὼς τίποτα (ἀπὸ αὐτὰ) δὲν εἶναι γιὰ ἐμᾶς.

39. Νὰ επιβραβεύεις πρόθυμα με πιο μεγαλοπρεπῆ τιμητικὰ δῶρα ἐκείνους που εκτελοῦν με ευμένεια τὶς διαταγές σου· διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο καὶ θα αὐξήσεις ἀκόμα περισσότερο τὴν καλὴ διάθεση τῶν ἐνάρετων (ἀνθρώπων) καὶ θα διδάξεις τοὺς πανούργους νὰ ἀποβάλουν τὴ φαυλότητα· διότι εἶναι πάρα πολὺ ἀνήθικο τὸ νὰ θεωροῦνται ἀξιοὶ γιὰ τὶς ἴδιες ανταμοιβές ἐκεῖνοι που δὲν εκτελοῦν τὶς ἴδιες πράξεις.

40. Τιμώτατον πάντων ἐστὶν ἡ βασιλεία· τότε δὲ μάλιστα τοιοῦτόν ἐστιν, ὅταν ὁ τοῦτο περικείμενος τὸ κράτος μὴ πρὸς ἀυθάδειαν ῥέπη, ἀλλὰ πρὸς ἐπιείκειαν βλέπη, τὸ μὲν ἀπάνθρωπον ὡς θηριῶδες ἀποστρεφόμενος, τὸ δὲ φιλάνθρωπον ὡς θεοείκελον ἐνδεικνύμενος.

41. Ἴσως πρὸς τε φίλους καὶ ἐχθροὺς ποιῶν τὰς κρίσεις, μήτε τοῖς εὐνοοῦσι χαριζόμενος διὰ τὴν εὐνοίαν, μήτε τοῖς δυσμενέσιν ἀνθιστάμενος δι' ἀπέχθειαν, ἐπειδὴ τῆς αὐτῆς ἐστὶν ἀτοπίας καὶ δικαιοῦν τὸν ἄδικον, εἰ καὶ φίλος ὑπάρχει, καὶ ἀδικεῖν τὸν δίκαιον, εἰ καὶ ἐχθρὸς τυγχάνει· τὸ γὰρ κακὸν ἐν ἀμφοτέροις ὅμοιον, κἂν ἐν τοῖς ἐναντίοις εὐρίσκηται.

42. Νουνεχῶς ἀκροᾶσθαι δεῖ τοὺς τῶν πραγμάτων κριτάς, δυσθήρατός γὰρ ἐστὶν ἡ τοῦ δικαίου εὐρεσις, ῥαδίως ἐκφεύγουσα τοὺς μὴ λίαν προσέχοντας. Ἄν δὲ καὶ τὴν τῶν λεγόντων ἀφέντες δεινότητα καὶ τὴν τῶν λεγομένων παρέντες πιθανότητα εἰς τὸ βάθος τῶν νοημάτων ἑαυτοὺς ἐμβάλλωσιν, οὕτως ἀνιμῆσονται τὸ παρ' αὐτῶν ζητούμενον

40. Ἡ βασιλικὴ ἐξουσία συνιστᾷ τὴν υπέρτατη ὅλων τῶν τιμῶν· καὶ εἶναι τόσο σπουδαῖο πρᾶγμα προπαντός τότε, ὅταν ἐκεῖνος που ἔχει περιβληθεῖ αὐτὴν τὴν ἐξουσία δὲν ἐκδηλώνει ροπή σὴν ἀλαζονεία, ἀλλὰ εἶναι ἐπιεικής, ἀφοῦ ἀπεχθάνεται τὴ σκληρότητα ὡς κτηνώδη συμπεριφορὰ, ἀλλὰ προβάλλει τὴν ἀγάπη πρὸς τὸν συνάνθρωπο ὡς συμπεριφορὰ που ὁμοιάζει με τὴ στᾶση τοῦ Θεοῦ.

41. Νὰ ἀπονέμεις δικαιοσύνη με τὸν ἴδιον τρόπο καὶ ἀναφορικὰ με τὰ ἀγαπημένα σου πρόσωπα καὶ ἀναφορικὰ με τοὺς ἐχθροὺς σου, χωρὶς οὔτε ἐξαιτίας τῆς συμπάθειάς (σου) νὰ δείχνεις ευμένεια πρὸς αὐτοὺς που εἶναι εὐνοϊκὰ διατεθειμένοι (ἀπέναντί σου), οὔτε ἐξαιτίας τῆς ἀντιπάθειάς (σου) νὰ εἶσαι δυσμενῶς διατεθειμένος ἐναντι ἐκείνων που εἶναι ἐχθρικά διακείμενοι (πρὸς ἐσένα), ἐπειδὴ εἶναι ἐξίσου παράλογο καὶ νὰ δικαιῶνεις αὐτόν που δὲν ἔχει δίκιο, ἀκόμα καὶ ἀν εἶναι φίλος (σου), καὶ νὰ ἀδικεῖς αὐτόν που ἔχει δίκιο, ἐστὼ καὶ ἀν τυγχάνει νὰ εἶναι ἐχθρὸς (σου)· διότι τὸ κακὸ εἶναι τὸ ἴδιο καὶ σὴν μίᾳ περίπτωσῃ καὶ σὴν ἄλλῃ, ἐστὼ καὶ ἀν βρῖσκεται σὴς ἀντίθετες περιστάσεις.

42. Αὐτοὶ που κρίνουν καὶ ἀποφασίζουν γιὰ τὴς (δικαστικές) υποθέσεις πρέπει νὰ ἀκούν προσεκτικὰ με τρόπο συνετό, διότι εἶναι δύσκολο νὰ ἀνακαλύψει κανεὶς καὶ νὰ συλλάβει τὸ δίκαιο, καθὼς αὐτὸ διαφεύγει εὐκόλα ἀπὸ ἐκείνους που δὲν εἶναι πάρα πολὺ προσεκτικοί. Ἐάν ὅμως, καὶ ἀφοῦ ἀντιπαρέλθουν τὴν εὐφράδεια αὐτῶν που μιλούν καὶ ἀφοῦ ἀφήσουν κατὰ

καὶ διττὴν ἁμαρτίαν ἐκφεύξονται, μήτε αὐτοὶ τὸ καλὸν προδιδόντες μήτε ἄλλοις δρᾶν τοῦτο συγχωροῦντες.

43. Ἰσάριθμα τοῖς ἄστροις ἂν κτήσῃ τὰ κατορθώματα, οὐδέποτε νικήσεις τὴν θείαν ἀγαθότητα· ὅσα γὰρ ἂν τις προσενέγκῃ τῷ θεῷ ἐκ τῶν αὐτοῦ, τὰ αὐτοῦ προσφέρει αὐτῷ· καὶ ὡς οὐκ ἔστιν ὑπερβῆναι τὴν ἰδίαν ἐν τῷ ἡλίῳ σκιὰν προλαμβάνουσιν αἰεὶ καὶ τὸν λίαν ἐπειγόμενον, οὕτως οὐδὲ τὴν ἀνυπερβλητὸν τοῦ θεοῦ χρηστότητα ταῖς εὐποιΐαις ὑπερβῆσονται ἄνθρωποι.

44. Ἀδαπάνητός ἐστι τῆς εὐποιΐας ὁ πλοῦτος, ἐν τῷ δίδοναι γὰρ λαμβάνεται καὶ ἐν τῷ σκορπίζειν συνάγεται. Τοῦτον ἔχων ἐν τῇ ψυχῇ, πλουσιόδωρε βασιλεῦ, δίδου πᾶσι δαψιλῶς τοῖς αἰτοῦσι παρὰ σοῦ· ἀπειροπλασίους γὰρ ἔξεις τὰς ὑπὲρ τούτων ἀμοιβάς, ὅταν ἔλθῃ ὁ καιρὸς τῆς τῶν ἔργων ἀντιδόσεως.

45. Νεύματι θεοῦ τὴν βασιλείαν λαβὼν μίμησαι αὐτὸν δι' ἔργων ἀγαθῶν, ὅτι τῶν εὖ ποιεῖν δυναμένων ἐγένου, ἀλλ' οὐ τῶν εὖ παθεῖν δεομένων ὑπάρχεις· τὸ γὰρ ἔτοιμον τῆς τῶν χρημάτων εὐπορίας

μέρος τὴν πειστικότητα τῶν λόγων, διεισδύσουν στο βάθος τῶν στοχασμῶν, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο θὰ φέρουν στὴν ἐπιφάνεια αὐτὸ που ἀναζητοῦν (δηλ. τὸ δίκαιο) καὶ θὰ ξεφύγουν ἀπὸ διπλὸ ἀδίκημα, ἀφοῦ οὔτε αὐτοὶ οἱ ἴδιοι θὰ προδίδουν τὸ δίκαιο οὔτε θὰ ἐπιτρέπουν σὲ ἄλλους νὰ τὸ κάνουν.

43. Ἐὰν κατορθώσεις ἐπιτεύγματα ἴσα στὸν ἀριθμὸ με τὰ ἄστρα (τοῦ οὐρανοῦ), ποτέ δεν θὰ υπερικήσεις τὴν καλοσύνη τοῦ Θεοῦ· διότι ὅσα τυχόν προσφέρει κάποιος στὸν Θεὸ ἀπὸ τὰ δικά του, Του προσφέρει αὐτὰ που Του ἀνήκουν· καὶ ὅπως δεν εἶναι δυνατόν νὰ προσπεράσει κανεὶς τὴν ἴδια του τὴ σκιά στὸν Ἥλιο, διότι (αὐτῇ) προσπερνᾷ πάντοτε καὶ τὸν πλέον βιαστικό, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο οὔτε οἱ ἄνθρωποι θὰ ξεπεράσουν με τὶς ἀγαθοεργίες (τους) τὴν ἀπαράμιλλη ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ.

44. Ὁ πλοῦτος τῆς ἀγαθοεργίας εἶναι ἀνεξάντλητος, διότι αποκτάται με τὸ νὰ (τον) προσφέρεις καὶ συλλέγεται με τὸ νὰ (τον) διασκορπίζεις. Ἀφοῦ τὸν κατέχεις στὴν ψυχὴ (σου), γενναιόδωρε βασιλεῦ, νὰ (τον) προσφέρεις ἀφειδῶς σὲ ὅλους ἐκείνους που ζητοῦν ἀπὸ ἐσένα (νὰ τους βοηθήσεις)· διότι θὰ λάβεις ἀπείρως πολλαπλάσια τὴν ἀνταμοιβή γιὰ αὐτές (τὶς ἀγαθοεργίες), ὅταν ἐρθεῖ ὁ καιρὸς γιὰ τὴν ἀνταπόδοση τῶν πράξεων (μας).

45. Ἀφοῦ ἔλαβες τὸ βασιλικὸ ἀξίωμα με τὴν ἐπίνευση τοῦ Θεοῦ, νὰ τὸν μιμῆσαι με ἐνάρετες πράξεις, διότι κατέστης (ένας) ἀπὸ αὐτοὺς που ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ εὐεργετοῦν, καὶ δεν εἶσαι (ένας) ἀπὸ ἐκεί-

ἀνεμπόδιστόν ἐστι πρὸς τὰς τῶν πενήτων εὐποιΐας.

46. Ὡσπερ ὀφθαλμὸς ἐμπέφυκε σώματι, οὕτω βασιλεὺς τῷ κόσμῳ ἐνήρμοσται, ὑπὸ τοῦ θεοῦ δεδομένος εἰς συνεργίαν τῶν συμφερόντων· χρὴ οὖν αὐτὸν ὡς οἰκείων μελῶν οὕτω πάντων ἀνθρώπων προνοεῖν, ἵνα προκόπτωσιν ἐν καλοῖς καὶ μὴ προσκόπτωσιν ἐν κακοῖς.

47. Ασφαλεστάτην ἡγοῦ τῆς σωτηρίας φυλακὴν τὸ μηδέποτε τινα τῶν ὑπηκόων ἀδικεῖν· ὁ γὰρ τινα μὴ ἀδικῶν οὐχ ὑφορᾶται τινα· εἰ δὲ τὸ μὴ ἀδικεῖν ἀσφάλειαν προξενεῖ, τὸ εὐεργετεῖν πολλῶ πλεον· τὸ ἀσφαλὲς γὰρ δίδωσι καὶ τὸ προσφιλὲς οὐ προδίδωσιν.

48. Γίνου τοῖς ὑπηκόοις, εὐσεβέστατε βασιλεῦ, καὶ φοβερός διὰ τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἐξουσίας καὶ ποθεινός διὰ τὴν παροχὴν τῆς εὐποιΐας, μήτε τοῦ φόβου ὑπερφρονῶν διὰ τὸν πόθον, μήτε τοῦ πόθου παραμελῶν διὰ τὸν φόβον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἡμερον ἔχων ἀκαταφρόνητον καὶ τὸ εὐκαταφρόνητον ἔχων ἀνήμερον.

νοὺς που ἔχουν ἀνάγκη να εὐεργετηθοῦν· ἡ ἀφθονία λοιπὸν τοῦ υλικοῦ πλοῦτου που ὑπάρχει, πρόχειρος ἐπιτρέπει ἀνεμπόδιστα να εὐεργετοῦνται οἱ ἐνδεεῖς.

46. Ὅπως ἀκριβῶς ὁ ὀφθαλμὸς εἶναι ἐγγενὴς στο σῶμα, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὁ βασιλεὺς ἔχει προσαρμοστεῖ ἀρμονικὰ στὴν οἰκουμένη ὡς δῶρο ἐκ Θεοῦ, γιὰ να συμβάλλει στα ωφέλιμα ἔργα· αὐτὸς λοιπὸν πρέπει να μεριμνᾷ ἔτσι γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους σαν να πρόκειται γιὰ μέλη τοῦ σώματός του, γιὰ να προοδεύουν σε ἐνάρετα ἔργα καὶ να μὴν προσκρούουν σε ἀθλιότητες.

47. Να θεωρεῖς ὡς τὴν πλέον ἐγγυημένη προστασία τῆς ἀσφάλειάς (σου) τὸ να μὴν ἀδικεῖς ποτέ κανέναν ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους (σου)· διότι αὐτὸς που δεν ἀδικεῖ κανέναν δεν ὑποπτεύεται (καὶ) κανέναν· εἰάν λοιπὸν τὸ να μὴν διαπράττει κανεῖς ἀδικίες (του) παρέχει ἀσφάλεια, τὸ να προσφέρει εὐεργεσίες (τὸν καθιστᾷ ἀσφαλῆ) πολὺ περισσότερο· διότι (ἡ παροχὴ εὐεργεσιῶν) παρέχει ἀσφάλεια καὶ δεν οδηγεῖ σε ἀθέτηση τῶν ἀγαθῶν διαθέσεων.

48. Ἐναντι τῶν ὑπηκόων σου, εὐσεβέστατε βασιλεῦ, να εἶσαι καὶ τρομερὸς ἐξαιτίας τῆς τεράστιας ἐξουσίας (σου) καὶ περιπόθητος ἐξαιτίας τῶν εὐεργεσιῶν που (τοὺς) προσφέρεις, χωρὶς οὔτε να ὑποτιμάς τὸ αἶσθημα τοῦ φόβου ἐξαιτίας τῆς μεγάλης (σου) ἀγάπης, οὔτε να παραμελεῖς τὴ μεγάλη ἀγάπη (πρὸς τοὺς ὑπηκόους σου) ἐξαιτίας τοῦ φόβου (που τοὺς προκαλεῖ τὸ μέγεθος τῆς ἐξουσίας σου), ἀλλὰ καὶ τὴν πραότητα (ὡς στάση ἐναντι ἐκείνων) να μὴν τὴν

49. Ἀ τοῖς ὑπηκόοις νομοθετεῖς διὰ τῶν λόγων, ταῦτα προλαβὼν ὑπέδειξας διὰ τῶν ἔργων, ἵνα καὶ τοῖς λόγοις οἷς πείθεις καὶ χρηστὸς συναγωνίζηται βίος· οὕτω γὰρ εὐδόκιμον ἀποφανεῖς σου τὸ κράτος καὶ λέγων πρακτικῶς καὶ πράττων λογικῶς.

50. Πλέον ἀγάπα, βασιλεῦ γαληνότατε, τοὺς λαμβάνειν παρὰ σοῦ χάριτας ἰκετεύοντας ἢ περ τοὺς σπουδάζοντας δωρεάς σοι προσφέρειν· τοῖς μὲν γὰρ ὀφειλέτης ἀμοιβῆς καθίστασαι, οἱ δὲ σοι τὸν θεὸν ὀφειλέτην ποιοῦσι τὸν οἰκειούμενον τὰ εἰς αὐτοὺς γινόμενα καὶ ἀμειβόμενον ἀγαθαῖς ἀντιδόσει τὸν φιλόθεον καὶ φιλόανθρωπόν σου σκοπόν.

51. Ἡλίου μὲν ἔργον ἐστὶ τὸ καταλάμπειν ταῖς ἀκτίσι τὴν κτίσιν, ἄνακτος δὲ ἀρετὴ τὸ ἐλεεῖν τοὺς δεομένους, κάκεινου δὲ φανότερος ὁ εὐσεβῆς βασιλεύς· ὁ μὲν γὰρ ὑποχωρεῖ τῇ διαδοχῇ τῆς νυκτός, ὁ δὲ οὐ παραχωρεῖ τῇ συναρπαγῇ τῶν κακῶν, ἀλλὰ τῷ φωτὶ τῆς ἀληθείας ἐξελέγχει τὰ κρυπτὰ τῆς ἀδικίας.

περιφρονεῖς καὶ νὰ εἶσαι ἀγριὸς πρὸς αὐτό που εἶναι ἀξιο καταφρόνησης.

49. Τοὺς νόμους που θεσπίζεις γιὰ τοὺς ὑπηκόους (σου) με τὰ λόγια (σου), τοὺς προέβαλες ἐκ τῶν προτέρων με τὶς πράξεις (σου), γιὰ νὰ συνηγορεῖ καὶ ὁ ἐντιμὸς βίος (σου) με τὰ λόγια, με τὰ ὁποῖα πείθεις· διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο θὰ καταδείξεις ὅτι ἡ βασιλικὴ ἐξουσία σου εἶναι ἐνδοξη, καθὼς καὶ ομιλεῖς (σύμφωνα) με τὶς πράξεις (σου) καὶ πράττεις (σύμφωνα) με τὰ λόγια (σου).

50. Νὰ περιβάλλεις με τὴν στοργή (σου), προσηνέστατε βασιλεῦ, περισσότερο αὐτοὺς που (σε) θερμοπαρακαλοῦν νὰ λαμβάνουν εὐεργεσίες ἀπὸ ἐσένα παρὰ ἐκείνους που εἶναι πρόθυμοι νὰ σου προσφέρουν δωρεές· διότι ἐναντὶ τῶν μὲν (δηλ. τῶν προθύμων νὰ σε εὐεργετήσουν) ἀναλαμβάνεις τὴν υποχρέωση νὰ (τοὺς το) ανταποδώσεις, ἐνῶ οἱ ἄλλοι (δηλ. αὐτοὶ που εὐεργετοῦνται ἀπὸ ἐσένα) καθιστοῦν ὑπόχρεο νὰ σου (το) ανταποδώσει τὸν Θεό, ὁ ὁποῖος οἰκειοποιεῖται αὐτὰ που συνέβησαν σε ἐκείνους καὶ ανταποδίδει με ἀντάξιες ἀνταμοιβές τῇ φιλόθεῳ καὶ φιλόανθρωπῃ πρόθεσὶ σου.

51. Δουλειὰ τοῦ Ἡλίου μὲν εἶναι τὸ νὰ καταυγάζει με τὶς ἀκτίνες (του) τὴν οἰκουμένη, καθήκον δε τοῦ βασιλέως εἶναι τὸ νὰ προσφέρει τὴν ἐλεημοσύνη του σε αὐτοὺς που βρίσκονται σε ἀνάγκη· καὶ ὁ εὐσεβῆς βασιλεύς εἶναι πῶς λαμπρὸς ἀπὸ ἐκεῖνον (δηλ. ἀπὸ τὸν Ἡλιό)· διότι αὐτὸς μὲν (δηλ. ὁ Ἡλιός) ἀποσύρεται καθὼς (τον) διαδέχεται ἡ νύκτα, ὁ ἄλλος ὅμως (δηλ. ὁ εὐσεβῆς βασιλεύς) δὲν υποτάσσεται στὴν καταστρο-

52. Τοὺς μὲν πρὸ σοῦ βασιλεῖς ἢ ἀρχὴ κατεκόσμησε, σὺ δὲ ταύτην, κράτιστε, φαιδροτέραν ἐποίησας ἡμερότητι κινῶν τῆς ἐξουσίας τὸν ὄγκον καὶ χρηστότητι νικῶν τῶν προσιόντων σοι τὸν φόβον. Ὅθεν τῷ λιμένι τῆς σῆς γαληνότητος πάντες προσορμῶσιν οἱ ἐλέους δεόμενοι καὶ τῶν κυμάτων τῆς πενίας ἀπαλλαττόμενοι εὐχαριστηρίους ὕμνους σοι ἀναπέμπουσιν.

53. Ὅσον τῇ δυναστείᾳ πάντων ὑπερανέχεις, τοσοῦτον καὶ τοῖς ἔργοις ὑπερλάμπειν ἀγωνίζου· ἀναλογοῦσαν γὰρ τῷ μεγέθει τῆς δυνάμεως τὴν ἐργασίαν τῶν καλῶν ἀπαιτεῖσθαι προσδόκησον. Ἴνα τοίνυν παρὰ θεοῦ ἀνακηρυχθῆς μετὰ τοῦ στεφάνου τῆς ἀηττήτου βασιλείας, κτῆσαι καὶ τὸ στέμμα τῆς τῶν πενήτων εὐποιΐας.

54. Σκέπτου πρὶν ἐπιτάττειν ἃ θέλεις, ἵνα προστάττης εὐφρόνως ἃ θέμις· εὐόλισθον γὰρ ἔστι τὸ τῆς γλώττης ὄργανον καὶ μέγιστον παρέχει τοῖς ἀμελοῦσι κίνδυνον. Εἰ δὲ τὸν εὐσεβῆ λογισμόν ὡς μουσικὸν ἐπιστήσεις αὐτῷ, τὸ παναρμόνιον τῆς ἀρετῆς ἀνακρούσεται μέλος.

φικὴ δράση των φαύλων, ἀλλὰ με τὸ φῶς τῆς ἀληθείας αἶρει τις κρυφές ἀδικίες.

52. Τοὺς προκατόχους σου βασιλεῖς τοὺς κόσμησε τὸ αυτοκρατορικό αξίωμα, ἐσύ ὁμως, ἐξοχότατε, τὸ κατέστησες λαμπρότερο καθὼς συγκερνάς τὴ μεγαλοπρέπεια τῆς ἐξουσίας με τὴν ἡραότητά (σου) καὶ νικάς με τὴ χρηστότητά (σου) τὸν φόβο αὐτῶν που ἔρχονται κοντά σου. Γι' αὐτὸ ὅλοι ἐκεῖνοι που ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ ἐλεημοσύνη σπεύδουν στο λιμάνι τῆς δικῆς σου νηνεμίας καὶ, ἐπειδὴ γλυτώνουν ἀπὸ τὰ κύματα τῆς ἀνέχειας, στέλνουν ψηλά στον οὐρανὸ εὐχαριστήριες ὠδές γιὰ χάρη σου.

53. Ὅσο ὑπερτερεῖς ἐναντι ὅλων ὡς πρὸς τὴν ἐξουσία, τόσο πολὺ νὰ προσπαθεῖς καὶ με τὶς πράξεις (σου) νὰ ὑπερτερεῖς ὡς πρὸς τὴν αἴγλη· νὰ θεωρεῖς λοιπὸν ὅτι ἡ ἐκτέλεση τῶν ἐνάρετων πράξεων (ἐκ μέρους σου) ἀπαιτεῖται νὰ εἶναι ἀνάλογη τοῦ μεγέθους τῆς ἰσχύος (που κατέχεις). Γιὰ νὰ ἀνακηρυχθεῖς λοιπὸν ἀπὸ τὸν Θεὸ νικητὴς με τὸ στεφάνι τῆς ἀκατανίκητης βασιλείας, νὰ κερδίσεις καὶ τὸ διάδημα τῆς εὐεργεσίας πρὸς τοὺς πτωχοὺς.

54. Νὰ στοχαζέσαι με προσοχή, προτοῦ διατάξεις αὐτὰ που ἐπιθυμεῖς, γιὰ νὰ ἐπιβάλλεις με εὐμένεια αὐτὰ που εἶναι δίκαια· διότι ἡ γλῶσσα ὡς μέλος τοῦ σώματος ολισθαίνει εὐκόλα καὶ ἐκθέτει σὲ τεράστιο κίνδυνο ἐκεῖνους που εἶναι ἀπρόσεκτοι. Ἐάν ὁμως ὀρίσεις τὸν εὐσεβῆ λογισμόν ὡς ἀρμόδιο γι' αὐτὸ (τὸ ὄργανο τοῦ σώματος), θὰ ἀρχίσει (νὰ ἀντηχεῖ) τὸ ἀρμονικότατο μέλος τῆς ἀρετῆς.

55. Ὁξὺν μὲν εἶναι χρή περὶ πάντα τὸν ἄνακτα καὶ μάλιστα περὶ τὰς κρίσεις τῶν δυσχερῶν πραγμάτων, βραδὺν δὲ λίαν εἰς ὄργην ἐπιδείκνυσθαι. Ἐπεὶ δὲ τὸ πάντῃ ἀόργητον εὐκαταφρόνητον, καὶ θυμούσθω μετρίως καὶ μὴ θυμούσθω. Τὸ μὲν, ἵνα τῶν φαύλων τὰς ὁρμὰς ἀναστέλλῃ, τὸ δέ, ἵνα τῶν φόνων τὰς ἀφορμὰς ἀνιχνεύῃ.

56. Ἐν τῷ ἀκριβεῖ τῆς καρδίας βουλευτηρίῳ ἐπιμελῶς κατανόει τῶν συνόντων σοι τοὺς τρόπους, ἵνα γινώσκῃς ἀκριβῶς καὶ τοὺς ἐν ἀγάπῃ θεραπεύοντας καὶ τοὺς ἐν ἀπάτῃ κολακεύοντας· πολλοὶ γὰρ εὐνοεῖν ὑποκρινόμενοι μεγάλως τοὺς πιστεύοντας καταβλάπτουσιν.

57. Λόγον ἀκούσας ὠφελῆσαι δυνάμενον μὴ μόνον ἀκοῆ παραδέχου τὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ πράξει διαδέχου· οὕτω γὰρ τὸ τοῦ βασιλέως ἀγλαΐζεται κράτος, ὅταν ἢ παρ' ἑαυτοῦ τὰ δέοντα συνορᾷ ἢ παρ' ἄλλον εὐρεθέντα μηδαμῶς παρορᾷ, ἀλλὰ μανθάνει μὲν ἀνεπαισχύντως, ἐπιτελεῖ δὲ ἀνυπερέθως.

58. Ἀκρόπολις μὲν ἀπορρήτοις τείχεσιν ἡσφαλισμένη καταφρονεῖ τῶν πολιορκούντων αὐτὴν πολεμίων· ἡ εὐσεβῆς δὲ βασιλεία ὑμῶν ἐλεημοσού-

55. Ὁ βασιλεὺς πρέπει νὰ εἶναι οξύνουσι σε ὅλα τα θέματα καὶ προπαντὸς αναφορικά με τὶς ἀποφάσεις σχετικά με τα δυσεπίλυτα ζητήματα, ἀλλὰ νὰ εἶναι πολὺ ἀργὸς στο νὰ ἐκδηλώνει τὸν θυμὸ του. Ἐπειδὴ ὅμως το νὰ μὴν οργίζεται καθόλου εἶναι συμπεριφορὰ ἀξία περιφρόνησης, καὶ νὰ θυμῶναι με μέτρο καὶ νὰ μὴν θυμῶναι. Το μὲν (δηλ. το νὰ θυμῶναι με μέτρο), γιὰ νὰ ἀνακόπτει τὴν ορμητικότητα τῶν φαύλων, το δε (δηλ. το νὰ παραμένει ἡρεμος), γιὰ νὰ ἐξιχνιάζει τὶς αἰτίες τῶν ἐγκλημάτων.

56. Ἐνδόμυχα νὰ ἐξετάζεις με προσοχὴ τὴ συμπεριφορὰ αὐτῶν που συναναστρέφεσαι, γιὰ νὰ διακρίνεις ἐπακριβῶς καὶ ἐκείνους που (σε) υπηρετοῦν με ἀγάπη καὶ ἐκείνους που (σε) κολακεύουν με δόλο· διότι πολλοὶ προσποιούνται ὅτι εἶναι φιλικὰ διακείμενοι καὶ προκαλοῦν πολὺ μεγάλη ζημία σε ἐκείνους που τοὺς ἐμπιστεύονται.

57. Ὅταν ἀκούσεις κάποια γνώμη, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ ἀποβεῖ ὠφέλιμη, νὰ μὴν τὴν παραδέχεσαι μόνον στα λόγια, ἀλλὰ καὶ νὰ τὴν ἀκολουθεῖς στὴν πράξη· διότι ἔτσι λαμπρύνεται ἡ ἐξουσία τοῦ βασιλέως, ὅταν δηλ. ἢ ἀντιλαμβάνεται μόνος τοῦ αὐτὰ που πρέπει (νὰ πράξει) ἢ, ἀφοῦ τα ἀνακαλύψει κάποιος ἄλλος, (ὁ βασιλεὺς) δὲν τα παραβλέπει με κανέναν τρόπο, ἀλλὰ ἀφενὸς μὲν (τα) κατανοεῖ χωρὶς ντροπὴ, ἀφετέρου δε τα ἐκτελεῖ χωρὶς χρονοτριβή.

58. Ἐνα φρούριο μὲν, το ὁποῖο εἶναι οχυρωμένο με ἀπόρθητα τείχη, ἀψηφά τοὺς ἐχθροὺς που το πολιορκοῦν· ἡ θεοσεβῆς βασιλικὴ ἐξουσία σας δε, ἡ ὁποία

ναις τετειχισμένη καὶ προσευχαῖς περιπυργουμένη ἀήττητος γίνεται τοῖς τῶν ἐχθρῶν βέλεσιν, αἰδίμα κατ' αὐτῶν ἐγείρουσα τρόπαια.

59. Χρηῆσαι δεόντως τῇ κάτω βασιλείᾳ, ἵνα κλιμάξοι γένηται τῆς ἄνω εὐδοξίας· οἱ γὰρ ταύτην καλῶς διοικοῦντες μετὰ ταύτης κάκεινης ἀξιῶνται. Ταύτην δὲ διοικοῦσι καλῶς οἱ πατρικὸν τοῖς ἀρχομένοις ἐπιδεικνύμενοι πόθον καὶ ἀρχικὸν παρ' αὐτῶν ἀντιλαμβάνοντες φόβον ἀπειλαῖς μὲν τὰ πταίσματα προαναστέλλοντες, τιμωρίας δὲ πείραν αὐτοῖς οὐ προσάγοντες.

60. Ἰμάτιον ἀπαλαίωτόν ἐστι τὸ τῆς εὐποιῖας περιβόλαιον καὶ ἀδιάφθορος στολή ἢ πρὸς τοὺς πένητας στοργή. Δεῖ οὖν τὸν βουλόμενον εὐσεβῶς βασιλεύειν τοιούτοις ἐνδύμασι τὴν ψυχὴν καλλωπίζειν· φιλοπτωχίας γὰρ ἠμφιεσμένος πορφύραν καὶ οὐρανίου βασιλείας καταξιούται.

61. Σκῆπτρον βασιλείας παρὰ θεοῦ δεξάμενος σκέπτου, πῶς ἀρέσεις τῷ ταύτην σοι δεδωκότι, καὶ ὡς πάντων ἀνθρώπων ὑπ' αὐτοῦ προτιμηθεὶς πλέον πάντων ἐγείρου καταγεραίρειν αὐτόν. Τοῦτο δὲ

ἔχει οχυρωθεῖ με πράξεις φιλανθρωπίας καὶ διὰ τῶν προσευχῶν περιβάλλεται με πύργους, καθίσταται ακατανίκητη ἀπὸ τὰ βλήματα τῶν ἐχθρῶν, καὶ υψώνει περίφημα μνημεῖα νίκης ἐναντίον τους.

59. Νὰ αξιοποιήσεις ὅπως πρέπει τὴν ἐπίγεια ἐξουσία, γιὰ νὰ γίνῃ γιὰ σένα κλίμακα γιὰ τὴν ἐπουράνια δόξα· διότι αὐτοὶ ποὺ τὴν ἀσκοῦν με ὀρθὸ τρόπο μετὰ ἀπὸ αὐτὴν (δηλ. μετὰ ἀπὸ τὴν ἐπίγεια ἐξουσία) κρίνονται ἀξιοὶ καὶ γιὰ ἐκείνην (δηλ. γιὰ τὴν ἐπουράνια δόξα). Καὶ αὐτὴν τὴν ἀσκοῦν με ὀρθὸ τρόπο ἐκεῖνοι ποὺ ἐπιδεικνύουν πατρικὴ ἀγάπη στους υπηκόους (τους) καὶ, ἐπειδὴ γίνονται ἀποδέκτες τοῦ φόβου τους (δηλ. τοῦ φόβου τῶν υπηκόων) πρὸς τὴ (βασιλική) ἐξουσία, ἀνακόπτουν μὲν ἐκ τῶν προτέρων με ἀπειλὲς τὰ σφάλματα (τῶν υπηκόων τους), χωρὶς δὲ νὰ τους προσφέρουν τὴν ἐμπειρία τῆς τιμωρίας.

60. Τὸ ἐνδύμα τῆς ἀγαθοεργίας εἶναι περιβολὴ ποὺ δὲν παλαιώνει καὶ ἡ ἐνθερμὴ ἀγάπη πρὸς τοὺς πτωχοὺς εἶναι χιτῶνας ποὺ δὲν φθείρεται. Πρέπει λοιπὸν αὐτὸς ποὺ ἐπιθυμεῖ νὰ ἀσκεῖ τὴ βασιλικὴ ἐξουσία με εὐλάβεια, νὰ ἐξωραϊζέῃ τὴν ψυχὴ (τοῦ) με τέτοιου εἶδους ἐνδύματα· διότι, ἐάν εἶναι ἐνδεδυμένος με τὸ πορφυρὸ ἴμάτιο τῆς ἀγάπης πρὸς τοὺς πτωχοὺς, θεωρεῖται ἀξίος καὶ γιὰ τὴν ἐπουράνια βασιλεία.

61. Ἀφοῦ παρέλαβες τὸ σκῆπτρο τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸν Θεό, νὰ στοχάζεσαι πῶς θὰ εὐαρεστήσεις Αὐτόν ποὺ σοὺ τὴν ἔχει προσφέρει· καὶ, ἐπειδὴ θεωρήθηκες ἀπὸ Αὐτόν ἀξιότερος ἀπὸ ὅλους τους

γέρας ήγειται μέγιστον, ἂν ὡς αὐτὸν τοὺς ὑπ' αὐτοῦ διαπλασθέντας ὀρᾷ καὶ ὡς χρεῶν καταβολὴν τὴν εὐποΐαν πληροῖς.

62. Τρέχειν μὲν εἰς τὴν ἄνω βοήθειαν πᾶς ἄνθρωπος ὀφείλει ὁ σωτηρίας γλιχόμενος, ὁ βασιλεὺς δὲ πρὸ πάντων ὡς μεριμνῶν ὑπὲρ πάντων. Ὑπὸ τοῦ θεοῦ γὰρ φυλαττόμενος καὶ τοὺς πολεμίους καταγωνίζεται γενναίως καὶ τοὺς οἰκείους κατασφαλίζεται σπουδαίως.

63. Ὁ μὲν θεὸς οὐδενὸς δεῖται, ὁ βασιλεὺς δὲ μόνον θεοῦ· μιμοῦ τοίνυν τὸν οὐδενὸς δεόμενον καὶ δαψιλεύου τοῖς αἰτούσι τὸν ἔλεον, μὴ ἀκριβολογούμενος περὶ τοὺς σοὺς οἰκέτας, ἀλλὰ πᾶσι παρέχων τὰς πρὸς τὸ ζῆν αἰτήσεις· πολὺ γὰρ κρεῖττον ἔστι διὰ τοὺς ἀξίους ἐλεεῖν καὶ τοὺς ἀναξίους ἢ τοὺς ἀξίους ἀποστερεῖν διὰ τοὺς ἀναξίους.

64. Συγγνώμην αἰτούμενος ἁμαρτημάτων συγγίνωσκε καὶ αὐτὸς τοῖς εἰς σὲ πλημμελοῦσιν· ὅτι ἀφέσει ἀντιδίδοται ἄφεσις καὶ τῇ πρὸς τοὺς ὁμοδούλους ἡμῶν καταλλαγῇ.

ανθρώπους, να επαγρυπνάς περισσότερο ἀπὸ ὅλους για να Τον τιμᾷ στον μέγιστο βαθμό. Καὶ αὐτὸ θεωρεῖ ὡς τὴ μεγαλύτερη τιμῆ, ἀν δηλ. ἀντιμετωπίζεις ὅπως τὸν Ἴδιον ἐκείνους που πλάστηκαν ἀπὸ Αὐτόν, καὶ ἀν ἐκτελεῖς τὸ φιλανθρωπικὸ ἔργο σαν μερικὴ ἀποπληρωμὴ (τῆς) ὀφειλῆς (σοῦ πρὸς Αὐτόν).

62. Κάθε ἄνθρωπος μὲν, ὁ ὁποῖος ποθεῖ τὴ σωτηρία (του), εἶναι υποχρεωμένος να προστρέχει σὴν ἐπουράνια βοήθεια, περισσότερο ἀπὸ ὅλους ὁμῶς ὁ βασιλεὺς, ἐπειδὴ φροντίζει για ὅλους. Διότι, εἴν βρῖσκεται ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἐχθροὺς (του) νικά με γενναιότητα καὶ τοὺς υπηκόους τοῦ καθιστᾷ ἀπολύτως ἀσφαλεῖς με ἀριστο τρόπο.

63. Ὁ Θεὸς βεβαίως δὲν ἔχει τὴν ἀνάγκη κανενός, καὶ ὁ βασιλεὺς ἔχει τὴν ἀνάγκη μόνον τοῦ Θεοῦ· να μιμῆσαι λοιπὸν Αὐτόν που δὲν ἔχει τὴν ἀνάγκη κανενός καὶ να προσφέρεις με γενναιοδωρία τὴν ἐλεημοσύνη (σου) σε αὐτοὺς που (τὴν) ζητοῦν, χωρὶς να ἐξετάζεις λεπτομερῶς ποιοι (ἐξ αὐτῶν) ἀνήκουν στους θεράποντές σου, ἀλλὰ να προσφέρεις σε ὅλους αὐτὰ που (σου) ζητοῦν για να (μποροῦν να) ζουν· διότι εἶναι πολὺ καλύτερο για χάρη αὐτῶν που τοὺς ἀξίζει να προσφέρεις τὴν ἐλεημοσύνη (σου) καὶ σε ἐκείνους που δὲν τοὺς ἀξίζει παρά να (τὴν) στερεῖς ἀπὸ ἐκείνους που τοὺς ἀξίζει ἐξαιτίας ἐκείνων που δὲν τοὺς ἀξίζει.

64. Ἐπειδὴ παρακαλεῖς να λάβεις ἄφεση για τα ἁμαρτήματά (σου), να συγχωρεῖς καὶ ἐσύ ὁ ἴδιος ἐκείνους που διαπράττουν σφάλματα εἰς βάρος σου· διότι ἡ συγχώρεση (τῶν ἁμαρτημάτων τῶν ἄλλων) καὶ ἡ

65. Δεῖ τὸν ἀμέμπτως ἀνάσσειν ἐσπουδακότα καὶ τὰς ἔξωθεν ἀδοξίας φυλάττεσθαι καὶ ἑαυτὸν πρὸ ἐκείνων αἰσχύνεσθαι, ἵνα καὶ τοῦ φανερώως ἀμαρτάνειν δι' ἐκείνους ἀπέχῃται καὶ τοῦ κατ' ἰδίαν πλημμελεῖν ὑφ' ἑαυτοῦ κωλύηται. Εἰ γὰρ οἱ ὑπήκοοι αἰδοῦς ἄξιοι φαίνονται, πολλῶ πλέον ὁ βασιλεὺς ἄξιος ταύτης γίνεται.

66. Ἰδιώτου μὲν κακίαν εἶναι φημι τὸ πράττειν φαῦλα καὶ κολάσεως ἄξια, ἄρχοντος δὲ πονηρίαν τὸ μὴ ποιεῖν τὰ καλὰ καὶ σωτηρίας πρόξενον· οὐ γὰρ ἢ τῶν κακῶν ἀποχὴ δικαιοῦ τὸν κρατοῦντα, ἀλλ' ἢ τῶν καλῶν παροχὴ στεφανοῖ τὸν τοιοῦτον· μὴ μόνον τοίνυν ἀδικίας ἀπέχεσθαι λογιζέσθω, ἀλλὰ καὶ δικαιοσύνης ἀντέχεσθαι σπουδαζέτω.

67. Ἀξιομάτων λαμπρότητας οὐ δυσωπεῖται ὁ θάνατος, κατὰ πάντων γὰρ ἐπιβάλλει τοὺς παμφάγους αὐτοῦ ὀδόντας· οὐκοῦν πρὸ τῆς ἐκείνου ἀπαραιτήτου παρουσίας μεταθῶμεν εἰς οὐρανὸν τὴν τῶν χρημάτων περιουσίαν. Οὐδεὶς γὰρ ἂ ἐν κόσμῳ συνάγει ἐκεῖ ἀποδημήσας ἀπάγει, ἀλλὰ πάντα καταλιπὼν ἐπὶ γῆς γυμνὸς λογοθετεῖται τὸν βίον αὐτοῦ.

συμφιλίωσή (μας) με τοὺς συνδούλους μας ανταποδίδεται με τὴ συγχώρηση (τῶν δικῶν μας ἀμαρτημάτων).

65. Αὐτὸς που ἐπιμελῶς προσπαθεῖ να κυβερνά με τρόπο ἀψογο πρέπει καὶ να ἀποφεύγει τὴν καταφρόνηση τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ πρὶν ἀπὸ ἐκείνους να ντρέπεται τὸν εαυτό του, καὶ γιὰ να ἀπέχει χάρις σε ἐκείνους ἀπὸ το να υποπίπτει καταφανῶς σε ἀμαρτήματα καὶ γιὰ να ἐμποδίζεται ἀπὸ τὸν ἴδιον του τὸν εαυτό να περιπίπτει κρυφὰ σε παραπτώματα. Διότι ἀν οἱ ὑπήκοοι ἐμφανῶς ἀξίζουν τὸν σεβασμὸ, ὁ βασιλεὺς καθίσταται πολὺ περισσότερο ἄξιος αὐτοῦ (τοῦ σεβασμοῦ).

66. Πιστεύω ὅτι γιὰ ἕναν (ἀπλὸ) πολίτη μὲν συνιστᾶ μοχθηρία το να διαπράττει πράξεις ἐλεεινές καὶ ἀξιοποινές, γιὰ (ἕναν) βασιλέα ὅμως συνιστᾶ δολιότητα το να μὴν ἐκτελεῖ τις πράξεις που ὠφελούν καὶ προξενούν τὴ σωτηρία· διότι δὲν δικαιώνει τὸν βασιλέα ἡ ἀποχὴ ἀπὸ τις ἀθλιότητες, ἀλλὰ τὸν δοξάζει το να πράττει ἐνάρετα ἔργα· να μὴν συλλογίζεται λοιπὸν (ὁ βασιλεὺς) μόνον το να ἀπέχει ἀπὸ τὴν ἀδικία, ἀλλὰ καὶ να ἐπιδιώκει να εἶναι προσηλωμένος στὴ δικαιοσύνη.

67. Ὁ θάνατος δὲν πτοεῖται ἀπὸ τὴν αἴγλη τῶν ἀξιομάτων, διότι ἐφορμᾶ ἐναντίον ὅλων με τὰ ἀδηφάγα δόντια του· πρὶν λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἀναπόφευκτη ἐλευσὴ του ἀς μεταφέρουμε στὸν οὐρανὸ τὸν υλικὸ πλοῦτο (μας). Διότι κανεὶς, ὅταν «ταξιδεύσει» ἐκεῖ (δηλ. ὅταν πεθάνει), δὲν παίρνει μαζί του αὐτὰ που συγκεντρώνει ἐπὶ γῆς, ἀλλὰ, ἀφοῦ ἀφήσει τὰ πάντα

68. Κύριος μὲν πάντων ἐστὶν ὁ βασιλεὺς, δούλος δὲ μετὰ πάντων ὑπάρχει θεοῦ· τότε δὲ κυρίως κληθήσεται κύριος, ὅταν αὐτὸς ἑαυτοῦ δεσπόζη καὶ ταῖς ἀτόποις ἡδοναῖς μὴ δουλεύῃ, ἀλλὰ σύμμαχον ἔχων τὸν εὐσεβῆ λογισμόν, τὸν ἀήττητον αὐτοκράτορα τῶν ἀλόγων παθῶν, τοὺς πανδαμάτορας τῶν σωμάτων ἔρωτας τῆ πανοπλία τῆς σωφροσύνης καταγωνίζεται.

69. Ὅν τρόπον αἱ σκιαὶ τοῖς σώμασιν ἔπονται, οὕτως αἱ ἁμαρτίαι ταῖς ψυχαῖς ἀκολουθοῦσιν ἐναργῶς τὰς πράξεις ἡμῶν ἐξεικονίζουσαι. Διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐν τῇ κρίσει ἀρνήσασθαι· αὐτὰ γὰρ ἑκάστου καταμαρτυρήσει τὰ πράγματα οὐ φωνὴν ἀφιέντα, ἀλλὰ τοιαῦτα φανέντα, οἷα παρ' ἡμῶν ἐπράχθη.

70. Νηὸς ποντοπορεύσης μιμεῖται διάβασιν ἢ βραχυτελῆς τοῦ παρόντος βίου κατάστασις ἡμᾶς τοὺς αὐτῆς πλωτῆρας λανθάνουσα καὶ κατὰ μικρὸν παρασύρουσα δρόμον καὶ πρὸς τὸ ἴδιον ἑκάστου παραπέμπουσα τέλος. Εἰ τοίνυν ταῦθ' οὕτως ἔχει, παραδράμωμεν τὰ παρατρέχοντα τοῦ κόσμου πράγματα καὶ προσδράμωμεν τοῖς εἰς αἰῶνας αἰώνων μένουσιν.

πίσω του στη γη, καλεῖται να λογοδοτήσει γυμνός για τον βίο του.

68. Ο βασιλεὺς ἐξουσιάζει μὲν ὅλους (τοὺς ἀνθρώπους), ἀλλὰ μαζί με ὅλους (αὐτούς) εἶναι δούλος του Θεοῦ· καὶ τότε θα ἀποκαλεῖται κυρίαρχος με τὴν ἀκριβῆ ἔννοια του ὄρου, ὅταν ὁ ἴδιος ἐξουσιάζει ἀπολύτως τὸν ἑαυτό του καὶ δὲν εἶναι ὑποταγμένος στις ἀλογες ἡδονικὲς ἐπιθυμίες, ἀλλὰ με ἀρωγὸ (του) τὸν εὐσεβῆ στοχασμό, τὸν ἀκαταμάχητο κυρίαρχο τῶν παράλογων παθῶν, νικά με τὴν πανοπλία τῆς ἐγκράτειας τὰ σαρκικὰ πάθη που καθυποτάσσουν τὰ σώματα (τῶν ἀνθρώπων).

69. Με τὸν τρόπο που οἱ σκιὲς συνοδεύουν τὰ σώματα, ἔτσι τὰ ἁμαρτήματα ἀκολουθοῦν τις ψυχές (μας) καὶ ἀπεικονίζουν με εὐκρίνεια τις πράξεις μας. Για τὸν λόγο αὐτὸν δὲν εἶναι δυνατόν να (τις) ἀποποιηθούμε κατὰ τὴν ὥρα τῆς κρίσεως· διότι οἱ ἴδιες οἱ πράξεις του καθενός (ἀπὸ ἐμᾶς) θα παράσχουν μαρτυρία ἐναντίον μας ὄχι με λόγια, ἀλλὰ με σαφὴ ἀπεικόνιση, για το τι εἶδους ἔργα διαπράχθηκαν ἀπὸ ἐμᾶς.

70. Ο βραχύβιος χαρακτήρας τῆς παρούσας ζωῆς προσομοιάζει με πορεία πλοίου, τὸ ὁποῖο ταξιδεύει στο ἀνοικτὸ πέλαγος καὶ διαφεύγει τὴν προσοχὴ μας, οἱ ὁποῖοι εἴμαστε οἱ ναῦτες του, καὶ μας παρασύρει σε μία σύντομη διαδρομὴ καὶ ξεπροβοδίζει τὸν καθέναν (ἀπὸ ἐμᾶς) στο δικό του τέλος. Εἴαν λοιπὸν ἔτσι εἶναι αὐτά, ας ἀντιπαρέλθουμε τὰ πρόσκαιρα πράγματα του (ἐπίγειου) κόσμου καὶ ας σπεύσουμε πρὸς ἐκεῖνα που διαρκοῦν στους αἰῶνες τῶν αἰώνων.

71. Ὁ σοβαρὸς καὶ υπέροφρος ἄνθρωπος μὴ ὡς ταῦρος ὑψίκερως ἐπαιρέσθω, ἀλλ' ἐννοεῖτω τῆς σαρκὸς τὴν ὑπόστασιν καὶ πανέτω τῆς καρδίας τὴν ἔπαρσιν. Εἰ γὰρ καὶ γέγονεν ἄρχων ἐπὶ γῆς, μὴ ἀγνοεῖτω ὑπάρχων ἐκ τῆς γῆς, ἀπὸ χοῶς ἐπὶ θρόνον ἀναβαίνων καὶ εἰς αὐτὸν μετὰ χρόνον καταβαίνων.

72. Σπούδαζε διαπαντός, ἀήττητε βασιλεῦ, καὶ ὡσπερ οἱ τὰς κλίμακας ἀναβαίνειν ἀρξάμενοι οὐ πρότερον ἴστανται τῆς ἐπὶ τὰ ἄνω φορᾶς, πρὶν ἂν τῆς ἄκρας ἐφίκωνται βαθμίδος, οὕτω καὶ αὐτὸς ἔχου τῆς τῶν καλῶν ἀναβάσεως, ὅπως ἂν καὶ τῆς ἄνω βασιλείας ἀπολαύσειας, ἣν σοι παράσχοι Χριστὸς μετὰ τῆς ὁμοζύγου, ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ βασιλευομένων εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

71. Ὁ αλαζόνας καὶ υπερόπτης ἄνθρωπος νὰ μὴ ἐπαίρεται σαν ταῦρος με υψηλά κέρατα, ἀλλὰ νὰ συλλογίζεται τὴν πραγματικὴ οὐσία τοῦ σώματός (του) καὶ νὰ ἀποβάλλει τὴν αλαζονεῖα ἀπὸ τὴ διάνοιά του. Διότι ἀν καὶ ἐγίνε κυρίαρχος ἐπὶ γῆς, νὰ μὴ λησμονεῖ ὅτι εἶναι πλασμένος ἀπὸ τὴ γῆ, ὅτι ἀνέρχεται ἀπὸ τὸ χῶμα στὸν θρόνο καὶ ὅτι μετὰ ἀπὸ κάποιον χρονικὸ διάστημα καταλήγει (πάλι) σὲ αὐτό.

72. Νὰ εἶσαι φιλόπνοος καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς σου, ἀκαταμάχητε βασιλεῦ, καὶ ὅπως ἀκριβῶς αὐτοὶ ποὺ ξεκίνησαν νὰ ἀνεβαίνουν τὶς σκάλες δὲν σταματοῦν τὴν κίνηση πρὸς τὰ ἐπάνω, ἕως ὅτου φτάσουν στὸ υψηλότατο σκαλοπάτι, ἐτσι καὶ ἐσύ ὁ ἴδιος νὰ εἶσαι προσηλωμένος στὴν ἀνοδικὴ πορεία (τῆς καλλιέργειας) τῶν ἀρετῶν, γιὰ νὰ ἀπολαύσεις καὶ τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, τὴν ὁποία εἶθε νὰ προσφέρει σὲ ἐσένα καὶ τὴ σύζυγό σου ὁ Χριστὸς, ὁ αἰώνιος Βασιλεὺς αὐτῶν ποὺ κυβερνοῦν καὶ αὐτῶν ποὺ κυβερνῶνται. Ἀμήν.

5. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

1. Ο Αγαπητός Διάκονος ξεκινά τις παραινέσεις του αξιοποιώντας το θεμελιώδες αξίωμα που εισήγαγε στην πολιτική θεωρία της βυζαντινής αυτοκρατορίας ο Ευσέβιος Καισαρείας. Σύμφωνα με τον Ευσέβιο Καισαρείας (*Τριακονταετηρικός*, 3.5.19-21) αὐτὸς δ' ἂν εἴη ὁ τοῦδε τοῦ σύμπαντος καθηγεμῶν κόσμου, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν ὀρωμένοις τε καὶ ἀφανέσιν ἐπιπορευόμενος τοῦ θεοῦ λόγος, παρ' οὗ καὶ δι' οὗ τῆς ἀνωτάτω βασιλείας τὴν εἰκόνα φέρων ὁ τῶ θεῷ φίλος βασιλεὺς κατὰ μίμησιν τοῦ κρείττονος τῶν ἐπὶ γῆς ἀπάντων τοὺς οἶακας διακυβερνῶν ἰθύνει. Με βάση την αρχή αυτή ο βασιλεύς είναι φιλόθεος και αποτελεί επίγεια εικόνα του Θεού, τον οποίον μιμείται κατά την άσκηση της βασιλικής εξουσίας (παράλληλα βλ. Παῖδας, *Η θεματική*, 31-33). Ο φορέας της βασιλικής εξουσίας επιλέγεται μεν από τον λαό, αλλά κατά την επιλογή του ενεργεί και αποκαλύπτεται η βούληση του Θεού, ο οποίος αποτελεί για τον βασιλέα και το πρότυπο διαχείρισης της εξουσίας του (σχετικά βλ. Καραγιαννόπουλος, *Πολιτική θεωρία*, 19-20). Η αναφορά αυτή στην εκ Θεού εκλογή του βυζαντινού αυτοκράτορος επί της ουσίας αφαιρεί από τον κάθε εν δυνάμει αντίπαλο του αυτοκράτορος το «δικαίωμα» να αμφισβητήσει την καταλληλότητά του για το ύπατο αξίωμα, εφόσον κάτι τέτοιο θα συνιστούσε αντίδραση στην εκπεφρασμένη βούληση του Θεού (παράλληλα βλ. Παῖδας, *Η θεματική*, 84).

Ο Αγαπητός Διάκονος εξ αρχής υπογραμμίζει τον οικουμενικό χαρακτήρα της εξουσίας του βυζαντινού αυτοκράτορος (ἔδωκέ σοι τὸ σκῆπτρον τῆς ἐπιγείου δυναστείας), στοιχείο που με πάθος πρέσβευε και διεκήρυσσε και ο ίδιος ο Ιουστινιανός (παράλληλα βλ. Καραγιαννόπουλος, *Πολιτική θεωρία*, 8-12). Ενδιαφέρουσα είναι η παρατήρηση του Henry, "A mirror for Justinian", 298-299, ότι στην ιδεολογία του Αγαπητοῦ η επουράνια βασιλεία αποτελεί το πρότυπο, το οποίο οφείλει να μιμείται ο φορέας της μέγιστης επίγειας αρχής, αλλά ταυτοχρόνως συνιστά και τον στόχο που εκείνος φιλοδοξεί να επιτύχει, δηλ. το να κριθεί διά του βίου και της πολιτείας του ἄξιος να απολαύσει την επουράνια βασιλεία, όταν εγκαταλείψει τα εγκόσμια.

Ο Αγαπητός σπεύδει εξ αρχής να θέσει με ακρίβεια το πλαίσιο άσκησης της βασιλικής εξουσίας. Ο αυτοκράτωρ οφείλει να πολιτεύεται ως υπέρμαχος του δικαίου και, για να το επιτύχει αυτό, θα πρέπει αφενός να καταστέλλει κάθε άδικη πράξη και αφετέρου να υποτάσσεται πρώτος εκείνος στα κελεύσματα των νόμων που θεσπίζει για τους υπηκόους του (ἵνα τοὺς ἀνθρώπους διδάξης τὴν τοῦ δικαίου φυλακὴν καὶ τῶν κατ' αὐτοῦ λυσῶντων ἐκδιώξης τὴν ὑλακὴν· βλ. παράλληλα Λιβάνιος, *Προσφωνητικός Ἰουλιανῶ* (Foerster), 38.2-3, και Ἰγνάτιος, *Πρὸς Ἐφεσίους* (Diekamp-Funk), 11.7.17). Κατά τον τρόπο αυτόν θα παρέχει στους υπηκόους του την καλύτερη απόδειξη περί της αναγκαιότητας τήρησης των κανόνων δικαίου, εφό-

σον πρώτος εκείνος θα αναγνωρίζει εμπράκτως το κύρος των νόμων (παράλληλα βλ. και Καραγιαννόπουλος, *Πολιτική θεωρία*, 30-35). Άξιο ιδιαίτερης μνείας είναι το γεγονός ότι ο Ιουστινιανός αναγνώρισε στο νομοθετικό έργο του (C.J., 1.14.4, 6.23.3, και *Dig.*, 32.23) την υποχρέωση του φορέα της βασιλικής εξουσίας να σέβεται πρώτος ο ίδιος τη νομοθεσία που θεσπίζει για τους υπηκόους του. Η αναφορά του Αγαπητού Διακόνου στην ενδεδειγμένη στάση που θα πρέπει να κρατεί ο φορέας της βασιλικής εξουσίας ως υπέρμαχος του δικαίου προφανώς και σχετίζεται με την προσωπικότητα του αποδέκτη του κειμένου, καθότι ο Ιουστινιανός αγαπούσε την επιστήμη του δικαίου και σίγουρα ήταν γνωστό στα πρόσωπα που ανήκαν στο περιβάλλον του ότι διακατεχόταν από μία έντονη επιθυμία να προβεί σε αναθεώρηση του δικαίου και σε εκσυγχρονισμό των διαδικασιών απονομής της δικαιοσύνης (σχετικά βλ. στο παρόν, 45-52). Η υποχρέωση του αυτοκράτορος να σέβεται τις επιταγές του νόμου επισημαίνεται και στο κεφάλαιο 27.

Η Frohne συσχετίζει τη φράση *ἵνα τοὺς ἀνθρώπους... βασιλεύων ἐννόμως* με το πρόγραμμα αναθεώρησης και κωδικοποίησης του δικαίου που ο Ιουστινιανός πραγματοποίησε μεταξύ των ετών 528 και 533 και υποστηρίζει ότι το κεφάλαιο 1 συμβάλλει στη χρονολόγηση της *Ἐκθέσεως Κεφαλαίων Παραινετικῶν*. Ως γνωστόν, το πρόγραμμα αυτό του Ιουστινιανού συνάντησε έντονες αντιδράσεις συντηρητικῶν κύκλων της αυτοκρατορίας, εκφράσεις των οποίων βρίσκουμε στο

έργο του Ιωάννη Λυδού και του Προκοπίου Καισαρείας (σχετικά βλ. Bell, *Three political voices*, 99). Η άποψη της Frohne δεν στηρίζεται σε πειστική επιχειρηματολογία και έρχεται σε αντίθεση με άλλες παρατηρήσεις (και) της ίδιας (σχετικά βλ. στο παρόν, 69-70). Αφενός μεν ο Αγαπητός Διάκονός σίγουρα γνώριζε το μεγάλο ενδιαφέρον του Ιουστινιανού για την επιστήμη του δικαίου και αφετέρου η προστασία της ειρηνικής έννομης τάξης εκ μέρους του αυτοκράτορος και η καθοδήγηση των υπηκόων του σύμφωνα με τις επιταγές του δικαίου αποτελούσε θεμελιώδες αξίωμα της πολιτικής θεωρίας των Βυζαντινῶν (σχετικά βλ. Καραγιαννόπουλος, *Πολιτική θεωρία*, 30-35· Παΐδας, *Η θεματική*, 112-132). Ως εκ τούτου, η συγκεκριμένη παραίνεση του Αγαπητού ακολουθεί και υπηρετεί απολύτως την πολιτική θεωρία της αυτοκρατορίας. Αποστάσεις από την άποψη αυτή της Frohne κρατεί και ο Bell, *Three political voices*, 18, 99.

2. Αξιοποιώντας την πλατωνική παρομοίωση (Πλάτων, *Πολιτεία* (Burnet), 487e-489d) της πολιτείας με πλοίο και του βασιλέως με κυβερνήτη του πλοίου αυτού, ο Αγαπητός αναδεικνύει σε πρώτιστη υποχρέωση του αυτοκράτορος την εδραίωση της ευνομίας και την καταστολή της αδικίας, η οποία μπορεί να διασαλεύσει την ειρηνική έννομη τάξη και να απειλήσει ακόμα και αυτή την υπόσταση της αυτοκρατορίας. Προφανώς, και η επισήμανση αυτή σχετίζεται με το πάθος του Ιουστινιανού για την επιστήμη του

δικαίου και για την αναδιοργάνωση του συστήματος απονομής της δικαιοσύνης (σχετικά βλ. στο παρόν, 45-52). Ο οικουμενικός χαρακτήρας της εξουσίας του βυζαντινού αυτοκράτορος υπογραμμίζεται για άλλη μία φορά, καθώς εκείνος φέρεται να κατευθύνει ως κυβερνήτης τὸ σκάφος τῆς παγκοσμίου πολιτείας διακατέχων ἀσφαλῶς τῆς εὐνομίας τοὺς οἴακας.

Η διατύπωση του Αγαπητού ως κυβερνήτης ἀγρυπνεῖ διαπαντός ὁ τοῦ βασιλέως πολυόμματος νοῦς προφανῶς συνιστᾷ υπαινιγμό για την ενασχόληση νυχθημερόν του Ιουστινιανού με τα ζητήματα της αυτοκρατορίας. Εξαιτίας της φιλεργίας του μάλιστα ο Προκόπιος Καισαρείας στην *Απόκρυφη Ιστορία* του υποστήριξε ὅτι ο αυτοκράτωρ ἦταν δαίμων τις ἀλιτήριος, καθώς η εγκράτεια και οι σωματικές αντοχές του υπερέβαιναν τα ὅρια της ανθρώπινης φύσης. Σχετικά βλ. Προκόπιος, *Απόκρυφη Ιστορία*, 12.27. Για την αφοσίωση του Ιουστινιανού στα καθήκοντά του βλ. και στο παρόν, 52-53. Η εικόνα του πλοίου αξιοποιείται στην *Ἐκθεσιν Κεφαλαίων Παραινετικῶν* και στα κεφάλαια 10 και 70.

3. Ο Αγαπητός Διάκονος συνδέει την αυτογνωσία με την προσπάθεια του ανθρώπου να γνωρίσει τον Θεό. Επ' αυτού, εύστοχα παρατηρεῖ ο Bell, *Three political voices*, 100, ὅτι ο Αγαπητός «εξομοιώνοντας» την αυτογνωσία με τη γνώση περί του Θεού ερμηνεύει με χριστιανικό πνεῦμα μία παγανιστική παράδοση.

Το σημασιολογικό περιεχόμενο της φράσης *θεῖον μάθημα καὶ πρῶτον οἱ ἄνθρωποι τὸ γινῶναι τινα ἑαυτὸν*

διδασκόμαστε -προφανῆς ἡ συνάφειά του με το αρχαιοελληνικό γινῶθι σαυτὸν (Ι. Στοβαῖος, *Ἀνθολόγιον*, 3.21.12)- γίνεται κατανοητό ἀπὸ τις ἀπόψεις που εν συνεχείᾳ εκθέτει ο Αγαπητός στον αποδέκτη του κειμένου του σε παραινέσεις ηθικῶν χαρακτήρα που ακολουθοῦν. Η διαδικασία της αυτογνωσίας θα αποκαλύψει στον ἄνθρωπο αφενός ὅτι, εἴαν δεν θωρακίσει την ὑπαρξή του με την πανοπλία του ευσεβοῦς λογισμοῦ, θα εἶναι ἐξαιρετικᾶ ευπρόσβλητος ἀπὸ τα ἐπονείδιστα πάθη που πλήττουν και ἀφανίζουν την ἀνθρώπινη φύση (ἡδονοθηρία, ἀλαζονεία, ἀνεπιείκεια, φιλοχρηματία κ.λπ.) και αφετέρου ὅτι ἡ ὑπαρξή του εἶναι πρόσκαιρη και ἡ παρουσία του στη γῆ προσωρινή, καθώς ὑπόκειται στους νόμους της βιολογικῆς φθοράς (παράλληλα βλ. κεφ. 40, 68 και κεφ. 14, 21, 70, 71 ἀντιστοίχως). Αφού, λοιπόν, ὁ ἄνθρωπος ἀντιληφθεῖ τις ἀδυναμίες της φύσης του, ἀλλὰ και τα εφόδια που διαθέτει (ἐλλογη σκέψη, πίστη στον Θεό, δυνατότητα διαρκούς ἀγώνα για την ἠθική του ἐξύψωση και για τὴ μετοχή του στην αἰώνια ζωή, κ.λπ.), θα πρέπει να μὴ λησμονεῖ τις ἐντολές του Θεοῦ, να τις διακηρῦσσει και να τις ἐφαρμόζει ἐμπράκτως σε ὅλες τις πτυχές του βίου του (ιδιωτικῶν και δημοσίου) και να καταβάλλει κάθε δυνατὴ προσπάθεια ὥστε να εἶναι ἀντάξιος της κατ'εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν δημιουργίας του ἀπὸ τον Θεό. Ὅπως εν συνεχείᾳ θα παρουσιάσει ο Αγαπητός, ἡ ὁμοίωσις θεῶν μπόρει να ἐπιτευχθεῖ, ὅταν ὁ ἄνθρωπος διακατέχεται ἀπὸ αἰσθήματα ἀγάπης για τον συνάνθρωπό του, τα οποία

κοδόμηση του εν λόγω ιδρύματος. Ο ισχυρισμός της αυτός δεν τεκμηριώνεται με κανένα επιχείρημα. Η Frohne φαίνεται να παραβλέπει ότι η υποχρέωση του αυτοκράτορος να φροντίζει για τους αναξιοπαθόντες υπηκόους του ήταν κεφαλαιώδες στοιχείο της πολιτικής θεωρίας των Βυζαντινών (ενδεικτικά βλ. Παϊδας, *Η θεματική*, 153-154) και επανέρχεται διαρκώς στην *Ἐκθεσιν Κεφαλαίων Παραιναιτικῶν*. Επίσης, ο Bell, *Three political voices*, 101, υποστηρίζει ότι η υποβάθμιση του στοιχείου της ευγενικής καταγωγής του βασιλέως εκ μέρους του Αγαπητού Διακόνου συνιστά ένδειξη ότι η *Ἐκθεσις Κεφαλαίων Παραιναιτικῶν* συντάχθηκε στην αρχή της βασιλείας του Ιουστινιανού, δηλ. λίγο μετά την 1η Αυγούστου 527, καθώς με τον τρόπο αυτόν ο Αγαπητός επιχειρεί να ενδυναμώσει την εικόνα του Ιουστινιανού, οι οικογενειακές καταβολές του οποίου ήταν χαμηλές (σχετικά βλ. και στο παρόν, 72). Ωστόσο, η άποψη αυτή του Bell στηρίζεται αποκλειστικά στην αίσθησή του ότι η θέση του Αγαπητού αντανακλά την πολιτική κατάσταση της περιόδου εκείνης και, ως εκ τούτου, δεν είναι πειστική. Άλλωστε, αφενός η υποβάθμιση της ευγενικής καταγωγής στα κάτοπτρα ηγεμόνος δεν είναι σπάνια (σχετικά βλ. Παϊδας, *Η θεματική*, 194, 222, 224) και αφετέρου ο Ιουστινιανός διαδέχθηκε στον θρόνο τον θείο του Ιουστίνου -επί εννέα έτη φορέα της βασιλικής εξουσίας- και, ως εκ τούτου, αναμφίβολα διέθετε πλέον «οικογενειακή αίγλη».

5. Ο Αγαπητός για δεύτερη φορά (ύστερα από τον τίτλο του έργου του) χαρακτηρίζει τον Ιουστινιανό ευσεβή. Πέραν της θεωρητικής διάστασης της χρήσης του όρου *εὐσεβής* αναφορικά με το πρόσωπο του βασιλέως, η προσφώνηση αυτή προφανώς σχετίζεται αφενός με το έντονο ενδιαφέρον που από την εποχή της νεότητάς του είχε επιδείξει ο Ιουστινιανός για την επιστήμη της Θεολογίας και αφετέρου με τη θρησκευτική πολιτική που ακολούθησε ήδη από την πρώτη περίοδο της ανόδου του Ιουστίνου Α' στον θρόνο (σχετικά βλ. στο παρόν, 22, 24-29, 39-44).

Ο Αγαπητός διατυπώνει την άποψη ότι η μέγιστη τιμή, την οποία αξιώθηκε εκ Θεού ο βασιλεύς, συνεπάγεται μία ανάλογη δέσμευση εκείνου έναντι της αρχέτυπης εξουσίας. Πιο συγκεκριμένα, ο βασιλεύς οφείλει με τις ευσεβείς πράξεις του να εκφράζει την ευγνωμοσύνη του έναντι του Θεού περισσότερο από κάθε άλλον. Εάν το πράξει αυτό, θα ωφεληθεί διπλά, καθώς και θα αποδείξει ότι δεν είναι αγνώμων έναντι του Θεού, ο οποίος τον ευεργέτησε αναθέτοντάς του τη μέγιστη επίγεια αρχή, και θα εξασφαλίσει στο μέλλον την αρωγή και τις ευεργεσίες του Θεού. Ο Θεός πρώτος ευεργετεί τον άνθρωπο (παράλληλα βλ. Φίλων Ιουδαίος, *Περὶ τῶν μετονομαζομένων καὶ ὧν ἔνεκα μετονομάζονται* (Wendland), 59.1) και εν συνεχείᾳ τον ανταμείβει με διαρκείς ευεργεσίες, εφόσον εκείνος αποδείξει ότι δεν είναι αγνώμων (παράλληλα βλ. Ευσέβιος Καισαρείας, *Εἰς τοὺς Ψαλμοὺς. ΠΗ'*, PG 23, 1076B). Η άποψη αυτή, σύμφωνα με την οποία ο βασιλεύς θα πρέπει

να ξεπερνά τους υπηκόους του ως προς τις πράξεις ευσέβειας, εφόσον τιμήθηκε από τον Θεό με το ύπατο αξίωμα, διατυπώθηκε στην παράδοση των βυζαντινών κατόπτρων ηγεμόνος για πρώτη φορά από τον Συνέσιο Κυρήνης, στον *Περὶ βασιλείας* λόγο του (σχετικά βλ. Παΐδας, *Η θεματική*, 38). Ο Αγαπητός διακριτικά καυτηριάζει την τάση πολλών ανθρώπων να εκφράζουν την ευγνωμοσύνη τους έναντι του Θεού μόνον με τους λόγους τους (κάτι που δεν συνεπάγεται κανέναν μόχθο και καμία προσωπική θυσία), χωρίς όμως να κοπιάζουν στην πραγματικότητα για να εκδηλώσουν την ευγνωμοσύνη τους με έργα ανάλογα, τα οποία θα είναι και επωφελή για το κοινωνικό σύνολο.

6. Η βασιλική εξουσία καθιστά τον φορέα της επίζηλο και ένδοξο, διότι του παρέχει τη δυνατότητα να υλοποιεί τις επιθυμίες του. Ωστόσο, δεδομένου ότι ο βασιλεύς επιλέγεται ένεκα του ενάρτετου και ευσεβούς ήθους του από τον Θεό, ο Οποίος είναι και η αποκλειστική «πηγή» της εξουσίας του βασιλέως, οι επιθυμίες αυτές δεν μπορεί παρά να είναι πράξεις φιλανθρωπίας. Καθήκον του βασιλέως κατά τον Αγαπητό Διάκονο είναι να αποδείξει ότι διαθέτει πραγματικά την αγαθή προαίρεση να αξιοποιήσει προς όφελος των υπηκόων του την εξουσία που έλαβε εκ Θεού ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο (δηλ. προς όφελος των υπηκόων του). Εφόσον λοιπόν ο βασιλεύς το πράξει αυτό, οι υπήκοοί του δεν θα κατατρώχονται από τη δυστυχία και ο ίδιος θα ευαρεστεί τον Θεό με

ό,τι συνεπάγεται αυτό για την ευδοκίμηση και τη μακροήμερευσή του στον θρόνο (σχετικά βλ. Παΐδας, *Η θεματική*, 40). Το ζήτημα της φιλανθρωπικής δραστηριότητας του αυτοκράτορος απασχόλησε τον Αγαπητό και στα κεφάλαια 7, 8, 38, 44, 45, 60 και 67.

Ο Bell, *Three political voices*, 102, ορθώς υποστηρίζει ότι η αναφορά του Αγαπητού στη δυνατότητα του Ιουστινιανού να εκδηλώνει κατά την περίοδο εκείνη εμπράκτως την αγαθή του προαίρεση έναντι των υπηκόων του αποτελεί στοιχείο που συνηγορεί υπέρ της χρονολόγησης της *Ἐκθέσεως Κεφαλαίων Παραινετικῶν* στις αρχές της βασιλείας του Ιουστινιανού, τότε δηλ. που τα οικονομικά της αυτοκρατορίας ήταν ανθηρά (σχετικά βλ. και στο παρόν, 18, 72).

Ο Riedinger, *Agapetos Diakonos*, 17, επεσήμανε την εξάρτηση του κεφαλαίου αυτού από το έργο του Ισιδώρου Πηλουσιώτη (σχετικά βλ. *Ἐπιστολή Σεραπίωνι κορρίκτορι*, PG 78, 468A· του ίδιου, *Ἐπιστολή Στρατηγίω δουκί*, PG 78, 272A· του ίδιου, *Ἐπιστολή Λαμπετίω*, PG 78, 820A).

7. Παράλληλα βλ. Βασίλειος Καισαρείας, *Ὁμιλία εἰς τὸν ἘΑ΄ Ψαλμόν*, PG 29, 481A· Praechter, "Der Roman Barlaam und Joasaph", 456· Βασίλειος Καισαρείας, *Ὁμιλία εἰς τὸ ρητὸν τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου «καθελῶ μου τὰς ἀποθήκας, καὶ μείζονας οἰκοδομήσω» καὶ περὶ πλεονεξίας* (Courtonne), 3.5-6.

Ο Αγαπητός αναδεικνύει τη ματαιότητα της συσσώρευσης υλικού πλούτου εκ μέρους των ανθρώπων.

Ο υλικός πλούτος επ' ουδενί πρέπει να εκλαμβάνεται από τον εκάστοτε κάτοχό του ως αυτοσκοπός, καθώς διαρκώς διολισθαίνει από τον έναν άνθρωπο στον άλλον και το μόνο που προσφέρει είναι μία πολύ προσωρινή αίσθηση ευτυχίας. Ωστόσο, ο υλικός πλούτος μπορεί να λειτουργήσει ως πηγή αιώνιας ευτυχίας, μόνον εφόσον ο κάτοχός του τον αξιοποιεί για πράξεις φιλανθρωπίας (για την υποχρέωση του αυτοκράτορος να επιδίδεται σε πράξεις φιλανθρωπίας βλ. και κεφ. 6, 8, 38, 44, 45, 60, 67). Σε μία τέτοια περίπτωση ο άνθρωπος που επιδόθηκε σε αγαθοεργίες θα καταστεί ευτυχής, διότι θα γίνεται αποδέκτης της ευγνωμοσύνης όσων ευεργέτησε.

Η στηλίτευση του πάθους της φιλοχρηματίας και της υπερεκτίμησης των υλικών αγαθών συνιστά βασικό στοιχείο της θεματικής των βυζαντινών κατόπτρων ηγεμόνος (σχετικά βλ. Παΐδας, *Η θεματική*, 215-219, και του ιδίου, *Τα βυζαντινά «κάτοπτρα ηγεμόνος»*, 118-122). Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί ότι ο Προκόπιος στην *Απόκρυφη Ιστορία*, 8.31-33, επιτίθεται με δριμύτητα εναντίον του Ιουστινιανού, ο οποίος στο εν λόγω έργο βαρύνεται, μεταξύ πολλών άλλων, και από το πάθος της φιλοχρηματίας (σχετικά βλ. Παΐδας, «*Η αυτοκρατορική ιδεολογία*», 246, 250, 256-257, 263, 267).

8. Ο αυτοκράτωρ φαίνεται απρόσιτος στους υπηκόους του εξαιτίας του ότι είναι φορέας της μέγιστης επίγειας αρχής. Ωστόσο, ως άνθρωπος έχει απόλυτη

ανάγκη από την εύνοια και την αρωγή του Θεού, προκειμένου να αντιμετωπίσει επιτυχώς τις διάφορες δοκιμασίες που σε κάθε άνθρωπο επιφυλάσσει ο βίος και να ευδοκιμήσει στα καθήκοντά του. Για τον λόγο αυτόν θα πρέπει να συμπεριφέρεται με κατανόηση έναντι όσων βρίσκονται σε δεινή θέση και να διακρίνεται από πνεύμα φιλανθρωπίας. Ο Αγαπητός υποστηρίζει ότι η στάση του αυτοκράτορος έναντι όσων υπηκόων του προστρέχουν στη βοήθειά του, επειδή κατατρύχονται από την ανέχεια, καθορίζει στην πραγματικότητα και τη στάση που θα κρατήσει ο Θεός έναντι του αυτοκράτορος, όταν εκείνος θα βρεθεί σε δυσχερή θέση και θα επιζητήσει τη θεία αρωγή. Ως εκ τούτου, οι υπήκοοι μπορεί μεν να αποτελούν τον τελευταίο «κρίκο της αλυσίδας» Θεός-βασιλεύς-υπήκοοι, αλλά συνιστούν παράγοντα που επενεργεί καθοριστικά στη σχέση Θεού-αυτοκράτορος (για τον όρο σύνδουλος που χρησιμοποιεί ο Αγαπητός βλ. παράλληλα *Ἐπιστολή πρὸς Κολοσσαεῖς*, 1.7, 4.7, και *Ἀποκάλυψις Ἰωάννου*, 19.10). Επομένως ο αυτοκράτωρ οφείλει να συντρέχει όσους υπηκόους του καταφεύγουν σε εκείνον, επειδή στερούνται τα απαραίτητα προς το ζην, και να μην συμπεριφέρεται έναντι εκείνων αλαζονικά.

Η συγκεκριμένη παραίνεση αφορά στην υποχρέωση του αυτοκράτορος να αποδεικνύει εμπράκτως τα φιλάνθρωπα αισθήματά του προς τους υπηκόους του, ζήτημα το οποίο επανέρχεται στην *Ἐκθεσιν Κεφαλαίων Παραινετικῶν* (σχετικά βλ. και κεφ. 6, 7, 38, 44, 45, 60, 67). Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι το περιε-

χόμενο του κεφαλαίου αυτού πιθανότατα σχετίζεται με την προσωπικότητα του Ιουστινιανού. Ο Προκόπιος Καισαρείας στην *Απόκρυφη Ιστορία*, 15.11-12, μαρτυρεί ότι ο Ιουστινιανός ήταν προσηνής και ευπροσήγορος με εκείνους που του ζητούσαν να τους βοηθήσει να διευθετήσουν κάποιο προσωπικό τους πρόβλημα, ότι σχεδόν ποτέ δεν αρνήθηκε την ακρόαση σε όσους ήθελαν να του εκθέσουν κάποια σοβαρή προσωπική τους υπόθεση και ότι κατά την επαφή του με τους υπηκόους του για ζητήματα αυτής της υφής δεν ήταν «αγκυλωμένος» στα κελεύσματα του αυτοκρατορικού πρωτοκόλλου, αλλά δημιουργούσε μαζί τους σχέση εμπιστοσύνης (σχετικά βλ. Παΐδας, «Η αυτοκρατορική ιδεολογία», 266).

Ο Riedinger, *Agapetos Diakonos*, 17, εντόπισε στο κεφάλαιο αυτό επίδραση από το έργο του Ισιδώρου Πηλουσιώτη (*Επιστολή Αύσονίω κορρίκτορι*, PG 78, 560C-D).

9. Το κεφάλαιο αυτό ουσιαστικά παραπέμπει στο θεμελιώδες αξίωμα που εισήγαγε στην πολιτική σκέψη των Βυζαντινών ο Ευσέβιος Καισαρείας με τον *Τριακονταετηρικό λόγο* του (4.2.17-19), σύμφωνα με τον οποίο ο Θεός αποτυπώνει τῶ τῆς κατὰ γῆν βασιλείας μιμήματι τὴν οὐράνιον, ἐφ' ἣν καὶ σπεύδειν τὸ πᾶν τῶν ἀνθρώπων παρορμᾶ γένος, ἀγαθὴν ἐλπίδα ταύτην προβεβλημένος. Εφόσον ο φορέας της μέγιστης επίγειας αρχής διατηρεί άσπιλη την ψυχή του από επονεϊδίδια πάθη και διακρίνεται για το ενάρετο φρόνημά του, η αρχέτυπη εξουσία (δηλ. ο Θεός) θα φωτίζει

την ψυχή του και θα τον καθοδηγεί, ώστε επί εκάστου ζητήματος να λαμβάνει τις καλύτερες αποφάσεις. Ex contrario προκύπτει ότι, όταν ο φορέας της βασιλικής εξουσίας λαμβάνει εσφαλμένες αποφάσεις κατά την άσκηση των καθηκόντων του, αυτό οφείλεται στο ότι η αρχέτυπη εξουσία δεν τον βοηθά να προβαίνει στις καλύτερες επιλογές, επειδή εκείνος βαρύνεται από τον ρύπο της αμαρτίας που υπονομεύει κατά τον χειρότερο τρόπο τη σχέση μεταξύ της αρχέτυπης εξουσίας και της μέγιστης επίγειας αρχής.

10. Για μία ακόμα φορά ο Αγαπητός Διάκονος χρησιμοποιεί την πλατωνική παρομοίωση της πολιτείας με πλοίο (σχετικά βλ. Πλάτων, *Πολιτεία*, 487e-489d) και του βασιλέως με κυβερνήτη πλοίου, για να καταστήσει σαφές στον αποδέκτη του κειμένου του ότι εκείνος ως φορέας της βασιλικής εξουσίας αναλαμβάνει την αποκλειστική ευθύνη για την πορεία της αυτοκρατορίας και την τύχη των υπηκόων του. Ακριβώς για τον λόγο αυτόν θα πρέπει να διευθετεί με μέγιστη επιμέλεια και προσοχή τις κρατικές υποθέσεις, προκειμένου να μην κατηγορηθεί από τους υπηκόους του και να μην χρειαστεί να λογοδοτήσει ενώπιον της αρχέτυπης εξουσίας για παραλήψεις του ή για κακές του επιλογές. Η εικόνα του πλοίου αξιοποιείται στην *Ἐκθεσιν Κεφαλαίων Παραινετικῶν* και στα κεφάλαια 2 και 70. Τον παραλληλισμό της πολιτείας με πλοίο, ο οποίος εμφανίζεται για πρώτη φορά στο έργο του Θεογνι και συναντάται και στην εκκλησιαστική γραμ-

ματεία, εξετάζει ο Λέτσιος, «Η Ἐκθεσις Κεφαλαίων Παραινετικῶν», 12.

Αναφορικά με το περιεχόμενο της συγκεκριμένης παραίνεσης θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι ο Ιουστινιανός αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση αυτοκράτορος απολύτως αφοσιωμένου στα καθήκοντά του, όπως προκύπτει από το έργο του για τη θωράκιση της αυτοκρατορίας από τις εξωτερικές απειλές και για την ανακατάληψη των εδαφών που είχαν καταληφθεί από εχθρούς (σχετικά βλ. στο παρόν, 30-34), από τις ενέργειές του για την αποκατάσταση της εκκλησιαστικής κοινωνίας με την παπική Εκκλησία και για την προάσπιση της ορθοδοξίας (σχετικά βλ. στο παρόν, 39-44), καθώς και από το μνημειώδες έργο του στον τομέα της διοικητικής ανασυγκρότησης και της κωδικοποίησης της νομοθεσίας (σχετικά βλ. στο παρόν, 37-39 και 45-52 αντιστοίχως). Χαρακτηριστικό είναι ότι την εργατικότητα του Ιουστινιανού αναγνωρίζει και ο Προκόπιος στην *Απόκρυφη Ιστορία* του, μολονότι την αποτιμά ως συμφορά για τους υπηκόους της αυτοκρατορίας, καθώς προβάλλει κάθε ενέργεια του αυτοκράτορος ως εκδήλωση των επαίσχυντων και απάνθρωπων αισθημάτων, από τα οποία εκείνος εμφορείτο (σχετικά βλ. Παΐδας, «Η αυτοκρατορική ιδεολογία», 264-265, 267· Bell, *Three political voices*, 103).

Ο Riedinger, *Agapetos Diakonos*, 18 υπέδειξε την απήχηση στο κεφάλαιο αυτό του έργου του Ισιδώρου Πηλουσιώτη (*Επιστολή β' Τέρακι πρεσβυτέρω*, PG 78, 1521C).

11. Ο Αγαπητός Διάκονος επισημαίνει ότι ο ανθρωπίνος βίος είναι γεμάτος απροσδόκητες εξελίξεις, μεταβολές καταστάσεων και ανατροπές (παράλληλα βλ. Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Ἐπιστολή 29* (Gallay), 1.1-2). Ακριβώς για τον λόγο αυτόν ο φορέας της βασιλικής εξουσίας θα πρέπει να διακρίνεται για το ευσεβές του φρόνημα, ένεκα του οποίου η σκέψη του θα παραμένει απρόσβλητη από τους κλυδωνισμούς που προκαλούν οι αιφνίδιες μεταβολές των πραγμάτων. Κατά τον τρόπο αυτόν ο αυτοκράτωρ θα μπορέσει με την αρωγή του Θεού να εξασφαλίσει την πολιτική σταθερότητα, την κοινωνική γαλήνη και την ευρυθμία στον δημόσιο βίο της αυτοκρατορίας. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι επί τούτου ακριβώς ο Ιουστίνος, όταν πλέον ήταν φανερό πως σύντομα θα εγκατέλειπε τα εγκόσμια, αναγόρευσε σε συναυτοκράτορα τον Ιουστινιανό, ώστε η αυτοκρατορία να μην βρεθεί ούτε για λίγο στη δίνη της πολιτικής αστάθειας. Ο Αγαπητός αναφέρεται στην ανάγκη να διακρίνεται ο φορέας της βασιλικής εξουσίας για το σταθερό του φρόνημα και στα κεφάλαια 13 και 33. Ο Bell, *Three political voices*, 104, ερμηνεύει το περιεχόμενο του κεφαλαίου αυτού ως αντίδραση του Αγαπητού στις συνεχείς αιτιάσεις συντηρητικών κύκλων της αυτοκρατορίας κατά του Ιουστινιανού για τις μεταβολές που επιχειρούσε να επιφέρει εκείνος στη διοίκηση και στη νομοθεσία.

12. Παράλληλα βλ. Φίλων Ιουδαίος, *Fragmenta* (Lewy), 20· Ιωάννης Χρυσόστομος, *Λόγος παραινε-*

τικὸς πρὸς Σταγείριον ἀσκητὴν δαιμονῶντα, PG 47, 451B.

Ο Αγαπητός Διάκονος θίγει ένα θέμα κομβικής σημασίας για τους συγγραφείς των βυζαντινών κατόπτρων ηγεμόνος, τον κίνδυνο της παρείσφρησης κολάκων στον κύκλο των συμβούλων και των φίλων του αυτοκράτορος (σχετικά βλ. Παΐδας, *Η θεματική*, 260-261, 264-265, 267-268, 287-289, 292-293· Παΐδας, *Τα βυζαντινά «κάτοπτρα ηγεμόνος»*, 156-161). Κατά τον Αγαπητό Διάκονο οι κόλακες, οι οποίοι προφανώς και διαχωρίζουν το ατομικό τους συμφέρον από το συλλογικό, αποσκοπούν αποκλειστικά και μόνον στο να κερδίσουν την εύνοια του αυτοκράτορος, προκειμένου να αποκομίσουν ίδιον όφελος. Για να επιτύχουν τον στόχο τους δε, επιδοκιμάζουν με τρόπο άκριτο κάθε του επιλογή. Αυτό έχει ως συνέπεια να συσκοτίζεται πλήρως η κρίση του αυτοκράτορος και σταδιακά εκείνος να μην μπορεί να αντιλαμβάνεται την αληθινή διάσταση των πραγμάτων (παράλληλα βλ. Ισοκράτης, *Πρὸς Δημόνικον*, 30c· Bellomo, *Agapeto Diacono*, 66).

Η παρομοίωση των κολάκων με κόρακες οδηγεί στο συμπέρασμα ότι όποιος γίνεται έρμαιο των κολάκων ουσιαστικά οδεύει προς την πνευματική του νέκρωση, όπως ακριβώς όποιος γίνεται βορά των κοράκων είναι σαρκικά νεκρός. Το ζήτημα της καταστροφικής για τον φορέα της βασιλικής εξουσίας δράσης των κολάκων θα απασχολήσει τον συντάκτη της *Ἐκθέσεως Κεφαλαίων Παραινετικῶν* και στη συνέχεια (κεφ. 22, 31,

32, 56). Όπως ορθώς έχει υποδειχθεί (σχετικά βλ. Bell, *Three political voices*, 104), ο Προκόπιος Καισαρείας στην *Ἀπόκρυφη Ἱστορία*, 13.11, μέμφεται τον Ιουστινιανό για το ότι ήταν επιδεικτικός στην κολακεία.

13. Ο Αγαπητός (όπως και στα κεφ. 11 και 33) επισημαίνει ότι ο φορέας της βασιλικής εξουσίας θα πρέπει να διατηρεί σταθερό το φρόνημά του και να μην επηρεάζεται ψυχολογικά από τις διάφορες αναπόφευκτες μεταβολές των καταστάσεων. Σε διαφορετική περίπτωση θα παραπαίει μεταξύ αλαζονείας και απελπισίας και αυτό μόνον επιζήμιο μπορεί να αποβεί τόσο για τον ίδιο, όσο και για την αυτοκρατορία, καθώς θα έχει άμεσες επιπτώσεις στην ποιότητα των πολιτικών αποφάσεων που θα λαμβάνει εκείνος.

Ο Αγαπητός (όπως και στα κεφ. 17, 20 και 58) χρησιμοποιεί πληθυντικό αριθμό (τὸ εὐσεβὲς ὑμῶν ἐστὴρικται κράτος... βεβηκότων ἐστὶν ἀσφαλῶς καὶ ἀκράδαντον ἐχόντων τὴν ψυχὴν), γεγονός που καθιστά σαφές ότι επί του προκειμένου απευθύνεται σε περισσότερα του ενός άτομα, τα οποία είναι φορείς εξουσίας, διακρίνονται για το ευσεβές τους φρόνημα και έχουν σε βάθος χρόνου παράσχει αποδείξεις για τον τρόπο σκέψης και δράσης τους. Δεδομένου ότι το ένα εκ των προσώπων αυτών είναι αναμφίβολα ο Ιουστινιανός, το δεύτερο δεν μπορεί παρά να είναι ο Ιουστίνος, ο οποίος ασκούσε τη βασιλική εξουσία από το 518 και από την άνοδό του στον θρόνο είχε ακολουθήσει ακραιφνώς ορθόδοξη θρησκευτική πολιτική (σχετι-

κά βλ. στο παρόν, 24-29). Αντιθέτως, η Θεοδώρα ως γνωστόν ήταν φίλα προσκείμενη στους μονοφυσίτες (σχετικά βλ. στο παρόν, 41) και φυσικά ο βίος της προ του γάμου της με τον Ιουστινιανό δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί τεκμήριο βίου ασφαλούς και αμετάπτωτου. Με βάση τον συλλογισμό αυτόν το συγκεκριμένο κεφάλαιο μας επιτρέπει να συνδέσουμε τη σύνταξη της *Ἐκθέσεως Κεφαλαίων Παραινετικῶν* με τη στέψη του Ιουστινιανού σε συναυτοκράτορα του Ιουστίνου (4 Απριλίου 527). Σχετικά βλ. στο παρόν, 75, 77-79.

14. Ο Αγαπητός επανέρχεται στο ζήτημα της αλαζονείας, στο οποίο αναφέρεται και στα κεφάλαια 4, 14, 21, 40 και 71. Προσεγγίζοντας το ζήτημα με φιλοσοφική διάθεση, εντοπίζει ως αιτίες της αλαζονείας το ότι ο άνθρωπος υπερεκτιμά την αξία της (φθαρτής) φύσης του, το ότι αδυνατεί / είναι απρόθυμος να συνειδητοποιήσει το πόσο σύντομη είναι η ζωή του (παράλληλα βλ. Γρηγόριος Νύσσης, *Εἰς τοὺς μακαρισμούς. Β' Λόγος*, PG 44, 1217B), το ότι λησμονεί το προπατορικό αμάρτημα που τον βαρύνει (παράλληλα βλ. *Α' Ἐπιστολή Πέτρου*, 3.21.2-3), καθώς και το ότι υπερεκτιμά την εξουσία που μπορεί εκείνος να κατέχει, η οποία του δημιουργεί την ψευδαίσθηση πως υπερέχει έναντι των υπολοίπων ανθρώπων. Ως εκ τούτου, η αλαζονεία αποτελεί απόδειξη νοσηρού στοχασμού.

15. Η υστεροφημία ανέκαθεν ήταν στοιχείο, στο οποίο απέδιδαν πολύ μεγάλη σημασία οι φορείς κάθε

είδους εξουσίας (πολιτικής, στρατιωτικής, θρησκευτικής κ.λπ.). Στο πνεύμα αυτό ο Αγαπητός προβάλλει το αξίωμα της πολιτικής θεωρίας της αυτοκρατορίας, σύμφωνα με το οποίο η σημαντικότερη αρετή που θα πρέπει να διαθέτει ο αυτοκράτωρ και που είναι αρκετή, για να του χαρίσει την υστεροφημία, είναι η ευσέβεια.

Η ευσέβεια που διέκρινε τον φορέα της μέγιστης επίγειας αρχής άλλωστε προβαλλόταν από την ίδια την ανακτορική εθιμοτυπία και προπαγάνδα τόσο μέσω των αυτοκρατορικών συμβόλων (π.χ. με τον σταυρό που κοσμούσε το στέμμα τῶν αυτοκράτορος, με τον σταυρό που έφερε η σφαίρα, την οποία κρατούσε ο αυτοκράτωρ ανά χείρας, με την αναπαράσταση του αυτοκράτορος μαζί με τον Χριστό σε νομίσματα και άλλες εικονικές αναπαραστάσεις του κ.λπ.), όσο και μέσω των εκφράσεων της αυτοκρατορικής ιδεολογίας (προσώμια νομοθετικών έργων, βασιλικοί λόγοι, κ.ο.κ.). Όλα τα υπόλοιπα εξωτερικά στοιχεία της βασιλικής εξουσίας (π.χ. η πολυτελής ενδυμασία), καθώς και ο υλικός πλούτος που κατέχει ο φορέας της είναι άνευ ουσιαστικής σημασίας, διότι όλα αυτά μοιραία περνούν από τα χέρια του ενός στα χέρια του άλλου. Ο Αγαπητός υποστηρίζει ότι, εάν ο αυτοκράτωρ διακρίνεται για το ευσεβές φρόνημά του, ο Θεός θα τον καθοδηγεί κατά την άσκηση της εξουσίας του και επομένως η περίοδος της βασιλείας του ως θεόπνευστη θα είναι γεμάτη από επιτυχίες και θα καταστεί αοίδιμη.

16. Διαπιστώνεται ότι ο υλικός πλούτος έχει διανεμηθεί στους ανθρώπους με τρόπο εσφαλμένο, ώστε άλλοι να διαθέτουν υπερβολικό πλούτο και άλλοι να στερούνται ακόμα και τα απαραίτητα προς το ζην. Αυτό αποβαίνει εις βάρος και των δύο, καθώς οι μεν πλούσιοι εκφυλίζονται από την πληθώρα των αγαθών που απολαμβάνουν ενώ οι πένητες υποφέρουν από την απόλυτη ένδεια.

Με μία εξαιρετικά τολμηρή διατύπωση και αξιοποιώντας το σχήμα των αντιθέσεων ο Αγαπητός προτείνει στον Ιουστινιανό να προχωρήσει σε αναδιανομή του πλούτου, ώστε να αποκατασταθεί η ισότητα μεταξύ των υπηκόων του και να ωφεληθούν όλοι, άλλοι κυρίως ηθικά και άλλοι πρακτικά (σχετικά βλ. Παΐδας, *Η θεματική*, 168-169). Θα πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι ο Αγαπητός επί του προκειμένου επιλέγει να χρησιμοποιήσει επιχειρήματα μόνον ηθικής φύσεως και δεν αναφέρεται στις κοινωνικές εντάσεις που πυροδοτεί η άνιση κατανομή του υλικού πλούτου μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας. Πιθανότατα αυτό οφείλεται στο ότι γνώριζε τις απόψεις του Ιουστινιανού για το συγκεκριμένο θέμα και ήξερε ότι εκείνος κάθε άλλο παρά υπέρ της συσσώρευσης μεγάλου πλούτου στα χέρια των ολίγων ήταν. Η συγκεκριμένη παραίνεση του Αγαπητού Διακόνου σχετίζεται με το αίτημα των οικονομικά αδύναμων στρωμάτων της εποχής εκείνης, τα οποία ζητούσαν από τον Ιουστινιανό μία δίκαιη ανακατανομή του πλούτου. Για την οικονομική πολιτική που ακολούθησε ο Ιουστινιανός,

προκειμένου να πλήξει τους μεγαλογαιοκτήμονες και να ανακουφίσει τους μικρούς καλλιεργητές βλ. στο παρόν, 39. Για την οικονομική πολιτική που είχε εφαρμόσει ο Αναστάσιος Α', ο οποίος μετέφερε το μεγαλύτερο φορολογικό βάρος στους καλλιεργητές γης, βλ. στο παρόν, 17-18.

17. Ο Αγαπητός αξιοποιεί την πλατωνική άποψη περί του φιλοσόφου-βασιλέως (σχετικά βλ. Πλάτων, *Πολιτεία*, 473c-d) και υποστηρίζει ότι η αγάπη για τη σοφία είναι ο λόγος, για τον οποίον κρίνεται ο φορέας της βασιλικής εξουσίας άξιος για τη μέγιστη επίγεια αρχή. Αμα δε τη αναλήψει της βασιλικής εξουσίας, η αφοσίωση του βασιλέως στη σοφία είναι αυτή που δικαιώνει την επιλογή του για το ύπατο αξίωμα, που τον καταξιώνει στη συνείδηση των υπηκόων του και που του εξασφαλίζει την υστεροφημία.

Στο τέλος του κεφαλαίου ο Αγαπητός έρχεται να προσδιορίσει επακριβώς το σημασιολογικό περιεχόμενο που αποδίδει στον όρο σοφία: σοφία δεν είναι η επιδίωξη και η κατάκτηση της κοσμικής γνώσης (όπως εννοεί ο Πλάτων), αλλά το δέος που αισθάνεται ο άνθρωπος για τον Θεό (παράλληλα βλ. Ψαλμοί, 110.10.1· Henry, "A mirror for Justinian", 296), ένεκα του οποίου καθίσταται ευσεβής και διάγει τον βίο του σύμφωνα με τις επιταγές του θείου λόγου. Προκύπτει λοιπόν ότι ο Αγαπητός αξιοποιεί μεν την πλατωνική αντίληψη περί του ιδεατού ηγεμόνος (δηλ. του βασιλέως-φιλοσόφου), αλλά αποδίδει στον όρο σοφία

αμιγώς θεολογικό-χριστιανικό σημασιολογικό περιεχόμενο. Αναδεικνύεται επομένως σε υπέρτατη αρετή για τον άνθρωπο όχι η κοσμική γνώση, αλλά το δέος που εκείνος αισθάνεται για τον Θεό, ένεκα του οποίου ο Θεός τον καθοδηγεί στην οδό της τελείωσης και της σωτηρίας και, παράλληλα, του αναθέτει ως φορέως της μέγιστης επίγειας αρχής την ευθύνη της καθοδήγησης των συνανθρώπων του.

Αναφορικά με το κεφάλαιο 17 η Frohne εξέφρασε την άποψη ότι αυτό σχετίζεται με την απόφαση του Ιουστινιανού το 529 να κλείσει τη Σχολή των Αθηνών (σχετικά βλ. στο παρόν, 70). Η υπόθεση αυτή δεν φαίνεται πειστική, δεδομένου ότι ο Αγαπητός επί του προκειμένου αναφέρεται μεν στην πλατωνική φιλοσοφία, ωστόσο την περιβάλλει με τον μανδύα της χριστιανικής διδασκαλίας. Ο Bell, *Three political voices*, 105, θεωρεί ως συνετή επιλογή εκ μέρους του Αγαπητού την αποσιώπηση του ονόματος του Πλάτωνος και υποστηρίζει ότι η *Ἐκθεσις Κεφαλαίων Παραρρητικῶν* συντάχθηκε ύστερα από την εκδήλωση των διώξεων του Ιουστινιανού εναντίον των εθνικών, των Εβραίων, των αιρετικών κ.λπ. (σχετικά βλ. και στο παρόν, 72). Στο πνεύμα αυτό ο Bell φαίνεται να αποδέχεται την άποψη της Frohne και υποστηρίζει ότι, εάν ο Αγαπητός ανέφερε το όνομα του Πλάτωνος, αυτό θα μπορούσε να εκληφθεί ως έμμεση αμφισβήτηση της ορθότητας της συγκεκριμένης πολιτικής του Ιουστινιανού. Ωστόσο, και η Frohne και ο Bell δεν αιτιολογούν γιατί ο Αγαπητός θα χρησιμοποιούσε στο κείμε-

νό του μία από τις πλέον αναγνωρίσιμες απόψεις της πλατωνικής διδασκαλίας, εάν ήδη ο Ιουστινιανός είχε εκφράσει την αντίθεσή του στην πλατωνική φιλοσοφία κλείνοντας τη Σχολή των Αθηνών.

Αναφορικά με την αξία του κεφαλαίου 17 για τη χρονολόγηση της *Ἐκθέσεως Κεφαλαίων Παραρρητικῶν*, στο συγκεκριμένο κεφάλαιο, όπως και στα κεφάλαια 20 και 58, ο Αγαπητός χρησιμοποιεί πληθυντικό αριθμό, γεγονός που καθιστά σαφές ότι αυτός πλην του Ιουστινιανού απευθύνεται και σε κάποιο άλλο πρόσωπο, το οποίο έχει τιμηθεί με το βασιλικό αξίωμα και έχει παράσχει αποδείξεις περί της σοφίας του (πάντοτε υπό την έννοια που αποδίδει στον όρο σοφία ο Αγαπητός) πριν και μετά την ανάληψη του ύπατου αξιώματος. Το πρόσωπο αυτό επ' ουδενί μπορεί να είναι η αυγούστα Θεοδώρα, η οποία και φίλα προσκείμενη προς τους μονοφυσίτες ήταν (σχετικά βλ. στο παρόν, 41) και εκ του προτέρου βίου της δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι ανέκαθεν είχε ενστερνιστεί τον φόβον θεοῦ. Αντιθέτως, ο Ιουστίνος με τη θρησκευτική πολιτική που εφήρμοσε από την πρώτη στιγμή της ανόδου του στον θρόνο απέδειξε ότι ήταν αφοσιωμένος στο ορθό δόγμα, άρα και ότι διακρινόταν για το ευσεβές του φρόνημα (σχετικά βλ. στο παρόν, 24-29). Το κεφάλαιο 17 συνηγορεί υπέρ της άποψης ότι κατά τη στιγμή της συγγραφής της *Ἐκθέσεως Κεφαλαίων Παραρρητικῶν* ο Ιουστινιανός έχει φορέσει μεν το αυτοκρατορικό διάδημα, αλλά και ο Ιουστίνος βρίσκεται ακόμα εν ζωή. Άρα το πόνημα του Αγαπη-

τού μπορεί να συσχετιστεί με την αναγόρευση του Ιουστινιανού σε συναυτοκράτορα του θείου του την 4η Απριλίου 527. Σχετικά βλ. στο παρόν, 75, 78-79, 81-82.

Τη συνάφεια του κεφαλαίου αυτού με τη σκέψη του Ισιδώρου Πηλουσιώτη (*Επιστολή Μαξιμω φιλοσόφω Έλληνι*, PG 78, 248D-249A), παρατήρησε ο Riedinger, *Agapetos Diakonos*, 18.

18. Στην υποχρέωση του αυτοκράτορος να είναι απαλλαγμένος από τα σαρκικά πάθη που προσβάλλουν την ανθρώπινη φύση αναφέρθηκε το σύνολο των συγγραφέων των βυζαντινών κατόπτρων ηγεμόνος (σχετικά βλ. Παΐδας, *Η θεματική*, 203-215· Παΐδας, *Τα βυζαντινά «κάτοπτρα ηγεμόνος»*, 115-117). Ο Αγαπητός αναγνωρίζει ότι ο Ιουστινιανός έχει ελέγξει πλήρως τις ηδονικές του επιθυμίες, διότι διακρίνεται για τη σωφροσύνη και τη δικαιοφροσύνη του. Με τη σωφροσύνη ο άνθρωπος μπορεί να καθυποτάσσει στην έλλογη σκέψη του κάθε σαρκική του παρόρμηση, να την ελέγχει πλήρως και να την καταστέλλει. Ταυτοχρόνως, η δικαιοφροσύνη που χαρακτηρίζει έναν άνθρωπο αποτελεί πολύ ισχυρό παράγοντα που συντελεί στην καταστολή των ηδονικών παθών, καθώς η αναζήτηση της ηδονής ωθεί τον άνθρωπο στην παραβίαση κανόνων τόσο του ανθρώπινου όσο και του θείου νόμου (π.χ. στην αποφυγή της μοιχείας). Επί του προκειμένου, είναι προφανής η επίδραση της πλατωνικής σκέψης αναφορικά με τις τέσσερις αρε-

τές (σοφία, ἀνδρεία, σωφροσύνη, δικαιοσύνη) που πρέπει να διακρίνουν τον άνθρωπο (σχετικά βλ. Πλάτων, *Πολιτεία*, 427e10, και *Συμπόσιον* (Burnet), 196c-d).

Ωστόσο, επειδή ακριβώς η προσπάθεια απαλλαγής του ανθρώπου από τα ηδονικά πάθη είναι επίμοχθη, ο Αγαπητός υπογραμμίζει ότι, εάν ο φορέας της βασιλικής εξουσίας κατορθώσει να κυριαρχήσει επί των σαρκικών του επιθυμιών (παράλληλα βλ. Ψευδο-Ιωάννης Χρυσόστομος, *Σύγκρισις βασιλικῆς δυναστείας καὶ πλούτου καὶ ὑπεροχῆς*, PG 47, 388B), θα κερδίσει την υστεροφημία -αυτή ενδιέφερε ιδιαιτέρως τον Ιουστινιανό, ο οποίος (και) για τον σκοπό αυτόν εκτέλεσε ένα τεράστιο οικοδομικό πρόγραμμα, αναμόρφωσε τον διοικητικό μηχανισμό του κράτους και αναθεώρησε τη νομοθεσία- και, όταν εγκαταλείψει τα εγκόσμια, θα αποφύγει την αιώνια τιμωρία που συνεπάγεται ο ηδονικός βίος. Προκύπτει δηλ. ότι το όφελος του αυτοκράτορος θα είναι και στη σφαίρα της ανθρώπινης δράσης (υστεροφημία) και στην αιώνια ζωή (αποφυγή μεταθανάτιας τιμωρίας).

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι ο Ιουστινιανός ως αυτοκράτωρ διακρινόταν για τον εγκρατή βίο του. Χαρακτηριστικό μάλιστα είναι ότι ο Προκόπιος Καισαρείας στην *Απόκρυφη Ιστορία* του τού καταλογίζει το σύνολο σχεδόν των μειονεκτημάτων που μπορεί να χαρακτηρίζουν έναν άνθρωπο πλην της ηδονοθηρίας. Ο Προκόπιος υπονοεί μόνον ότι η συναισθηματική εξάρτηση του Ιουστινιανού από τη Θεοδώρα οφειλόταν στο ότι εκείνη τον είχε καθυ-

ποτάξει μέσω των ερωτικών της θελγήτρων (σχετικά βλ. Παΐδας, «Η αυτοκρατορική ιδεολογία», 264-265).

19. Τη σημασία των ευεργεσιών του αυτοκράτορος προς τους υπηκόους του ανέδειξε το σύνολο των συγγραφέων των βυζαντινών κατόπτρων ηγεμόνος, στα οποία βεβαίως διατυπώθηκαν διάφορες απόψεις αναφορικά με το πώς θα πρέπει να προσφέρει ο αυτοκράτωρ τις ευεργεσίες του και με το ποιοι πρέπει να είναι οι αποδέκτες των ευεργεσιών αυτών (σχετικά βλ. Παΐδας, *Η θεματική*, 153-181· Παΐδας, *Τα βυζαντινά «κάτοπτρα ηγεμόνος»*, 93-111). Ο Αγαπητός, ο οποίος αναφέρεται στο ζήτημα αυτό αρκετές φορές (βλ. παράλληλα κεφ. 6, 7, 8, 44, 45, 60), υποστηρίζει ότι αποδέκτες των ευεργεσιών εκ μέρους του αυτοκράτορος θα πρέπει να είναι όλοι ανεξαιρέτως οι υπήκοοι, διότι όλοι ποθούν να ευεργετηθούν από εκείνον. Ο Αγαπητός προσδίδει στο κεφάλαιο αυτό σαφώς πρακτική διάσταση, καθώς επισημαίνει ότι, εάν ο αυτοκράτωρ ευεργετεί το σύνολο των υπηκόων του, θα καταστεί αγαπητός σε όλους και θα κερδίσει την ανυπόκριτη αφοσίωσή τους (με ό,τι μπορεί να σημαίνει αυτό για την ευδοκίμησή του στο ύπατο αξίωμα). Σε αντίθετη περίπτωση, η όποια εκδήλωση σεβασμού εκ μέρους των υπηκόων είναι απλώς υποκριτική και οφείλεται στον φόβο που απορρέει από το μέγεθος της εξουσίας του αυτοκράτορος.

Η εισήγηση του Αγαπητού Διακόνου προς τον Ιουστινιανό να προσφέρει τις ευεργεσίες του στο σύνολο

των υπηκόων του προφανώς σχετίζεται με το γεγονός ότι ο Ιουστίνος κατά την άνοδό του στον θρόνο (518) βρήκε στα κρατικά θησαυροφυλάκια 320.000 λίτρες χρυσού εξαιτίας της επιτυχημένης δημοσιονομικής πολιτικής που είχε ακολουθήσει ο προκάτοχός του Αναστάσιος Α' (σχετικά βλ. στο παρόν, 18, 72-73). Έως την 4η Απριλίου 527 (αναγόρευση του Ιουστινιανού σε συναυτοκράτορα του Ιουστίνου), δεν είχε τεθεί σε εφαρμογή ούτε το όραμα της reconquista ούτε το οικοδομικό πρόγραμμα του Ιουστινιανού, για την υλοποίηση των οποίων απαιτήθηκε η δαπάνη υπέρογκων ποσών (σχετικά βλ. στο παρόν, 24, 52-53), και επομένως ως τότε η οικονομία της αυτοκρατορίας διακρινόταν από πλήρη ευρωστία. Εφόσον αυτός ο συλλογισμός είναι ορθός, το περιεχόμενο του κεφαλαίου 19 συνηγορεί υπέρ της χρονολόγησης της *Ἐκθεσεως Κεφαλαίων Παραινετικῶν* κατά την περίοδο της αναγόρευσης του Ιουστινιανού σε συναυτοκράτορα του Ιουστίνου, δηλ. περί την 4η Απριλίου 527.

20. Η ισχύς που απορρέει από τη βασιλική εξουσία παρέχει τη δυνατότητα στον φορέα της να επιβάλλεται διά της βίας όπου δει, αλλά και να περιβάλλει με την αγάπη του εκείνους που επιθυμεί. Ως εκ τούτου, ο αυτοκράτωρ θα πρέπει να αποδεικνύει ότι διαθέτει την ικανότητα της διάκρισης και ότι δύναται να αξιοποιεί την εξουσία του με διπλό τρόπο, αφενός δηλ. με το να αποδεικνύει την ισχύ του έναντι των εχθρών της αυτοκρατορίας και αφετέρου με το να περιβάλ-

της δεκαετίας του έκτου αιώνας (σχετικά βλ. και στο παρόν, 72), καθώς το κεφάλαιο 20 παραπέμπει στη σύναψη της «αιώνιας ειρήνης» με τους Πέρσες (532) ή στην ανακατάληψη της Αφρικής (534) και της Σικελίας (535-536).

21. Ο Αγαπητός επισημαίνει στον αποδέκτη του κειμένου του ότι, επειδή εκείνος είναι φορέας της μέγιστης επίγειας αρχής και ως επίγεια εικόνα του Θεού δεν υπόκειται στον έλεγχο κανενός ανθρώπου, είναι πολύ εύκολο να διολισθήσει στον κρημνό της αλαζονείας με ό,τι συνεπάγεται κάτι τέτοιο για τη σχέση του με τους υπηκόους του και με την υπερκόσμια αρχή. Ακριβώς για τον λόγο αυτόν ο αυτοκράτωρ θα πρέπει να μην λησμονεί ότι ως ανθρώπινη φύση υπόκειται στον αδυσώπητο νόμο της φυσικής φθοράς και, ως εκ τούτου, δεν πρέπει να επαίρεται έναντι των συνανθρώπων του. Ο Αγαπητός υπενθυμίζει στον αποδέκτη του κειμένου του ότι εκείνος ως προς τη φυσική του υπόσταση δεν διαφέρει σε τίποτα έναντι των υπολοίπων ανθρώπων, καθώς όλο το ανθρώπινο γένος δημιουργήθηκε από πηλό κατ'εικόνα του Θεού (βλ. παράλληλα *Γένεσις*, 1.26.1-2, 2.7.1-2). Την ανάγκη αποφυγής εκ μέρους του αυτοκράτορος του πάθους της αλαζονείας υπογραμμίζει αρκετές φορές ο Αγαπητός (κεφ. 4, 14, 40, 71), επισημαίνοντας κάθε φορά κάποιον λόγο, ο οποίος μπορεί να παρασύρει τον φορέα της βασιλικής εξουσίας σε υπεροπτική συμπεριφορά.

Επίσης, ο φορέας της μέγιστης επίγειας αρχής θα πρέπει να μην κυριεύεται από οργή και να μιμείται την αρχέτυπη εξουσία, η οποία αντιμετωπίζει το γένος των ανθρώπων πάντοτε με πνεύμα φιλανθρωπίας. Το ζήτημα του ελέγχου της οργής εκ μέρους του αυτοκράτορος απασχόλησε τον Αγαπητό Διάκονο και σε επόμενα κεφάλαια του έργου του (31, 36, 55) και εξετάστηκε και σε άλλα βυζαντινά κάτοπτρα ηγεμόνος (ενδεικτικά βλ. Παΐδας, *Η θεματική*, 142-147· Παΐδας, *Τα βυζαντινά «κάτοπτρα ηγεμόνων»*, 77-81).

Ο Bell, *Three political voices*, 107, επισημαίνει εύστοχα ότι ο Αγαπητός στο κεφάλαιο αυτό υποδεικνύει αφενός τη θεϊκή φύση του αυτοκρατορικού αξιώματος, διά του οποίου ο φορέας του (οφείλει να) λειτουργεί ως επίγεια εικόνα του Θεού, και αφετέρου την ανθρώπινη φύση του αυτοκράτορος, ένεκα της οποίας εκείνος είναι απολύτως όμοιος με κάθε άλλον άνθρωπο. Στο πνεύμα αυτό ο Bell, *Three political voices*, 108, υιοθετεί την άποψη του P.R.L. Brown, *Power and Persuasion in Late Antiquity*, Madison 1992, 152-158, σύμφωνα με τον οποίον στο κεφάλαιο 21 υπάρχουν απηχήσεις της χριστολογικής έριδας της εποχής εκείνης.

22. Η παρείσφρηση κολάκων στο περιβάλλον του αυτοκράτορος υπό την ιδιότητα είτε του συμβούλου είτε του φίλου ήταν μία από τις σημαντικότερες παθογένειες του βυζαντινού πολιτικού συστήματος. Οι

ματος. Στην κατακλείδα του κεφαλαίου ο Αγαπητός υπογραμμίζει για άλλη μία φορά τον οικουμενικό χαρακτήρα της εξουσίας του βυζαντινού αυτοκράτορος (ἐξερευνᾶν ἀκριβῶς τὰ συνοίσοντα τῷ κόσμῳ), στοιχείο το οποίο ήταν θεμελιώδες για την πολιτική θεωρία της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Το στοιχείο αυτό μάλιστα, όπως πολύ εύστοχα υποστήριξε η Hélène Ahrweiler, *L'ideologie politique de l'Empire Byzantin*, Paris 1975, 46-51, κορυφώθηκε κατά τη βασιλεία του Ιουστινιανού Α'.

26. Ο Αγαπητός Διάκονος υποστηρίζει ότι ο φορέας της βασιλικής εξουσίας θα πρέπει -στο μέτρο φυσικά του ανθρωπίνως δυνατού- να παρακολουθεί εκ του σύνεγγυς όλες τις υποθέσεις της αυτοκρατορίας και να μην αδιαφορεί για κανένα ζήτημα (παράλληλα βλ. Κλήμης Αλεξανδρείας, *Στρωματεῖς* (Früchtel-Stählin-Treu), 7.2.8.3.6-7). Βεβαίως, δεδομένου του μεγέθους της αυτοκρατορίας, είναι προφανές ότι ο Αγαπητός αναφέρεται στα ζητήματα αυτά που λόγω της σοβαρότητάς τους διαβιβάζονταν στον αυτοκράτορα και έχρηζαν της παρέμβασης του ιδίου για τη διευθέτησή τους.

Ο Αγαπητός φαίνεται ότι γνωρίζει πολύ καλά την ψυχολογία των στελεχών του διοικητικού μηχανισμού της αυτοκρατορίας, καθώς διατυπώνει την άποψη ότι ακόμα και ένας μικρός λόγος του αυτοκράτορος (λόγω ακριβώς του συγκεντρωτικού χαρακτήρα και του μεγέθους της εξουσίας του) ασκεί καταλυτική

επίδραση σε όσους υπόκεινται στην εξουσία του. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε ότι ο Ιουστινιανός είναι μία από τις πλέον χαρακτηριστικές περιπτώσεις δραστήριων και φιλόπονων αυτοκρατόρων. Χαρακτηριστικό είναι ότι ακόμα και ο Προκόπιος Καισαρείας στην *Ἀπόκρυφη Ἱστορία* (13.31-32), μαρτυρεί την παροιμιώδη φιλεργία του Ιουστινιανού, την οποία όμως αποδίδει στην ασίγαστη επιθυμία εκείνου να προκαλεί με τη δράση του συμφορές στους υπηκόους του (σχετικά βλ. και Παΐδας, «Η αυτοκρατορική ιδεολογία», 265).

27. Ο Αγαπητός επανέρχεται σε ένα θέμα, στο οποίο έχει ήδη αναφερθεί στο πρώτο κεφάλαιο της *Ἐκθέσεως Κεφαλαίων Παραινετικῶν*. Ο αυτοκράτωρ ως φορέας της μέγιστης επίγειας αρχής είναι υπεράνω του νόμου, υπό την έννοια ότι διαθέτει την εξουσία να μεταβάλλει τη νομοθεσία κατά την κρίση του -πάντα βεβαίως σύμφωνα με τη δικαική παράδοση της αυτοκρατορίας και προς όφελος των υπηκόων του. Ωστόσο, το γεγονός ότι ο αυτοκράτωρ είναι ο μόνος, ο οποίος μπορεί να τροποποιεί τους κανόνες δικαίου που ρυθμίζουν τον ιδιωτικό και δημόσιο βίο των υπηκόων της αυτοκρατορίας, επ' ουδενί του παρέχει το δικαίωμα να παραβιάζει ο ίδιος το νομικό πλαίσιο που ορίζει για τους υπηκόους του. Αντιθέτως μάλιστα, παρατηρεί ο Αγαπητός, ο αυτοκράτωρ οφείλει να σέβεται πρώτος τις επιταγές του νόμου, προκειμένου να καταστήσει πρόδηλη στη συνείδηση των

υπηκόων του την ανάγκη εφαρμογής των νόμων, να υπάρχει εδραιωμένο το αίσθημα ευνομίας και να επικρατεί ευρυθμία εντός της αυτοκρατορίας.

Στο σημείο αυτό επιβάλλεται να επισημανθεί ότι στον Πανδέκτη (*Dig.*, 1.3.31) προβάλλεται η θέση *princeps legibus solutus est*, αλλά στον Κώδικα (*C.J.*, 1.14.4) ο Ιουστινιανός δεν διστάζει να διακηρύξει *digna vox maiestate regnantis, legibus alligatum se principem profiteri*. Στο ίδιο πνεύμα και επιθυμώντας προφανώς να τονίσει την αφοσίωσή του στις επιταγές του δικαίου ο Ιουστινιανός αναγνωρίζει στις *Εισηγήσεις*, II.17.8: *licet legibus soluti simus... attamen legibus vivimus* (για τις δεσμεύσεις που δημιουργούσε στον φορέα της βασιλικής εξουσίας ο νόμος βλ. γενικά Καραγιαννόπουλος, *Πολιτική θεωρία*, 30-35).

Είναι σαφές ότι ο Αγαπητός Διάκονος αναγνωρίζει και προβάλλει την επίδραση που ασκεί στη συνείδηση των υπηκόων η συμπεριφορά του αυτοκράτορος και για τον λόγο αυτόν προσπαθεί να δημιουργήσει ηθικούς φραγμούς στον αποδέκτη του κειμένου του, ώστε εκείνος να διάγει τον βίο του και να πολιτεύεται σύμφωνα με τα κελεύσματα του νόμου. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί ότι, όταν ο Ιουστινιανός αποφάσισε να νυμφευτεί τη Θεοδώρα, υπήρχε νόμος, ο οποίος απαγόρευε τη σύναψη γάμου μεταξύ συγκλητικού και εταίρας. Για τον λόγο αυτόν ο Ιουστινιανός έπεισε μετά από πολλές πιέσεις τον Ιουστινό και ο εν λόγω νόμος καταργήθηκε, ώστε να μπορέσει να νυμφευτεί τη Θεοδώρα χωρίς να χρειαστεί

να παραβιάσει την κείμενη νομοθεσία (για το ζήτημα αυτό βλ. Προκόπιος, *Απόκρυφη Ιστορία* 9.51· επίσης, βλ. Παΐδας, «Η αυτοκρατορική ιδεολογία», 247-248, όπου παρατίθεται και σχολιάζεται η θεώρηση του ζητήματος αυτού από τον Προκόπιο Καισαρείας). Την εν γένει στάση του Ιουστινιανού έναντι του νόμου περιγράφει με τα πλέον μελανά χρώματα ο Προκόπιος στην *Απόκρυφη Ιστορία* του (σχετικά βλ. Παΐδας, «Η αυτοκρατορική ιδεολογία», 245-254). Η ενδεδειγμένη στάση έναντι του νόμου εκ μέρους του αυτοκράτορος αποτέλεσε βασικό στοιχείο της θεματικής των βυζαντινών κατόπτρων ηγεμόνος (σχετικά βλ. Παΐδας, *Η θεματική*, 112-115, 116-123, 125· Παΐδας, *Τα βυζαντινά «κάτοπτρα ηγεμόνος»*, 81-83).

28. Ως γνωστόν, το βυζαντινό πολίτευμα ήταν απολύτως συγκεντρωτικό, γεγονός που σημαίνει ότι τόσο η νομοθετική, όσο και η δικαστική και η εκτελεστική εξουσία βρίσκονταν υπό τον απόλυτο έλεγχο του αυτοκράτορος. Αυτό φυσικά στην πράξη σημαίνει ότι ο φορέας της βασιλικής εξουσίας είχε κατ' αποκλειστικότητα το δικαίωμα να νομοθετεί, ότι εκδίκαζε προσωπικώς υποθέσεις υψηλού πολιτικού ενδιαφέροντος (π.χ. περιπτώσεις εγκλημάτων καθοσιώσεως) και ότι είχε υπό τον έλεγχό του (υπό την έννοια της «πυραμίδος» φυσικά) το σύστημα της απονομής της δικαιοσύνης και της εκτελεστικής εξουσίας.

Ο Αγαπητός Διάκονος υιοθετεί την αντίληψη της πολιτικής θεωρίας της αυτοκρατορίας και υποστη-

συλλογισμός αυτός εδράζεται σε ορθή βάση, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η σύνταξη της *Ἐκθέσεως Κεφαλαίων Παραρνητικῶν* σχετίζεται με την αναγόρευση του Ιουστινιανού σε συναυτοκράτορα του Ιουστίνου την 4η Απριλίου 527.

34. Παράλληλα βλ. Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Ἐπιστολή 21* (Gallay), 1· Praechter, "Der Roman Barlaam und Joasaph", 458.

Με σαφή εγκωμιαστική διάθεση ο Αγαπητός Διάκονος παρομοιάζει τον Ιουστινιανό με χρυσό, ο οποίος στην ουσία του παραμένει αναλλοίωτος όσες μεταβολές και αν υποστεί ως προς το σχήμα της μορφής του. Η παρομοίωση του αυτοκράτορος με το πολυτιμότερο μέταλλο που υπάρχει στη φύση παραπέμπει προφανώς στο αξίωμα της πολιτικής θεωρίας των Βυζαντινών, σύμφωνα με το οποίο ο φορέας της μέγιστης επίγειας αρχής επιλέγεται εξαιτίας της υπεροχής του έναντι όλων των υπηκόων του ως προς το ενάρετο φρόνημά του (σχετικά βλ. Παΐδας, *Η θεματική*, 234).

Ο Αγαπητός επαινεί τον Ιουστινιανό, διότι κατά τη σταδιοδρομία του στον διοικητικό μηχανισμό της αυτοκρατορίας (σχετικά βλ. στο παρόν, 22) έως και την άνοδό του στο ύπατο αξίωμα δεν αλλοιώθηκε από την εξουσία και διατήρησε ακέραιο το υψηλό ήθος του. Η χρήση της μετοχής *φθάσας* υποδηλώνει ότι ο Ιουστινιανός έχει μεν τιμηθεί με το αυτοκρατορικό αξίωμα, αλλά όχι και ότι έχει ασκήσει έως τη στιγμή εκείνη τη βασιλική εξουσία για κάποιο διάστημα ικανό ώστε

να θεωρείται ότι έχει προσφέρει απτές αποδείξεις για την εν γένει στάση του και το ήθος του ως φορέως της μέγιστης επίγειας αρχής. Ο δε εμπρόθετος προσδιορισμός *οὐκ ἐν τοῖς αὐτοῖς πράγμασιν* είναι προφανές ότι αναφέρεται στα διάφορα αξιώματα από τα οποία διήλθε ο Ιουστινιανός έως την άνοδό του στον θρόνο και όχι σε καταστάσεις που αντιμετώπισε εκείνος ως φορέας της αυτοκρατορικής εξουσίας. Με βάση τις παρατηρήσεις αυτές και το κεφάλαιο 34 ενισχύει την υπόθεση ότι η συγγραφή της *Ἐκθέσεως Κεφαλαίων Παραρνητικῶν* σχετίζεται με την αναγόρευση του Ιουστινιανού σε συναυτοκράτορα του θείου του Ιουστίνου την 4η Απριλίου 527.

35. Ο Αγαπητός Διάκονος εκφράζει την άποψη ότι η σχέση αυτοκράτορος-υπηκόων πρέπει να θεμελιώνεται στην εκούσια αναγνώριση και αποδοχή της εξουσίας του αυτοκράτορος εκ μέρους των υπηκόων του και στην αυτόβουλη υποταγή τους σε εκείνην. Τότε μόνον η σχέση αυτή θα διέπεται από σταθερότητα και κανείς εκ των υπηκόων δεν θα εχθρεύεται τον φορέα της βασιλικής εξουσίας. Βεβαίως, για να αναγνωρίζουν οι υπήκοοι την εξουσία του αυτοκράτορος οικειοθελώς και να διακατέχονται από αισθήματα ευμένειας προς εκείνον, θα πρέπει και ο ίδιος να ασκεί την εξουσία του με συγκεκριμένο τρόπο (ενάρετη διακυβέρνηση, σεβασμό του νομικού πλαισίου που διέπει τον ιδιωτικό και δημόσιο βίο της αυτοκρατορίας, ανάπτυξη φιλανθρωπικού έργου και επιεική στάση

έναντι των υπηκόων του). Σε διαφορετική περίπτωση, εάν δηλ. ο αυτοκράτωρ θεμελιώνει την εξουσία του στον φόβο και τον καταναγκασμό των υπηκόων του, ποτέ δεν θα αισθανθεί πραγματικά ασφαλής, καθώς οι υπήκοοί του θα αναζητούν την κατάλληλη ευκαιρία, προκειμένου να τον ανατρέψουν και να απαλλαγούν από τη δυσβάστακτη εξουσία του. Στη σημασία της ευμένειας εκ μέρους των υπηκόων προς τον αυτοκράτορα (υποδεικνύοντας τον τρόπο για να την διατηρεί σε όσους ήδη είναι ευμενείς και για να την διεγείρει σε όσους διάκεινται αρνητικά έναντι εκείνου) αναφέρεται ο Αγαπητός και στο κεφάλαιο 39 (σχετικά βλ. και Παΐδας, *Η Θεματική*, 226-227).

Κατά τον Bell, *Three political voices*, 111, το κεφάλαιο 35 είναι ίσως το σημαντικότερο κεφάλαιο της *Ἐκθέσεως Κεφαλαίων Παραιναιτικῶν*. Όπως εύστοχα παρατηρεί, ο Ιουστινιανός σίγουρα αντιλήφθηκε την ορθότητα της άποψης που διατυπώνεται στο κεφάλαιο 35 τόσο κατά τη διάρκεια της στάσης του Νίκα, όσο και καθ' όλη τη διάρκεια της μακρόχρονης βασιλείας του, κατά την οποία εκείνος κλήθηκε να αντιμετωπίσει κοινωνικές αναταραχές, φυσικές καταστροφές και εντάσεις με πολύ σοβαρό θρησκευτικό/θεολογικό υπόβαθρο.

36. Η ενδεδειγμένη στάση του αυτοκράτορος έναντι του νόμου αποτέλεσε βασικό σημείο αναφοράς των συγγραφέων των βυζαντινών κατόπτρων ηγεμόνος (σχετικά βλ. Παΐδας, *Η Θεματική*, 111-152· Παΐδας, *Τα*

βυζαντινά «κάτοπτρα ηγεμόνος», 75-91). Ο Αγαπητός Διάκονος επεσήμανε ήδη (σχετικά βλ. κεφ. 1 και 27) ότι ο φορέας της βασιλικής εξουσίας ως υπέρμαχος του δικαίου θα πρέπει πρώτος να εκφράζει εμπράκτως τον σεβασμό του έναντι της κείμενης νομοθεσίας, ούτως ώστε αφενός να αποδεικνύει περίτρανα στους υπηκόους του την αναγκαιότητα της τήρησης του νόμου από όλους ανεξαιρέτως και αφετέρου να μην διασαλεύεται η ειρηνική έννομη τάξη για κανέναν λόγο.

Βεβαίως, είναι αναπόφευκτο ότι ο αυτοκράτωρ ως άνθρωπος (ατελής φύση), παρά τις όποιες προσπάθειές του και τη συναίσθηση της ευθύνης του, κάποιες φορές θα υποπέσει ακουσίως σε παραπτώματα και θα ενεργήσει αντίθετα με τις επιταγές του νόμου. Σε αυτές ακριβώς τις περιπτώσεις θα πρέπει, άμα τη συνειδητοποίησει του σφάλματός του, να υποβληθεί σε αυτοέλεγχο και να κρίνει τον εαυτό του με την ίδια αυστηρότητα που θα έκρινε οποιονδήποτε άλλον υπήκοό του, εάν υπέπιπτε σε ανάλογο σφάλμα. Η υποχρέωση αυτή του βασιλέως είναι επιβεβλημένη από το γεγονός ότι επί γης δεν υπάρχει κάποιος με ανώτερη εξουσία από τη δική του, ώστε να τον εγκαλέσει για τις όποιες έκνομες πράξεις του και να τον σωφρονίσει, αλλά και από το γεγονός ότι ο Θεός τον αξιολογεί ακατάπαυστα για τον τρόπο, με τον οποίον διαχειρίζεται τη μέγιστη επίγεια αρχή. Ταυτοχρόνως, ο φορέας της βασιλικής εξουσίας θα πρέπει να μην λησμονεί ότι οι υπήκοοί του παρακολουθούν (στο μέ-

τρο που μπορούν) την πολιτεία του αυτοκράτορος και αναλόγως με τη συνέπεια λόγων και έργων που τον διακρίνει τον περιβάλλουν με τον δέοντα σεβασμό. Κατ' ουσίαν, αυτό που επί του προκειμένου υποστηρίζει ο Αγαπητός είναι ότι η ισχύς και η αίγλη της βασιλικής εξουσίας αναδεικνύονται με τον πλέον εναργή τρόπο, όταν πέραν της ηθικής βελτίωσης των υπηκόων η αυτοκρατορική εξουσία συντελεί στην ηθική βελτίωση του ιδίου του φορέα της.

37. Ο Αγαπητός Διάκονος επαναλαμβάνει για άλλη μία φορά (παράλληλα βλ. κεφ. 1 και 30) το θεμελιώδες για την πολιτική θεωρία της βυζαντινής αυτοκρατορίας αξίωμα του Ευσεβίου Καισαρείας, σύμφωνα με το οποίο ο φορέας της μέγιστης επίγειας αρχής λαμβάνει την εξουσία του από τον Θεό και την διατηρεί χάρη στην εύνοιά Του. Για τον λόγο αυτόν ακριβώς ο αυτοκράτωρ οφείλει να μιμείται τον Θεό και να λειτουργεί ως επίγεια εικόνα Του στο μέτρο φυσικά των ανθρωπίνων δυνατοτήτων του.

Ο Αγαπητός σπεύδει να επισημάνει ότι ο αυτοκράτωρ θα πρέπει πρωτίστως να μιμείται τον Θεό ως προς την ελεημοσύνη που Εκείνος αφειδώς προσφέρει στο ανθρωπινό γένος. Επί του πρακτέου και σύμφωνα με τις απόψεις που διατύπωσαν οι συγγραφείς των βυζαντινών κατόπτρων ηγεμόνος, ο αυτοκράτωρ θα πρέπει να αποδεικνύει την ελεήμονα διάθεσή του έναντι των υπηκόων του διά της οικονομικής του πολιτικής, εφαρμόζοντας δηλ. ήπια και φιλολαϊκή

δημοσιονομική πολιτική και προσφέροντας με προθυμία την αρωγή του στους αναξιοπαθούντες. Ταυτοχρόνως, ως υπέρμαχος του δικαίου θα πρέπει να αποδεικνύει και την επιείκειά του έναντι των υπηκόων του με το να αποφεύγει να είναι φιλόσογος έναντι εκείνων και με το να μην επιβάλλει αυστηρές ποινές σε όσους υποπίπτουν σε αδικήματα (σχετικά βλ. Παΐδας, *Η θεματική*, 142-147, 155-160, 166-171· Παΐδας, *Τα βυζαντινά «κάτοπτρα ηγεμόνος»*, 76-80, 95-101, 103-107).

38. Ο Αγαπητός επανέρχεται για άλλη μία φορά στο ζήτημα της φιλανθρωπικής δραστηριότητας που οφείλει να αναπτύσσει ο βασιλεύς (παράλληλα βλ. και κεφ. 6, 7, 8, 44, 45, 60). Ο φορέας της μέγιστης επίγειας αρχής είναι και ο καθ' ύλην αρμόδιος για τη διαχείριση του υλικού πλούτου της αυτοκρατορίας, ενώ παράλληλα και ο ίδιος είναι κάτοχος σημαντικού υλικού πλούτου. Εκφράζοντας πλήρως το πνεύμα της χριστιανικής διδασκαλίας (βλ. παράλληλα *Εὐαγγέλιον κατὰ Ματθαῖον*, 6.19-20), ο Αγαπητός υπενθυμίζει στον αποδέκτη του κειμένου του τη ματαιότητα των υλικών αγαθών, όταν αυτά εκλαμβάνονται ως μέσα για την προσωπική αποκλειστικά τέρψη του κατόχου τους ή όταν η συγκέντρωσή τους καθίσταται για εκείνον αυτοσκοπός. Ως εκ τούτου, η ιδανική διαχείριση του υλικού πλούτου συνίσταται στο να αξιοποιείται από τον κάτοχό του για την εκτέλεση αγαθοεργιών και για την ανακούφιση όσων βρίσκονται σε δυσχερή

αυτοκράτορος (σχετικά βλ. Παΐδας, «Η αυτοκρατορική ιδεολογία», 257-258). Ο Αγαπητός εξετάζει το ζήτημα της αντιμετώπισης των νομιμοφρόνων και των παρανομούντων υπηκόων εκ μέρους του αυτοκράτορος και στο κεφάλαιο 48, όπου η οπτική του είναι μεν η ίδια για τους ενάρετους και νομοταγείς πολίτες, αλλά διαφοροποιείται για όσους δεν υπακούουν στις εντολές του αυτοκράτορος.

40. Η βασιλική εξουσία συνιστά την υπέρτατη επίγεια τιμή, την οποία μπορεί να αξιωθεί ένας άνθρωπος (βλ. παράλληλα, κεφ. 1, *τιμῆς ἀπάσης ὑπέρτερον ἔχων ἀξίωμα, βασιλεῦ,...*). Ωστόσο, η συμπεριφορά, την οποία θα επιδείξει ἄμα τη αναλήψει της μέγιστης επίγειας αρχῆς ο βασιλεύς, είτε θα αναδείξει σε ὄλο της το μεγαλείο τη σπουδαιότητα και την αίγλη της βασιλικῆς εξουσίας είτε θα την εκφυλίσει και ο φορέας της θα αποδειχθεί ἀνάξιος της. Προκειμένου ο αυτοκράτωρ να δικαιώσει την εκλογή του για το ὑπατο αξίωμα, ὅπως ἔχει ἤδη ειπωθεί, θα πρέπει να ασκεί την εξουσία του κατὰ το πρότυπο της αρχέτυπης εξουσίας, την οποία και οφείλει να μιμείται (σχετικά βλ. κεφ. 1, 21, 30, 37). Ο Αγαπητός εκφράζει την ἄποψη ὅτι ο αυτοκράτωρ, εἴν πραγματικά επιθυμεί να πολιτεύεται ὡς επίγεια εικόνα του Θεοῦ, επιβάλλεται να διακρίνεται για τα αισθήματα αγάπης προς τους υπηκόους του και για την επιείκειά του προς αὐτούς.

Για να το επιτύχει αὐτό, οφείλει να παραμείνει ἀπρόσβλητος ἀπό το πάθος της ἀλαζονείας, το οποίο

αποτελεῖ ἓναν ἀπό τους μεγαλύτερους κινδύνους για ὅποιον περιβάλλεται την πορφύρα (τὸ πάθος της ἀλαζονείας στηλιτεύει ο Αγαπητός και στα κεφάλαια 4, 14, 21, 71). Εἴάν ο αυτοκράτωρ κυριευτεῖ ἀπό οἴηση, αὐτό ἀναπόφευκτα θα τον οδηγήσει στο να λησμονήσει ὅτι ὡς φυσική οντότητα δὲν διαφέρει σε τίποτα ἔναντι των υπηκόων του και ὅτι και ο ἴδιος ὑπόκειται στον ἔλεγχο και την κρίση του Θεοῦ. Ακολουθῶς, θα υιοθετήσει προς ἐκείνους μία συμπεριφορά σκληρῆ και ἀπάνθρωπη, η οποία θα συνιστά και την ἀδιάψευστη ἀπόδειξη του εκφυλισμοῦ του ὡς φορέως της μέγιστης επίγειας αρχῆς και της ἀκαταλληλότητάς του για το ὑπατο αξίωμα. Παράλληλα, βλ. και Παΐδας, *Η θεματική*, 161, ὅπου διατυπώνεται η ἄποψη ὅτι το κεφ. 40 συνιστά ἓνδειξη πως η συγγραφή της *Ἐκθέσεως Κεφαλαίων Παραινετικῶν* προηγείται των γεγονότων της στάσης του Νίκα.

41. Ο φορέας της βασιλικῆς εξουσίας εἶχε την ευθύνη της γενικῆς εποπτείας της διαδικασίας ἀπονομῆς της δικαιοσύνης και του ἐλέγχου των δικαστῶν, ἐνῶ ἐπιλαμβανόταν και σε σοβαρές περιπτώσεις κακοδικίας, εφόσον ο ἀδικούμενος κατόρθωνε να ζητήσει την αυτοκρατορική παρέμβαση. Παράλληλα, ο βασιλεύς ἀπένεμε δικαιοσύνη προσωπικῶς σε σοβαρές υποθέσεις (πολιτικού κυρίως ενδιαφέροντος, ὅπως π.χ. ἐπὶ ἐγκλήματος καθοσιώσεως).

Στο κεφάλαιο αὐτό ο Αγαπητός Διάκονος, ο οποίος προφανῶς και γνώριζε τη μεγάλη αγάπη του Ιουστι-

νιανού για την επιστήμη του δικαίου, εξαίρει τη σημασία της απροσωποληψίας εκ μέρους του βασιλέως, κάθε φορά που εκείνος καλείται να απονεύμει δικαιοσύνη. Ο βασιλεύς οφείλει να αποσκοπεί αποκλειστικά και μόνον στην προάσπιση του δικαίου και στην αποκατάσταση της αδικίας χωρίς να επηρεάζεται από την εν γένει στάση των διαδίκων έναντι του ιδίου και της πολιτικής του. Θα πρέπει δηλ. ο φορέας της βασιλικής εξουσίας να αποσυνδέσει πλήρως στη συνείδησή του το απαράγραπτο χρέος του (έναντι του Θεού και των υπηκόων του) να απονέμει το δίκαιο τόσο από την έννοια της επιβράβευσης των προσφιλών του προσώπων, όσο και από τη λογική των επιχειρών έναντι των αντιπάλων του στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας.

Το αίτημα για αμεροληψία εκ μέρους του αυτοκράτορος ως υπέρμαχου του δικαίου εκφράστηκε στα βυζαντινά κάτοπτρα ηγεμόνος από τον Αγαπητό Διάκονο, από τον πατριάρχη Φώτιο, από τον Κεκαυμένο και από τον Μανουήλ Β' Παλαιολόγο (σχετικά βλ. Παΐδας, *Η θεματική*, 135-138· Παΐδας, *Τα βυζαντινά «κάτοπτρα ηγεμόνος»*, 80-81). Το γεγονός αυτό μας επιτρέπει να εικάσουμε ότι δεν πρέπει να ήταν σπάνιες οι περιπτώσεις, κατά τις οποίες φορείς της βασιλικής εξουσίας παρενέβαιναν στη διαδικασία απονομής του δικαίου, προκειμένου να ευνοηθούν φιλικά τους πρόσωπα ή να τιμωρηθούν άτομα που κατά κάποιον τρόπο είχαν εκφράσει την αντίθεσή τους στην πολιτική που εκείνοι ακολουθούσαν.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί ότι μία από τις σοβαρότερες κατηγορίες που εκτοξεύει ο Προκόπιος Καισαρείας εναντίον του Ιουστινιανού και της Θεοδώρας στην *Απόκρυφη Ιστορία* (15.20-23) είναι ότι επί των ημερών τους και με αποκλειστικά δική τους μέριμνα η διαδικασία απονομής τῆς δικαιοσύνης είχε εξελιχθεί σε ένα πολύ μεθοδικά οργανωμένο σύστημα εξόντωσης των εσωτερικών τους αντιπάλων και ευνοιοκρατίας υπέρ εκείνων που ανήκαν στον κύκλο των υποστηρικτών του αυτοκρατορικού ζεύγους. Επιθυμώντας μάλιστα να αμαυρώσει όσο περισσότερο μπορούσε την εικόνα του αυτοκράτορος, ο Προκόπιος παραθέτει την πληροφορία ότι ο Ιουστινιανός συχνά γινόταν αποδέκτης σημαντικών δωρεών, προκειμένου με την παρέμβασή του οι δωρητές να αποφύγουν τη δίωξη ή την απειλούμενη δίωξη για σοβαρά αδικήματα που είχαν τελέσει. Άλλες πάλι φορές ο Ιουστινιανός παρουσιάζεται να λαμβάνει μεγάλες δωρεές, για να ασκήσει πίεση σε δικαστικές διαμάχες υπέρ του ενός εκ των διαδίκων (σχετικά βλ. Παΐδας, «Η αυτοκρατορική ιδεολογία», 250-251, 270).

42. Αφού στο προηγούμενο κεφάλαιο υπέδειξε τις «εσωτερικές-ενδογενείς» δυσχέρειες που μπορεί να αντιμετωπίσει ο αυτοκράτωρ κατά τη διαδικασία απονομής της δικαιοσύνης (εύνοια ή αντιπάθεια προς τους κρινόμενους), στο κεφάλαιο αυτό ο Αγαπητός Διάκονος έρχεται να υποδείξει τους εξωτερικούς παράγοντες που μπορούν να εμποδίσουν τον φορέα

Πέραν του θεωρητικού χαρακτήρα της παρατήρησης αυτής (παράλληλα βλ. και κεφ. 6), θα πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι ο Ιουστίνος και ο Ιουστινιανός βρήκαν έμπλεα τα κρατικά θησαυροφυλάκια εξαιτίας της αποτελεσματικής οικονομικής πολιτικής που είχε εφαρμόσει ο Αναστάσιος (σχετικά βλ. στο παρόν, 18, 24). Ως γνωστόν επίσης, ο Ιουστινιανός κατά την πρώτη περίοδο της βασιλείας του Ιουστίνου ανέπτυξε σημαντική φιλανθρωπική δραστηριότητα, προκειμένου ο θεός του να καταστεί λαοφιλής και να εδραιωθεί στον θρόνο, αλλά και ο ίδιος να γίνει κοσμαγάπητος και να προλειάνει το έδαφος για την προσωπική του πορεία προς τον θρόνο (σχετικά βλ. στο παρόν, 80-81). Η επαναλαμβανόμενη αναφορά του Αγαπητού στην υποχρέωση του αυτοκράτορος να αξιοποιεί τον κρατικό πλούτο, για να ανακουφίζει τους αναξιοπαθόντες, παράλληλα με την επισήμανση ότι ο αυτοκράτωρ διαθέτει εν αφθονία τα απαιτούμενα μέσα για αυτό, μας επιτρέπει να εικάσουμε ότι ενδεχομένως ο Αγαπητός γνώριζε ή διέβλεπε τους μεγαλόπνοους πολιτικούς στόχους του Ιουστινιανού (reconquista και οικοδομικό πρόγραμμα για την προβολή και ενίσχυση της αίγλης της αυτοκρατορίας) και ανησυχούσε μήπως εκείνος αμελήσει την υποχρέωσή του να ανακουφίζει τους αναξιοπαθόντες και να συμπαρίσταται στους ενδεείς. Εφόσον ο συλλογισμός αυτός ευσταθεί, το κεφάλαιο 45 συνηγορεί υπέρ της άποψης ότι η Έκθεσις Κεφαλαίων Παιραινετικῶν συντάχθηκε πριν ο Ιουστι-

νιανός θέσει σε εφαρμογή το πρόγραμμα της reconquista.

46. Ο Αγαπητός Διάκονος καταρχήν υπογραμμίζει τον οικουμενικό χαρακτήρα της εξουσίας του βυζαντινού αυτοκράτορος (βασιλεύς ἑνὶ κόσμῳ ἐνήρμοσται) και παρομοιάζει τον ρόλο εκείνου στην οικουμένη με τη λειτουργία που επιτελεί ο οφθαλμός στο ανθρώπινο σώμα. Όπως ο οφθαλμός λειτουργεί προς όφελος όλων των μερών του ανθρώπινου σώματος, ώστε αυτά να μην προσκρούουν σε διάφορα εξωτερικά εμπόδια και να μπορούν να επιτελούν το καθένα την εργασία του ακίνδυνα και κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο προς όφελος όλου του σώματος, έτσι και ο φορέας της βασιλικής εξουσίας δόθηκε ως θείο δώρο στο ανθρώπινο γένος, προκειμένου να καθοδηγεί με ασφάλεια τους ανθρώπους στην οδό της αρετής και να τους κατευθύνει, ώστε να μην υποπίπτουν σε πράξεις επαίσχυντες. Με βάση τον συλλογισμό που αναπτύσσει ο Αγαπητός, προκύπτει ότι η καθοδήγηση του ανθρώπινου γένους από τον βυζαντινό αυτοκράτορα είναι εκ των ων ουκ άνευ, εάν το ανθρώπινο γένος αποσκοπεί στην ηθική του βελτίωση και, εντέλει, στη σωτηρία του. Ταυτοχρόνως, προκύπτει ότι, όπως οι οφθαλμοί στο ανθρώπινο σώμα δεν μπορούν να υπάρξουν μόνοι τους, καθώς η ύπαρξή τους είναι αδύνατη και άνευ σημασίας, εάν δεν συνυπάρχουν και δεν συνεργάζονται αρμονικά με τα υπόλοιπα μέλη του σώματος, κατ' αναλογία και ο φορέας της

βασιλικής εξουσίας δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς την αρμονική συνεργασία με τους υπηκόους του. Ως εκ τούτου, ο αυτοκράτωρ θα πρέπει να αντιληφθεί ότι με τους υπηκόους του αποτελεί μία αδιάσπαστη ολότητα, η οποία ή θα ευημερεί από κοινού ή θα αφανιστεί εν συνόλω.

Την υποχρέωση του αυτοκράτορος να καθοδηγεί το ανθρώπινο γένος στην οδό της αρετής υπέδειξε ο Αγαπητός Διάκονος και στα κεφάλαια 1 και 39. Ενδεικτικό της καθολικής αποδοχής που είχε η αντίληψη αυτή στην πολιτική θεωρία των Βυζαντινών είναι το ότι αποτέλεσε στοιχείο του θεματικού πυρήνα του συνόλου σχεδόν των βυζαντινών *κατόπτρων ηγεμόνος* (σχετικά βλ. Παΐδας, *Η θεματική*, 225-233· Παΐδας, *Τα βυζαντινά «κάτοπτρα ηγεμόνος*, 133-139).

47. Το πλέον κρίσιμο προσωπικό ζήτημα σε πρακτικό επίπεδο που έπρεπε να διευθετήσει ο αυτοκράτωρ ήταν η διασφάλιση της σωματικής του ακεραιότητας από ενδεχόμενη απειλή. Η ανυπέρβλητη αίγλη που περιέβαλλε το βασιλικό αξίωμα και η ισχύς που αυτό προσέδιδε στον φορέα του αποτελούσαν ισχυρότατα κίνητρα για την εξύφανση συνωμοσιών και για την οργάνωση επιβουλών κατά της ζωής του αυτοκράτορος, προκειμένου ο εμπνευστής τους να σφετεριστεί τον θρόνο. Παράλληλα, ο αυτοκράτωρ έπρεπε να πολιτεύεται κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να μην προξενεί την αγανάκτηση των υπηκόων του και να μην προκαλεί την εκδήλωση μαζικών αντιδράσε-

ων και εξεγέρσεων κατά της εξουσίας του. Ακριβώς λόγω αυτών των αντικειμενικών κινδύνων πολλοί φορείς της βασιλικής εξουσίας, είτε λόγω του αδύναμου χαρακτήρα τους είτε λόγω της πολιτικής που ακολουθούσαν, καταλαμβάνονταν από αίσθημα φόβου, υποψιάζονταν όσους βρίσκονταν πλησίον τους και, ως εκ τούτου, κάθε άλλο παρά αποτελεσματικοί ήταν στα καθήκοντά τους. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί ότι ο Προκόπιος στην *Απόκρυφη Ιστορία*, (7.1, 11.1, 12.12) ασκεί δριμυεία κριτική στον Ιουστινιανό για τη στάση που επεδείκνυε έναντι του δήμου των Πρασίνων αλλά και έναντι πολλών ευγενών.

Ο Αγαπητός Διάκονος διατυπώνει την άποψη ότι η μεγαλύτερη εγγύηση για την προσωπική ασφάλεια του αυτοκράτορος είναι η εύνοια των υπηκόων του (παράλληλα βλ. Ισοκράτης, *Πρὸς Νικοκλέα*, 21e· Bellomo, *Agapeto Diacono*, 67), την οποία εκείνος θα απολαμβάνει, εάν δεν αδικεί κανέναν εξ αυτών και, πολύ περισσότερο, εάν τους προσφέρει τις ευεργεσίες του. Ο Αγαπητός δηλ. υποστηρίζει ότι κατά κανόνα η συμπεριφορά του αυτοκράτορος έναντι των υπηκόων του επηρεάζει καθοριστικά και τη στάση εκείνων απέναντί του, καθώς ο άνθρωπος εκ φύσεως έχει την τάση να ανταποκρίνεται με τρόπο ανάλογο με αυτόν που τον αντιμετωπίζουν. Και με την παραίνεσή του αυτή ο Αγαπητός ουσιαστικά προσπαθεί να παροτρύνει τον Ιουστινιανό να αναπτύξει όσο πιο έντονη φιλανθρωπική δράση μπορεί, υποδεικνύοντάς του το

εχθρούς του θα πολλαπλασιάσει και την εύνοια της αρχέτυπης εξουσίας θα στερηθεί.

Αναλύοντας το περιεχόμενο του κεφαλαίου 48 ο Bell, *Three political voices*, 115, υπενθυμίζει ότι ο Ιουστινιανός σε αρκετές περιπτώσεις δεν δίστασε να προκαλέσει με τη στάση του τον φόβο σε συγκεκριμένες κατηγορίες πολιτών (π.χ. σε αιρετικούς, ειδωλολάτρες, ομοφυλοφίλους κ.λπ.), προκειμένου να τους αναγκάσει να υποταχθούν στη βούλησή του (σχετικά βλ. και στο παρόν, 41-44).

49. Ο Αγαπητός Διάκονος επανέρχεται σε ένα ζήτημα που εξ αρχής έθεσε επιγραμματικά: στην υποχρέωση του αυτοκράτορος να τηρεί πρώτος ο ίδιος τους νόμους που θεσπίζει για τους υπηκόους του (παράλληλα βλ. και κεφ. 1). Αναφερόμενος στον Ιουστινιανό με σαφή εγκωμιαστική διάθεση ο Αγαπητός εκφράζει την άποψη ότι η αυτοκρατορική εξουσία καθίσταται περικλεής, όταν ο φορέας της πολιτεύεται σύμφωνα με τις επιταγές του νόμου και, μάλιστα, όταν οι νόμοι που εκείνος θεσπίζει είναι σύμφωνοι με τον πρότερο βίο του.

Η παραίνεση αυτή του Αγαπητού σχετίζεται προφανώς με την αντίληψη που έχει ο εκάστοτε φορέας της βασιλικής εξουσίας για τον εαυτό του σε σχέση με τους υπηκόους του. Εάν δηλ. ο αυτοκράτωρ έχει συνειδητοποιήσει αφενός ότι ως προς τη φυσική του υπόσταση δεν διαφέρει σε τίποτα έναντι των υπηκόων του και αφετέρου ότι η προσωπική του συμπερι-

φορά συνιστά πρότυπο προς μίμηση για τους υπηκόους του, θα εκδηλώνει εμπράκτως πρώτος ο ίδιος τον σεβασμό του προς τους νόμους που θεσπίζει. Εάν, όμως, κυριευτεί από αλαζονεία και θεωρήσει ότι ο ίδιος δεν οφείλει να υποτάσσεται στα κελεύσματα του νόμου, χωρίς να το αντιληφθεί θα παρακινήσει σε έκνομες πράξεις τους υπηκόους του και θα παύσει να αποτελεί πρότυπο ενάρετης συμπεριφοράς, καθώς ο προσωπικός βίος του δεν θα είναι σύμφωνος με τις αρχές που πρεσβεύει και επιβάλλει στους υπηκόους του.

Η προσωπική θεώρηση του ζητήματος αυτού εκ μέρους του Ιουστινιανού προφανώς και ήταν σύμφωνη με την άποψη του Αγαπητού, όπως προκύπτει από τις διακηρύξεις του ιδίου του Ιουστινιανού στο νομοθετικό του έργο (σχετικά βλ. Παΐδας, «Η αυτοκρατορική ιδεολογία», 244-245). Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί ότι μία από τις σοβαρότερες κατηγορίες που προσήψε ο Προκόπιος Καισαρείας στην *Απόκρυφη Ιστορία* (9.51) στον Ιουστινιανό ήταν ότι εκείνος νομοθετούσε, προκειμένου να προωθεί τις ατομικές του επιδιώξεις και να ικανοποιεί τα πάθη του (σχετικά βλ. Παΐδας, «Η αυτοκρατορική ιδεολογία», 247-248).

Την επιρροή στο κεφάλαιο αυτό του στοχασμού του Ισιδώρου Πηλουσιώτη (*Επιστολή Μηνᾶ σχολαστικῶ*, PG 78, 212A), επεσήμανε ο Riedinger, *Agapetos Diakonos*, 18.

51. Ο Αγαπητός παρομοιάζει τον αυτοκράτορα με τον Ήλιο, δηλ. με την πρωταρχική πηγή ζωής για κάθε έμβιο ον, και υποστηρίζει ότι, όπως ο Ήλιος θερμαίνει και ζωογονεί με τις ακτίνες του την οικουμένη (παράλληλα βλ. Κύριλλος Αλεξανδρείας, *Ότι δόξης τῆς θεοπρεποῦς οὐ γυμνός ἦν ὁ Υἱός...* (Pusey), vol. II, 675.23-25) έτσι και ο βασιλεύς αξιοποιώντας την εξουσία που κατέχει προσφέρει την ελεημοσύνη του στους ενδεείς και καθιστά τη ζωή τους καλύτερη. Όταν μάλιστα ο βασιλεύς διακρίνεται για το ευσεβές του φρόνημα, υπερτερεί έναντι ακόμα και του Ηλίου, καθώς ο Ήλιος με την έλευση της νυκτός υποκύπτει στους νόμους της φύσης και αναστέλλει για κάποιες ώρες την ευεργετική του δράση. Αντιθέτως, ο ευσεβής βασιλεύς δεν κάμπτεται από τίποτα και αγωνίζεται νυχθημερόν, για να αποκαλύπτει ακόμα και τα αφανέρωτα αδικήματα των διεφθαρμένων ανθρώπων, ώστε να αποκαθιστά άμεσα το δίκαιο και να ανακουφίζει όσους υπέστησαν την αδικία.

52. Στο κεφάλαιο αυτό σαφώς και υπερισχύει η εγκωμιαστική διάθεση έναντι της παραινετικής, η οποία βεβαίως και δεν αίρεται. Αξιοποιώντας το σχήμα της αντιθέσεως ο Αγαπητός διαφοροποιεί τον Ιουστινιανό από τους προκατόχους του και διατείνεται ότι με τον τρόπο που αυτός ασκεί τη βασιλική εξουσία συμβάλλει στην ενίσχυση του κύρους και της αίγλης που περιβάλλουν το αυτοκρατορικό αξίωμα, ενώ εκείνοι απέκτησαν ακτινοβολία ένεκα του ότι διετέ-

λεσαν φορεῖς της βασιλικής εξουσίας. Το επίτευγμα του Ιουστινιανού οφείλεται, πάντα κατά τον Αγαπητό, στο γεγονός ότι αυτός κατορθώνει να εξισορροπεί το συναίσθημα του δέους που προκαλεί στη συνείδηση των υπηκόων του το τεράστιο μέγεθος της βασιλικής εξουσίας με την αγαθότητα και την ευμένεια που χαρακτηρίζουν την εν γένει δική του συμπεριφορά.

Εάν συνδυάσουμε το περιεχόμενο του κεφαλαίου αυτού με ό, τι έχει πει ο Αγαπητός στο κεφάλαιο 37 (*ἐν τούτῳ δὲ μάλιστα τὸν θεὸν μιμήσεται ἐν τῷ μηδὲν ἡγεῖσθαι τοῦ ἐλεεῖν προτιμότερον*), προκύπτει ότι ο Ιουστινιανός διὰ της στάσης του έναντι των υπηκόων του μιμείται κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο την αρχέτυπη εξουσία και σε αυτό ακριβώς εντοπίζεται η υπεροχή του έναντι των προκατόχων του. Η συμπεριφορά του Ιουστινιανού συντελεί ώστε οι υπήκοοί του που χρειάζονται την ελεημοσύνη του να προστρέχουν άφοβα σε εκείνον με τη βεβαιότητα ότι θα κατανοήσει τη δυσχερή θέση τους και θα τους συμπαρασταθεί, όπως οι άνθρωποι προστρέχουν στον Θεό, καθώς γνωρίζουν ότι Αυτός θα τους συντρέξει. Ακριβώς, λοιπόν, επειδή ο Ιουστινιανός δεν διαψεύδει τις προσδοκίες τους, οι υπήκοοί του τού εκφράζουν τις ευχαριστίες και την ευγνωμοσύνη τους προσευχόμενοι υπέρ αυτού στον Θεό.

Ο παραινετικός χαρακτήρας του συγκεκριμένου κεφαλαίου προκύπτει από το συμπέρασμα που αυτό προβάλλει, ότι δηλ. οι υπήκοοι ζητούν διὰ της προσευχής τους από τον Θεό να προστατεύει και να

πράξη, με την απειλή της επιβολής ποινών ανάλογων σε ένταση με το μέγεθος της βασιλικής εξουσίας. Εάν το επιτύχει αυτό, θα έχει αξιοποιήσει κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο την ισχύ που απορρέει από το αξίωμά του, καθώς οι υπήκοοί του θα πορεύονται στην οδό της αρετής χωρίς να χρειαστεί να τους επιβληθεί κάποια ποινή και χωρίς να αισθανθούν ούτε κατ' ελάχιστον ότι ο αυτοκράτωρ δεν εμφορείται αποκλειστικά και μόνον από αισθήματα αγάπης προς εκείνους. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ο Ιουστινιανός αναγνώρισε στον *Κώδικα* (C.J., 1.3.55 [57]) τη λειτουργία της ποινής ως μέσου γενικής και ειδικής πρόληψης.

Το περιεχόμενο της παραίνεσης αυτής μας επιτρέπει να τοποθετήσουμε τη συγγραφή της *Ἐκθέσεως Κεφαλαίων Παραιναιτικῶν* πριν από τα γεγονότα της στάσης του *Νίκα*, κατά τη διάρκεια της οποίας ο Ιουστινιανός επέδειξε το σκληρότερο πρόσωπο της εξουσίας του (σχετικά βλ. στο παρόν, 34-36).

60. Ο Αγαπητός επανέρχεται σε ένα ζήτημα που κατ' επανάληψιν έχει θίξει, στην υποχρέωση δηλ. του αυτοκράτορος να αναπτύσσει φιλανθρωπικό έργο ανάλογο του μεγέθους της εξουσίας του (παράλληλα βλ. κεφ. 7, 8, 38, 44, 45, 67). Επί του προκειμένου, ο Αγαπητός δεν εισηγείται την παροχή ευεργεσιών εκ μέρους του αυτοκράτορος στο σύνολο των υπηκόων, αλλά μόνον στους πένητες (βλ. παράλληλα κεφ. 8, 45), οι οποίοι και υποφέρουν εξαιτίας της ένδειας

τους. Η ανακούφιση των αναξιοπαθόντων συνιστά αδιάσειστο τεκμήριο του ευσεβούς φρονήματος του αυτοκράτορος, συντελεί στην ηθική του καλλιέργεια και, εν τέλει, του προσφέρει το δικαίωμα να απολαύσει τη βασιλεία των ουρανῶν μετά το πέρας του επίγειου βίου του.

Στο σημείο αυτό είναι σκόπιμο να αναφέρουμε πως ο Αγαπητός Διάκονος αρκετές φορές (βλ. παράλληλα κεφ. 18, 23, 44, 59) επισημαίνει στον Ιουστινιανό ότι η προσοχή του δεν θα πρέπει να είναι εστιασμένη αποκλειστικά στην ευδοκίμησή του στον θρόνο και στις επιτυχίες του κατά τη διάρκεια του επίγειου βίου του, αλλά ότι επιβάλλεται να θέσει ως υπέρτατο στόχο του τη μετοχή του στην αιώνια ζωή (διά της ενάρετης άσκησης της βασιλικής εξουσίας).

Μία αναλογία του κεφαλαίου αυτού με το έργο του Ισιδώρου Πηλουσιώτη (*Επιστολή Ἐρμίνω κόμητι*, PG 78, 1388B), εντόπισε ο Riedinger, *Agapetos Diakonos*, 19.

61. Ο Αγαπητός Διάκονος προβάλλει για άλλη μία φορά το αξίωμα της πολιτικής θεωρίας των Βυζαντινών, σύμφωνα με το οποίο ο βασιλεύς λαμβάνει τη μέγιστη επίγεια αρχή από τον Θεό (βλ. παράλληλα κεφ. 1, 5, 6, 30, 37, 45). Η αντίληψη αυτή, η οποία πέραν της γραμματείας (βασιλικοί λόγοι, κάτοπτρα ηγεμόνος, προοίμια νομοθετικών έργων) προβλήθηκε και από άλλες εκφράσεις της αυτοκρατορικής προπαγάνδας (νομίσματα, ψηφιδωτά, τοιχογραφίες, μικρογραφίες χειρογράφων, έργα μικροτεχνίας), έχει ως συνέπεια

αφενός να περιβάλλεται με ιερό χαρακτήρα η βασιλική εξουσία (παράλληλα βλ. τον αφιερωματικό τίτλο της *Ἐκθέσεως Κεφαλαίων Παραινετικῶν*) και αφετέρου ο φορέας της να θεωρείται σκεῦος θείας ἐκλογῆς.

Ο Αγαπητός υποστηρίζει ότι ο αυτοκράτωρ θα πρέπει να αναγνωρίζει την ὑψιστη τιμή που αξιώθηκε εκ Θεού και να καταβάλλει ακατάπαυστα κάθε δυνατή προσπάθεια, προκειμένου να Του ανταποδίδει τη μέγιστη δυνατή τιμή που μπορεί να προσφέρει ένας άνθρωπος στον Θεό (παράλληλα βλ. και κεφ. 53, όπου ο Αγαπητός διατύπωσε την άποψη ότι η επίδοση του αυτοκράτορος σε ενάρτετες πράξεις πρέπει να είναι ανάλογη της υπεροχής του έναντι των υπηκόων του ως προς την εξουσία που φέρει). Συνεχίζοντας τον συλλογισμό του, ο Αγαπητός υποδεικνύει ως ὑψιστη εκδήλωση αναγνώρισης και σεβασμού προς τον Θεό εκ μέρους του αυτοκράτορος την αντιμετώπιση των υπηκόων του με τον ίδιο σεβασμό και με την ίδια αγάπη που περιβάλλει εκείνος τον Δημιουργό (βλ. παράλληλα *Εὐαγγέλιον κατὰ Ματθαῖον*, 24.37-40), καθώς και την ανάπτυξη φιλανθρωπικού έργου ως ανταπόδοση προς τον Θεό για την υπέρτατη τιμή που του επιδαψίλευσε.

62. Ο Αγαπητός Διάκονος ως φορέας ιεροσύνης δεν θα μπορούσε παρά να θεωρεί και να προβάλλει ως τη μόνη (και την πλέον αποτελεσματική) εγγύηση της ασφάλειας κάθε ανθρώπου την προστασία του Θεού. Ο Θεός σύμφωνα με τη χριστιανική διδασκαλία φωτί-

ζει τον νου του ευσεβούς ανθρώπου και τον καθοδηγεί, ὥστε εκείνος να πορεύεται στην οδό τῆς αρετῆς, να αποφεύγει τα διάφορα τεχνάσματα του διαβόλου και να αντιμετωπίζει με πίστη στον Δημιουργό του τις αντιξοότητες του επίγειου βίου, προκειμένου και επί γῆς να ευτυχήσει και, όταν ἐγκαταλείψει τα ἐγκόσμια, να μπορέσει να μετάσχει στη βασιλεία των ουρανῶν.

Ο Αγαπητός επισημαίνει ότι το αξίωμα αυτό ισχύει πολύ περισσότερο για τον φορέα της μέγιστης ἐπίγειας αρχῆς, καθώς εκείνος πέραν της ατομικής του σωτηρίας οφείλει να προνοεί και να μεριμνά και για τη σωτηρία των υπηκόων του. Εάν ο βασιλεύς ἐξασφαλίσει την προστασία της αρχέτυπης εξουσίας, θα νικά κατά κράτος τους αντιπάλους του και οι υπήκοοί του δεν θα διατρέχουν κανέναν απολύτως κίνδυνο από τους εχθρούς της αυτοκρατορίας. *Ex contrario* προκύπτει ότι, όταν ο αυτοκράτωρ δεν απολαμβάνει την προστασία του Θεού, τόσο ο ίδιος όσο και οι υπήκοοί του θα είναι ἐκθετοι στις επιβουλές των πολεμίων της αυτοκρατορίας. Ως εκ τούτου, ο Ιουστινιανός επιβάλλεται να ακολουθήσει τις υποδείξεις που ἔως τώρα του ἔχει προσφέρει ο Αγαπητός Διάκονος (ευσεβῆς βίος και πολιτεία, ανάπτυξη φιλανθρωπικού έργου κ.λπ.), προκειμένου να κριθεῖ ἄξιος της προστασίας του θείου και να καταστήσει τον εαυτό του και τους υπηκόους του απολύτως ασφαεῖς από τις ἐπιθέσεις των εχθρῶν της αυτοκρατορίας.

τον βίο του Ιουστινιανού, όπως έχει ήδη υποδειχθεί (σχετικά βλ. στο παρόν, 52).

69. Παράλληλα βλ. Βασίλειος Καισαρείας, *Όμιλία πρὸς τοὺς πλουτοῦντας* (Courtonne), 6.23-27. Praechter, "Der Roman Barlaam und Joasaph", 456-457.

Με την παραίνεσή του αυτή ο Αγαπητός επιχειρεί για άλλη μία φορά να μετατοπίσει την προσοχή του Ιουστινιανού από τη γη στον ουρανό (βλ. επίσης κεφ. 44, 59, 60). Όπως έχει ήδη αναφέρει ο Αγαπητός (βλ. παράλληλα κεφ. 18, 23, 44), ο αυτοκράτωρ ως άνθρωπος υπόκειται στον έλεγχο της αρχέτυπης εξουσίας κατά τη διάρκεια του επίγειου βίου του και μετά το πέρας αυτού θα κληθεί να λογοδοτήσει για τα πεπραγμένα του. Δεδομένου, λοιπόν, ότι απώτερος στόχος του φορέα της βασιλικής εξουσίας (πρέπει να) είναι το δικαίωμα να μετάσχει στην αιώνια ζωή, καθίσταται προφανές ότι εκείνος οφείλει κατά τη διάρκεια του επίγειου βίου του να μην λησμονεί την ώρα της Κρίσεως και να αποφεύγει κάθε πράξη, η οποία μπορεί να επηρεάσει αρνητικά την ετυμηγορία της υπερκόσμιας αρχής. Προς επίρρωση της άποψής του ο Αγαπητός αξιοποιεί την παρομοίωση της σκιάς, την οποία βρίσκουμε και στα κεφάλαια 22 και 43.

Η παραίνεση αυτή απορρέει προφανώς από τη χριστιανική διδασκαλία περί της μετά θάνατον Κρίσεως του ανθρώπου και εκφράζει την πολιτική θεωρία της βυζαντινής αυτοκρατορίας, σύμφωνα με την οποία ο

φορέας της βασιλικής εξουσίας ως άνθρωπος υπόκειται στον έλεγχο του Θεού για τον βίο και την πολιτεία του.

70. Παράλληλα βλ. Βασίλειος Καισαρείας, *Όμιλία εἰς τὸν πρῶτον Ψαλμὸν*, PG 29, 220C-D. Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Περὶ φιλοπτωχίας*, PG 35, 884B-C. Praechter, "Der Roman Barlaam und Joasaph", 455-456.

Ο Αγαπητός Διάκονος χρησιμοποιώντας μία εικόνα από τη ναυτική ζωή παρομοιάζει τον ανθρώπινο βίο με την πορεία ενός πλοίου που ιστιοδρομεί στο πέλαγος και οδηγεί τον κάθε επιβάτη του στον (ατομικό του) τελικό προορισμό. Ο άνθρωπος παρομοιάζεται με τον ναύτη του πλοίου, δηλ. με πρόσωπο που προσφέρει μεν υπηρεσία στο πλοίο, αλλά δεν το διευθύνει. Με τον συγκεκριμένο παραλληλισμό ο Αγαπητός αναδεικνύει τον πρόσκαιρο και σύντομο χαρακτήρα του ανθρώπινου βίου, ο οποίος, πέραν του ότι δεν διευθύνεται από τον ίδιον τον άνθρωπο, προχωρεί με τέτοιον ρυθμό που ο άνθρωπος φτάνει στο επίγειο τέλος του χωρίς σχεδόν να το καταλάβει. Ακριβώς για τον λόγο αυτόν ο άνθρωπος -και επί του προκειμένου ο αυτοκράτωρ που ως προς τη φυσική του υπόσταση δεν διαφέρει σε απολύτως τίποτα από τους συνανθρώπους του- θα πρέπει να συνειδητοποιήσει τη ματαιότητα του επίγειου βίου και να επιδοθεί με όλες του τις δυνάμεις στην απόκτηση των αγαθών εκείνων που μπορεί να «μεταφέρει» και να απολαύσει στην αιώνια ζωή (για τη φράση *εἰς αἰῶνας αἰώνων* βλ.

παράλληλα *Ἐπιστολή πρὸς Γαλάτας*, 1.51, *Ἐπιστολή πρὸς Τιμόθεον*, 1.17.2, *Ἀποκάλυψις Ἰωάννου*, 1.6.3). Τα αγαθά αυτά δεν είναι τίποτα άλλο παρά ο πλούτος της φιλανθρωπίας, την αξία της οποίας ο Αγαπητός Διάκονος έχει κατ' επανάληψη αναδείξει στο κείμενό του (βλ. παράλληλα κεφ. 6, 7, 8, 38, 44, 45, 60, 67).

Ο Αγαπητός Διάκονος έχει χρησιμοποιήσει την παρομοίωση του πλοίου άλλες δύο φορές. Στο κεφάλαιο 2 η πολιτεία παρομοιάζεται με πλοίο και ο φορέας της βασιλικής εξουσίας με κυβερνήτη πλοίου, ενώ στο κεφάλαιο 10 η πολιτεία παρομοιάζεται με πλοίο, ο αυτοκράτωρ με πλοίαρχο και οι υπήκοοι με ναύτες. Στο κεφάλαιο 70 παρομοιάζεται ο ανθρώπινος βίος με πλοίο και οι άνθρωποι -συμπεριλαμβανομένου του αυτοκράτορος, ώστε να καταστεί για άλλη μία φορά σαφές ότι εκείνος ως προς τη φύση του είναι όμοιος *τοῖς ὁμοδούλοις*- με ναύτες του πλοίου αυτού, χωρίς να γίνεται καμία αναφορά για τον κυβερνήτη του πλοίου που προφανώς είναι η αρχέτυπη εξουσία.

71. Ο Αγαπητός Διάκονος στηλιτεύει για άλλη μία φορά το πάθος της αλαζονείας που πλήττει την ανθρώπινη φύση, όταν αυτή δεν θωρακίζεται από την αρετή της σύνεσης (παράλληλα βλ. κεφ. 4, 14, 21 και 40). Παρομοιάζοντας τον αλαζόνα άνθρωπο με ταύρο με υψηλά κέρατα, υποδεικνύει ότι ένας από τους βασικότερους λόγους που ωθούν τον άνθρωπο στην έπαρση είναι η αίσθηση της δυνάμεως επιβολής που ενδεχομένως εκείνος διαθέτει. Αυτό ισχύει πολύ πε-

ρισσότερο στην περίπτωση του αυτοκράτορος, ο οποίος ως φορέας της μέγιστης επίγειας αρχής κινδυνεύει να λησμονήσει ότι η εξουσία του δεν είναι αιώνια και ότι ο ίδιος ως ανθρώπινη φύση υπόκειται στον νόμο της βιολογικής φθοράς. Με μία διατύπωση που παραπέμπει ευθέως στη χριστιανική διδασκαλία (βλ. παράλληλα *Γένεσις*, 2.7.1-2, 3.19.2-3) ο Αγαπητός υπενθυμίζει στον Ιουστινιανό ότι εκείνος ως άνθρωπος είναι πλασμένος από πηλό (παράλληλα βλ. κεφ. 21) και ότι, ανεξαρτήτως του γεγονότος πως τιμήθηκε εκ Θεού με τη μέγιστη επίγεια τιμή (δηλ. με το βασιλικό αξίωμα), θα επιστρέψει στη γη με το πέρας του επίγειου βίου του. Ως εκ τούτου, ο αυτοκράτωρ θα πρέπει να παραμένει απρόσβλητος από το επονείδιστο πάθος της αλαζονείας.

72. Παράλληλα βλ. Βασίλειος Καισαρείας, *Ὁμιλία πρὸς τοὺς πλουτοῦντας* (Courtonne), 5.16-20. Praechter, "Der Roman Barlaam und Joasaph", 457.

Ο Αγαπητός παραινεί τον αποδέκτη του κειμένου του να αντιμετωπίζει τον επίγειο βίο του (άρα και την περίοδο της βασιλείας του) ως μία ανοδική κλίμακα, οι βαθμίδες της οποίας αντιστοιχούν στις αρετές που θα πρέπει εκείνος να καλλιεργήσει, προκειμένου μετά το πέρας του επίγειου βίου του να μετάσχει στη βασιλεία των ουρανών. Η παρομοίωση με ανοδική κλίμακα της προσπάθειας του ανθρώπου να καλλιεργήσει το ενάρετο φρόνημά του αξιοποιείται και στο κεφάλαιο 59. Ως εκ τούτου, η ανάληψη της αυτοκρα-

τορικής εξουσίας είναι ανώφελη για τον φορέα της, εάν εκείνος δεν την διαχειριστεί κατά τέτοιο τρόπο, ώστε δι' αυτής να κριθεί άξιος για την αιώνια ζωή.

Ευχόμενος στον αυτοκράτορα και την αυγούστα να απολαύσουν με τη χάρη του Θεού και τη βασιλεία των ουρανών, όταν εγκαταλείψουν τα εγκόσμια, ο Αγαπητός ολοκληρώνει το έργο του υπενθυμίζοντας στον Ιουστινιανό ότι ο φορέας της μέγιστης επίγειας αρχής, ενόσω ζει, υπόκειται ακατάπαυστα σε έλεγχο και αξιολόγηση από την αρχέτυπη εξουσία και εντέλει λογοδοτεί σε αυτήν για το σύνολο των πεπραγμένων του βίου του κατά την ώρα της Κρίσεως. Στο κεφάλαιο αυτό αναφέρεται ρητώς η Θεοδώρα (ὅπως ἂν καὶ τῆς ἄνω βασιλείας ἀπολαύσειας, ἦν σοι παράσχοι Χριστὸς μετὰ τῆς ὁμοζύγου), γεγονός που, όπως έχει ήδη επισημανθεί, αποτελεί έναν ασφαλέστατο terminus ante quem για τη χρονολόγηση της Έκθέσεως Κεφαλαίων Παιραιναιτικῶν προ της 28ης Ιουνίου 548, ὅποτε και η Θεοδώρα εγκατέλειψε τα εγκόσμια (σχετικά βλ. στο παρόν, 66, 69, 76).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. Πηγές*

- A. Aland - M. Black - C.M. Martini - A. Wikgren, *The Greek New Testament*, Württemberg Bible Society, Stuttgart² 1968.
- A.M. Bandurius, *Imperium Orientale sive antiquitates constantinopolitanae in quatuor partes distributae duobus tomis*, Parisiis 1711.
- Βασίλειος Καισαρείας, Ὁμιλία εἰς τὸν πρῶτον Ψαλμόν, PG 29, 209-228.
- »», Ὁμιλία εἰς τὸν ΛΓ' Ψαλμόν, PG 29, 349-386.
- »», Ὁμιλία εἰς τὸν ΕΑ' Ψαλμόν, PG 29, 469-484.
- »», Περὶ νηστείας. Λόγος Α', PG 31, 163-184.
- »», Περὶ ἐλεημοσύνης, PG 32, 1153-1168.
- G.E. Benseler - F. Blass, *Isocratis orationes*, vol. I, Lipsiae 1913.
- J. Bidez, *L'empereur Julien. Oeuvres complètes*, vol. 1.1, Paris 1932.
- J. Burnet, *Respublica. Platonis opera*, vol. 4, Oxford 1902 (ανατύπωση Oxford 1968).
- »», *Symposium. Platonis opera*, vol. 2, Oxford 1901 (ανατύπωση Oxford 1967).
- Paola Volpe Cacciatore, *Toma Magistro. La Regalità. Testo critico, introduzione e indici*, Napoli 1997.

* Οι παραπομπές στα κείμενα γίνονται στην έκδοση που χρησιμοποιείται στην ηλεκτρονική βάση *Thesaurus Linguae Graecae* (<http://stephanus.tlg.uci.edu/>), εκτός και αν δηλώνεται διαφορετικά.